

Ján Kačala

SYNTAGMATICKÉ A NESYNTAGMATICKÉ SPÁJANIE SYNTAKTICKÝCH JEDNOTIEK VO VETE

KAČALA, J.: Syntagmatic and non-syntagmatic linking of syntactic units in a sentence. *Slovenská reč*, 69, 2004, No. 5 – 6, pp. 257 – 269. (Bratislava)

The subject of the author's analysis are grammatical categories as formal signal of the existing syntactic relation between elementary units of syntactic system - the elements of sentence. The author differentiates between syntactic cohesion as more general term and syntactic relation as standardised syntactic form of this cohesion. Based on this division, the author differentiates between non-syntagmatic cohesion which does not operate within syntagma and syntagmatic cohesion which does. The author recognises various types of syntactic structures in which syntagmatic cohesion does not occur.

Syntaktické jednotky sú konštrukcie vznikajúce konštruovaním z jednotiek nižšieho rangu, ktoré poskytuje slovná zásoba. Jednotky slovnej zásoby sú hotové autosémantické a autosyntagmatické prvky, ktoré sa pri spájaní do konštrukcií tvarovo prispôbujú potrebám komplexnej systémovo-komunikatívnej syntaktickej jednotky, ktorou je veta. (Systematický rozbor týchto otázok pozri v našej práci *Syntaktický systém jazyka* z r. 1998.) Lexikálne jednotky svojím tvarom v konštrukcii signalizujú spojenie s iným členom konštrukcie a na základe syntaktického (syntagmatického) vzťahu utvárajú minimálne syntaktické spojenie – syntagmu. Syntagma je teda na úrovni konkrétnej vety aktuálne spätie dvoch autosémantických lexikálnych jednotiek do vyššieho – syntaktického – celku na základe syntaktického (syntagmatického) vzťahu. Komplexná syntaktická jednotka – veta – síce zahŕňa v sebe syntagmu, syntagmatické spojenia, ale nie všetky prvky (členy) vety, medzi ktorými zistíme syntaktické súvislosti, utvárajú navzájom syntagmatické spojenia, ba treba povedať, že medzi mnohými prvkami (členmi) vety, najmä bohatšie členenej či rozvetvenej, nemožno zistiť nijaké syntaktické súvislosti a vonkoncom nie syntaktické (syntagmatické) vzťahy. (O tom bude ešte reč v ďalšej časti tejto state.)

Pri zisťovaní syntaktickej súvislosti, prípadne syntaktického (syntagmatického) vzťahu medzi jednotkami (členmi) vety sa opierame o isté pozitívne (formálne) jazykové (morfologické) znaky, ktoré sa môžu prejavovať (a) na obidvoch členoch, medzi ktorými jestvuje syntaktický (syntagmatický) vzťah alebo aspoň syntaktická súvislosť, (b) alebo iba na jednom, podradenom člene syntaktického spojenia, (c) alebo na syntakticky zviazaných členoch vety nemôžeme zistiť nijaké formálne jazykové (morfologické) znaky svedčiace o jestvovaní syntaktického vzťahu alebo syntaktickej súvislosti medzi spojenými členmi vety, a vtedy sa pri identifikovaní syntaktického vzťahu alebo syntaktickej súvislosti musíme opierať predovšetkým o jazykovú sémantiku, vychádzajúcu z odrazu mimojazykovej skutočnosti vo vedomí vnímajúceho subjektu a fixovanú výrazovými prostriedkami na rozmanitých úrovniach jazykovej stavby.

Ako vidno z nášho doterajšieho výkladu, robíme rozdiel medzi syntaktickým (syntagmatickým) vzťahom, ktorý je obsahovou základňou syntagmatického spojenia (syntagmy), a syntaktickou súvislosťou, ktorou sa myslí nešpecifikovaná syntaktická zviazanosť členov vety; táto zviazanosť nemusí mať syntagmatický ráz. Ako terminologické označenie tejto syntaktickej zviazanosti budeme používať spojenie syntaktická spolupatričnosť. Tento termín sa v gramatickej teórii používa iba sporadicky a v širokom, skôr neterminologickom zmysle a bez presného pojmového vymedzenia, a to najmä v pomere k najbližšiemu termínu, ktorým je syntaktický (syntagmatický) vzťah. Syntaktickou spolupatričnosťou tu myslíme jestvovanie syntaktického vzťahu či syntaktickej zviazanosti medzi členmi vety v najvšeobecnejšom zmysle, pričom toto spojenie, prípadne zviazanosť nemusí byť syntagmatického rázu, nemusí to teda byť vzťah medzi členmi syntagmy. Syntaktická spolupatričnosť je teda všeobecnejší pojem a termín a člení sa na dvojce:

1. syntagmatická spolupatričnosť: rozumieme ňou vzťah na úrovni syntaxe medzi členmi vety utvárajúcimi minimálne syntaktické spojenie; syntagmatická spolupatričnosť je teda totožná so syntagmatickým vzťahom ako obsahovou stránkou syntagmy;
2. nesyntagmatická spolupatričnosť: je to vzťah na úrovni syntaxe medzi takými členmi vety, ktoré neutvárajú syntagmu (naše chápanie tohto pojmu a termínu rozvedieme v ďalšej časti výkladu).

I. Ako sme už naznačili, pri zisťovaní syntagmatickej spolupatričnosti medzi členmi vety sa opierame o isté pozitívne jazykové znaky. Týmito znakmi sú gramatické kategórie, ktoré v časti syntagiem vystupujú ako zväzok, prípadne ako komplex (tak je to napríklad v syntagme typu prídavné meno ← podstatné meno: N. sg. mask. – drevený črpák, N pl. drevené črπάky – G sg. dreveného črpáka, G pl. drevených črpákov – D sg. drevenému črpáku, D pl. dreveným črpákom atď.), v inej

časti syntagiem vystupujú jednotlivo (napríklad v syntagme podstatné meno → podstatné meno: mesto Piešťany, denník Pravda, rieka Hron atď. je takýmto integrujúcim prvkom gramatická kategória pádu). Gramatické kategórie tu fungujú ako opora, základňa zhody (kongruencie), ktorá platí ako syntaktický formálny výrazový prostriedok na realizáciu syntaktického (syntagmatického) vzťahu. Zhodu teda pokladáme za syntaktický jav. (Syntaktický ráz zhody vyzdvihuje V. Mathesius slovami: „Kongruence patří zcela do sféry syntaktické“ – Mathesius, 1947, s. 321.) Takéto gramatické kategórie platia ako kongruenčné a táto ich platnosť predstavuje jednu z funkcií gramatických kategórií. Táto kongruenčná funkcia sa uplatňuje výlučne pri gramatických kategóriách, iné typy jazykových kategórií (lexikálne, slovotvorné, ba ani prechodné lexikálno-gramatické) ju nemajú. Je to pochopiteľné, keďže vyjadrovanie syntaktických (syntagmatických) vzťahov je doménou gramatického systému jazyka a jeho štruktúry. (Náš koncept jazykových kategórií sme predstavili v stati *Kategoriálny systém v gramatike a v lexikóne*, ktorá vyšla v *Zborníku Matice srpske* r. 2002.)

Zhoda je najvýraznejší formálny predstaviteľ syntagmatickej spolupatričnosti. V slovenčine aj v iných slovanských jazykoch sa opiera o bohatú flexiu celej mennej sústavy podľa gramatických kategórií pádu, rodu a čísla a v syntagme typu prídavné meno ← podstatné meno sa prejavuje zdvojeným vyjadrením gramatických kategórií pádu, rodu a čísla nielen na podstatnom mene ako dominujúcom člene syntagmy, ale aj na prídavnom mene ako dominovanom člene syntagmy. Tým vzniká istá redundancia vo vyjadrovaní príslušných gramatických informácií. V uvedenom type syntagmy, ktorý je pre náš jazyk a ďalšie slovanské jazyky aj typologicky dôležitý a charakteristický, sa popri zhode uplatňuje ešte aj ďalší syntaktický prostriedok na vyjadrenie syntaktického (syntagmatického) vzťahu a to je zvyčajný slovosled, t. j. to, že zhodný adjektívny prívlastok stojí zvyčajne (nepríznakovo, bežne) pred nadradeným podstatným menom, nastáva tu teda istá kumulácia syntaktických prostriedkov na realizáciu syntaktického (syntagmatického) vzťahu. (Ako je známe, obrátený slovosled členov takejto syntagmy je príznakový, menej zvyčajný a má za úlohu signalizovať istú vyhranenú funkciu, ako je estetický zámer, odborný termín v istých odboroch, rétorickú figúru či expresívne vyjadrenie.)

Zhoda v gramatickej kategórii pádu v substantívnych syntagmách typu mesto Piešťany, denník Pravda, rieka Hron predstavuje naplnenú minimálnu, ale úplnú podmienku na konštatovanie zhody v takýchto syntagmách. Tento stav sa často týka iba foriem nominatívu pri oboch členoch takejto syntagmy, lebo keď sa nadradené meno vyskytuje v iných pádoch, zhoda sa porušuje tým, že podradené meno si zachováva tvar pomenovacieho nominatívu, napr. v denníku Pravda, z denníka Pravda, o rieke Hron, do rieky Hron. Zhoda platí aj v ostatných členoch paradigmy, iba keď sa paralelne s nadradeným menom skloňuje aj pripojené

podradené meno (v ďalších pádoch): z mesta Piešťan, v meste Piešťanoch. Aj v syntagme tohto typu sa popri zhode (vo vymedzenom rozsahu) ako syntaktický prostriedok na vymedzenie syntaktického (syntagmatického) vzťahu upotrebuje aj zvyčajný slovosled. (Inverzný slovosled sa tu využíva ako príznakový prostriedok osobitnej rytmickej výstavby, jazykovej hry, humoru a podobne: V Bratislave meste ...)

Zhoda je špecifická podľa jednotlivých druhov konštrukcií a v rámci syntagmatických konštrukcií podľa spôsobu výstavby týchto konštrukcií. V ďalšej časti state uvedieme charakteristické prípady zhody v rámci štyroch druhov konštrukcií: syntagmatických, vetných, polovetných a súvetných.

1. Na syntagmatických konštrukciách rozličného typu sme už doteraz ukázali viaceré prejavy zhody. Zhoda sa uplatňuje v substantívnych syntagmách, v ktorých aj podradený člen je skloňovateľný, a týka sa substantívnych gramatických kategórií pádu, čísla a rodu, ktoré sa vyjadrujú paralelne aj na nadradenom člene, aj na podradenom člene. V syntagmách, v ktorých sú obidva členy substantívne, zhodu zabezpečuje kategória pádu sama. Keď sa substantíva nezhodujú v kategórii pádu; v syntagme sa nemôže uplatňovať zhoda.

2. Vo vetných konštrukciách ide o syntagmu, ktorú utvárajú podmet a prísudok, konštitujúce dvojčlennú vetu ako minimálny a pritom štruktúrne ucelený systémovo-komunikačný útvar. Nadradeným členom tejto (aj) syntagmatickej konštrukcie je podmet ako absolútne určený vetný člen (podľa S. Karcevského) alebo ako jediný nezávislý vetný člen (podľa R. Jakobsona). Podľa svojej slovnodruhovej, prípadne gramatickej výstavby sa prísudok s podmetom zhoduje v gramatickej kategórii osoby a čísla, prípadne aj gramatického rodu (Drevo sa spracúva vysušené. – Syn sa narodil veľký.) alebo v kategórii osoby a čísla, ako aj pádu a gramatického rodu (Otec je učiteľ. – Dcéra bola huslistka. – Skladba je rytmická. – Škola bola vybudovaná pod horou. – Príbeh je ohromujúci.) Keď sa v slovesno-mennom prísudku podstatné meno alebo jeho zástupka používa v inom tvare ako v nominatíve, je zhoda tohto podstatného mena ako súčasti prísudku vo vzťahu k podmetu irelevantná: Básnik je z Oravy. – Prejav bol pod (všetku) kritiku. – Ty si na rade. – Je tým, čím chcel byť.

Osobitosti sú pri vykaní: popri všeobecne platnej plurálovej slovesnej forme v prísudku sa v jeho mennej časti rešpektuje prirodzený rod osoby a prídavné meno alebo adjektívium sa používa v singulári: Vy ste boli vojak(om). – Vy ste (prišli) prvá. (= žena) – Vy ste (prišli) prvý. (= muž).

Inými stránkami zhody prísudku s podmetom (napríklad pri viacnásobnom podmete, z hľadiska vzájomného slovosledu podmetu a prísudku atď.) sa tu nezaobráame.

Hoci by sa mohlo zdať, že prísudok vystrojený zhodou nespochybniteľne signalizuje svoj syntaktický (syntagmatický) vzťah s podmetom a má teda vo vzťahu

k nekongruentným vyjadreniam akúsi formálnu výhodu, systém jazyka a jeho fungovanie nás presvedča o tom, že to nie je pravda. Ukazuje to nielen plnohodnotnosť takých vetných konštrukcií, v ktorých sa zhoda prísudku s podmetom v dôsledku spôsobu výstavby podmetu neuplatňuje, ale aj plnohodnotný synonymický vzťah medzi vetnými konštrukciami, v ktorých je vzťah podmetu a prísudku vyjadrený formálne zhodou, a paralelnými konštrukciami, v ktorých sa tento vzťah nerealizuje zhodou. Porovnajme to na príkladoch: keď vo vete

(1) V búrlivých udalostiach storočí boli mnohé diela zničené. (J. Ch. Korec)

prísudok boli zničené, ktorý obidvoma svojimi tvarmi – pomocným slovesom i trpným prídastím – reaguje na podmet diela a zhoduje sa s ním v kategórii osoby a čísla a menná časť aj v kategórii pádu, v súvisi s prestavbou podmetu nahradíme iným vyjadrením, pôvodný obsah vety sa neporuší a nová veta zostáva s pôvodnou v synonymickým vzťahom:

(2) V búrlivých udalostiach storočí bolo mnoho diel zničených.

Ako vidno, pomocné sloveso byť zaujalo „neutrálny“ tvar 3. os. sg a ten je od tvaru G pl. (mnoho) diel veľmi vzdialený. Na druhej strane na podmetový genitív plurálu reaguje tvar trpného prídastia, ktoré ako adjektívium vyjadruje rovnaké gramatické kategórie ako podstatné meno v podmete. Pravdaže, tu nemožno hovoriť o plnohodnotnej zhode podmetu a prísudku, lebo tieto vetné členy ako celok sa nezhodujú, zhodujú sa v nich iba časti, a to v substantívnych kategóriách pádu a čísla (rod v množnom čísle adjektív a adjektíválií okrem tvaru nominatívu, v ktorom sa rozlišujú formy podľa kategórie životnosti, živí proti živé, je irelevantný, ale jeho kongruenčnosť v relevantných prípadoch tým nespochybňujeme). Táto čiastková zhoda medzi substantívou časťou zloženého podmetu a adjektíválnou časťou prísudku bezpochyby nie je náhodná a nechceme ju ako čiastkovú znehodnocovať, no jednoznačne nejde o zhodu medzi príslušnými vetnými členmi. Čiastková zhoda medzi mennými časťami dvoch základných vetných členov dovoľuje tu hovoriť iba o signáli syntaktickej spolupatričnosti, nie o syntagmatickej zhode, tak ako sme ju charakterizovali v úvode nášho výkladu.

Niektoré spoločné črty s predchádzajúcim príkladom možno nájsť aj v ďalšej dvojici príkladov:

(3) Piaty študenti sa odhlásili zo skúšky.

(4) Päť študentov sa odhlásilo zo skúšky.

Vo vete (3) sa so zreteľom na spôsob výstavby prísudku (jeho vyjadrenie určitým slovesným tvarom) vejár kongruenčných kategórií v porovnaní s vetou (1) zužuje, a to na osobu (3.) a číslo (množné). Vo vete s genitívnu kvantitatívnu modifikáciou podmetu (4) [k termínu porovnaj našu rovnomennú prácu z r. 2000] sa podmienky na možnosť vyjadriť zhodu na tvare prísudku stratili: prísudkové sloveso je v „neutrálnom“ tvare 3. os. sg. a stredného rodu. Tento slovesný tvar sa volí vždy

vtedy, keď je podmet vyjadrený tak, aby nemohol vyvolávať zhodu na tvare prísudkového slovesa (napríklad keď je podmet vyjadrený neurčitkom slovesa alebo keď jednoduchý podmet zastupuje podmetová vedľajšia veta.).

Z porovnania uvedených paralelných viet vyplýva, že okrem rozdielnej gramatickej stavby súvzťažných viet so zhodou medzi podmetom a prísudkom a bez tejto zhody nezisťujeme medzi nimi iné podstatné rozdiely, naopak, dvojice viet sú plne synonymné a plnohodnotne vyjadrujú príslušný obsah. Podľa toho sa žiada konštatovať rovnocennosť paralelných viet so zhodou a bez zhody v jazykovom systéme aj v jeho používaní v reči. Analogicky možno tento záver vzťahovať aj na syntagmatické konštrukcie s nadradeným podstatným menom, ktoré sme si podrobnejšie všimli v prvej časti našej práce; to sa týka povedzme súvzťažných syntagmatických dvojíc typu ministrova porážka a porážka ministra, traťová dĺžka a dĺžka trate, lekársky zákrok a zákrok lekára.

Keď máme zhrnúť odpovedať na otázku, aký rozdiel je medzi vetami so zhodou prísudku s podmetom a vetami bez tejto zhody, môžeme len konštatovať, že vety so zhodou pôsobia svojou realizáciou syntaktického (syntagmatického) vzťahu explicitnejšie v porovnaní s paralelnými vetami bez tejto zhody.

3. Pre polovetné konštrukcie je v našej súvislosti relevantná zhoda jadrového výrazu menného typu s nadradeným vetným členom (podmetom alebo predmetom pri doplnku) alebo vo všeobecnosti s nadradeným menom vo funkcii hociktorého vetného člena (pri prívlastku).

Adjektívny či adjektíválny výraz s funkciou doplnku sa s nadradeným podmetom alebo predmetom zhoduje v menných kategóriách pádu, rodu a čísla, napr. Vráťte sa zdraví, chlapi! – Vráťte sa zdravé, deti! – Priateľ odišiel namrzený. – Prekvapili ho rozospätého.

Rovnaký rozsah kongruenčných kategórií sa uplatňuje aj pri doplnku vyjadrenom substantívom so spojkou ako: Sused sa z cvičenia vrátil ako dôstojník. – Pozvali ho ako obhajcu. Pri niektorých, najmä abstraktných podstatných menách však už neplatí ako podmienka zhodného doplnku prítomnosť všetkých menných kategórií; napríklad zhoda v gramatickom rode alebo čísle nie je nevyhnutná. Rozhodujúca je zhoda v páde: Tento čin sa všeobecne hodnotil ako surovosť. – Piešťany sú známe ako kúpeľné mesto.

Jadrový výraz polovetnej konštrukcie s formou adjektíva či adjektívia a s funkciou postponovaného atribútu sa s nadradeným podstatným menom vo funkcii hociktorého vetného člena zhoduje rovnako ako anteponovaný atribút, o ktorom už bola reč. Jeho špecifickou črtou je spomínaná postpozícia, podmienená rozvetvenosťou (rozvitosťou) tohto výrazu. Ako istú osobitosť možno zaznamenať, že keď sa tento polovetný typ atribútu vyskytuje popri nezhodných substantívnych atribútoch, tvoriacich špecifickú štruktúru podľa svojich pádových významov (bližší výklad pozri v

našej práci Kačala, 1998, s. 93n.), stojí tento zhodný atribút až za celým súborom nezhodných atribútov; svojím zhodným tvarom vo vzťahu k nadradenému podstatnému menu však jednoznačne signalizuje svoj syntaktický (syntagmatický) vzťah aj napriek nevýhodnej – najvzdialenejšej – pozícii od neho. Niektoré príklady: Pokúsili sa o získanie súhlasu, prinášajúceho úľavu všetkým. – Z koncertu vysielaného televíziou pripravili krátku ukážku. – Zaznela výzva občanov mestskej časti na zákaz budovania skládky odpadu, podpísaná aj predstaviteľmi miestneho zastupiteľstva.

4. Vyjadrenie zhody pri súvetných konštrukciách sa týka iba tej časti súvetných konštrukcií, pri ktorých sa subordinatívny vzťah medzi nadradenou a podradenou vetou vyjadruje vzťažným zámenom ktorý a ďalšími skloňovateľnými vzťažnými zámenami, ako sú kto, čo, aký. Zámeno ktorý okrem realizovania syntaktického (syntagmatického) vzťahu pomocou zhody má aj funkciu vetného člena – to na rozdiel od spojok, ktoré ako signály subordinatívneho vzťahu medzi nadradenou a podradenou vetou úlohu vetného člena nemajú. Na druhej strane nesklonné vzťažné zámená typu ako, kde, kam, odkiaľ a podobné síce tiež úlohu vetného člena majú, ale podradňovací vzťah medzi vetami vyjadrujú bez zhody.

Vzťažné zámeno ktorý na čele prívlastkovej vedľajšej vety signalizuje syntaktický (syntagmatický) vzťah na dve strany: 1. na stranu nadradenej vety, prípadne podstatného mena, ktorého statický príznak vyjadruje daná vzťažná vedľajšia veta, a 2. na stranu podradenej vety, v rámci ktorej funguje ako formálny vetný člen odkazujúci na už spomínané nadradené podstatné meno v rámci hlavnej vety. Ukazuje to súvetie

(5) Tematika národných parkov bola predmetom seminára, ktorý usporiadalo Ministerstvo životného prostredia SR.

V ňom vzťažné zámeno ktorý jednak vyjadruje vzťah k nadradenému podstatnému menu v tvare G sg. seminára, ktoré plní syntaktickú funkciu v rámci nadradenej vety, a jednak svojím tvarom (A sg. maskulína) signalizuje vzťah s prísudkom vedľajšej vety v tvare usporiadalo: vzťažné zámeno má v rámci vedľajšej vety funkciu predmetu tohto prísudkového slovesa, pravdaže, iba odkazovacieho, formálneho, lebo odkazuje na plnovýznamové pomenovanie seminár v rámci nadradenej vety.

Na realizáciu tohto dvojstranného vzťahu vzťažné zámeno využíva primerané výrazové prostriedky – substantívne gramatické kategórie rodu, čísla a pádu –, a to v rozdelenej podobe. Tvar vzťažného zámena ktorý jednoznačne ukazuje, že v kategóriách rodu (mužský) a čísla (jednotné) reaguje na nadradené meno v tvare G sg. maskulína seminára a v týchto dvoch gramatických kategóriách sa s nadradeným menom aj zhoduje. Keďže vzťažné zámeno signalizuje syntaktický (syntagmatický) vzťah s nadradeným podstatným menom fungujúcim v rámci nadradenej vety, gramatické kategórie rodu a čísla signalizujú syntagmatické spojenie dvoch jednotiek (nadradeného substantíva a vzťažnej vedľajšej vety), a tak zhodu v uve-

dených dvoch gramatických kategóriách pokladáme za syntagmatickú zhodu, hoci iba čiastkovú. Táto zhoda však je prejavom regulárneho spôsobu spájania syntaktických jednotiek, treba ju teda rešpektovať ako reálnu a jazykovo normalizovanú. O tomto stave vecí najpresvedčivejšie svedectvo podáva skutočnosť, že vzťahné zámeno v inom tvare (v inom rode alebo v inom čísle) by robilo také vyjadrenie negramatickým či nenormatívnym, nepokladalo by sa v našom jazyku za korektné.

Na druhej strane vzťahné zámeno ktorý svojim pádom ako predmet reaguje na požiadavky svojho nadradeného vetného člena, slovesného tvaru usporiadalo, ktoré má väzbu s akuzatívom a ktorého naplnením väzby v danom prípade je vzťahné zámeno ktorý v tvare akuzatívu (singuláru maskulína).

Dvojstranný syntaktický (syntagmatický) vzťah pri vzťahnom zámene ktorý umiestnenom na začiatku podradenej prívlastkovej vety sa realizuje tak, že sa substantívne gramatické kategórie tiež rozštiepia na dve skupiny, pričom gramatické kategórie rodu a čísla sú v službách zhody s nadradeným podstatným menom umiestneným v nadradenej vete, kým gramatická kategória pádu na tvare vzťahného zámena je v službách väzby nadradeného prísudkového slovesa umiestneného vo vedľajšej vete. Takýto prípad rozštiepenia menných gramatických kategórií medzi dve nadradené syntaktické jednotky umiestnené v dvoch rozličných vetách je v jazyku celkom ojedinelý, ale systémový.

Keď sa výstavbové pomery v podradenej vete zmenia a nadradeným členom vzťahného zámena sa stáva iné pomenovanie s inou väzbou, na tieto zmenené výstavbové pomery, prirodzene, reaguje svojím zmeneným tvarom aj vzťahné zámeno; porovnajme to na modifikovanej podobe vety (5):

(5a) Tematika národných parkov bola predmetom vedeckého seminára, ktorého usporiadateľom bolo Ministerstvo životného prostredia SR.

V takejto obmenenej podobe už, pravdaže, vzťahné zámeno – hoci svojím tvarom reaguje na väzbu nadradeného podstatného mena v tvare I sg. usporiadateľom – nemá funkciu predmetu, lež funkciu nezhodného prívlastku nadradeného substantíva, pričom – ako zámeno – opätovne len odkazuje na plnohodnotné vyslovenie v podobe substantíva umiestneného v rámci nadradenej vety.

Pád ako signál väzby slovesa, prídavného mena alebo podstatného mena (zriedkavo aj príslovky derivovanej od prídavného mena vyznačujúceho sa väzbou), pravdaže, štandardne slúži na realizáciu syntaktického (syntagmatického) vzťahu medzi nadradeným vetným členom a podradeným vetným členom, týka sa teda celej širokej škály uvedených slovných druhov a vyjadrenia syntaktickej závislosti pri ich podradenom vetnom člene na základe väzby.

Na rozdiel od zhody, pri ktorej sa spravidla využíva celý komplex gramatických kategórií, pri väzbe sa využíva jedine gramatická kategória pádu, ktorá sa realizuje výlučne na tvare podradeného mena, nie aj na tvare nadradeného slovesa,

prídavného mena alebo podstatného mena (napríklad: pustiť dieťa hrať sa, dopustiť sa zradu, popustiť v prísnowi, upustiť od prenasledovania, pripravený na prednášku, zákaz vstupu, súciti so slabšími). Tým, že sa väzba vyjadruje iba na závislom člene, vzniká medzi syntakticky (syntagmaticky) spojenými členmi vo vete voľnosť v postavení, takéto členy nemusia stáť vedľa seba, tak ako je to pri vetných členoch zviazaných kongruenčnými kategóriami. Pre charakter väzby ako syntaktického prostriedku na realizáciu syntaktického (syntagmatického) vzťahu je dôležité aj to, že na jej vyjadrenie okrem gramatickej kategórie pádu slúžia aj iné prostriedky: neurčitok alebo vedľajšia veta uvedená spojkami aby, žeby, keď, či a podobne, napríklad: hotový biť sa za presvedčenie, zákaz vstúpiť; zakázal, aby ta chodil; čaká, či sa ešte zjaví; v čase, keď sa to stalo. Dôležité je, že hoci gramatická kategória pádu je najvýraznejším prostriedkom na vyjadrovanie väzby nadradeného slovesa, prídavného mena alebo podstatného mena, všetky prostriedky väzby sú navzájom rovnocenné a to potvrdzuje aj jestvovanie synonymických vzťahov medzi týmito prostriedkami, napríklad: hotový do bitky a hotový biť sa, pripravený na pomoc aj pripravený pomôcť, aj pripravený, aby pomohol; pokyn niekomu na pristúpenie aj pokyn niekomu pristúpiť, aj pokyn niekomu, aby pristúpil; vyzývať niekoho na počúvanie aj vyzývať niekoho počúvať, aj vyzývať niekoho, aby počúvol.

II. Pri výklade nesyntagmatickej spolupatričnosti realizovanej zhodou v gramatických kategóriách mena vyjdeme z príkladu, ktorý si bolo možné prečítať na veľkoplošných plagátoch rozširovaných bratislavským Starým Mestom r. 2002 a 2003:

(6) Byť Bratislavčanmi nás baví.

V tejto vete nám ide o súvis medzi plurálovým tvarom inštrumentálu Bratislavčanmi a plurálovým tvarom nás. Inštrumentálny tvar Bratislavčanmi je mennou súčasťou zloženého podmetu, ktorý sa skladá z neurčitku sponového slovesa byť a z inštrumentálu plurálu citovaného vlastného mena. Akuzatív plurálu nás funguje ako predmet prísudkového slovesa baviť v tvare 3. os. sg. baví. Je zjavné, že menná súčasť zloženého podmetu a predmet prísudkového slovesa nie sú spojené nijakým syntagmatickým vzťahom: jednak podmet a predmet navzájom neutvárajú nijakú syntagmu a jednak v danom prípade ide o nerovnocenné syntaktické prvky, t. j. na jednej strane o mennú súčasť zloženého slovesno-menného vetného člena (pri podmete) a na druhej strane o plnohodnotný vetný člen (pri predmete). Ale rozhodujúce je nejestvovanie syntagmatickej konštrukcie podmet → predmet. Napriek nejestvovaniu syntagmatického spojenia medzi podmetom a predmetom vety tu zisťujeme zjavnú syntaktickú súvislosť (spolupatričnosť) medzi mennou časťou podmetu a tvarom predmetu. Táto syntaktická spolupatričnosť sa prejavuje v tom, že tvar predmetu v gramatickej kategórii čísla reaguje na inštrumentál plurálu Bratislavčanmi fungujúci ako súčasť zloženého podmetu: môžeme povedať, že tvar predmetu nás sa v

gramatickej kategórii čísla zhoduje s podmetovým tvarom Bratislavčanmi. Máme tu teda pred sebou prípad čiastkovej zhody (iba v gramatickej kategórii čísla, v ostatných gramatických kategóriách sú tieto dva tvary regulované inými zákonitosťami), a to medzi členmi vety, medzi ktorými nejestvuje syntagmatický vzťah, prípadne ktoré spolu neutvárajú syntagmu. Tento jav sme na začiatku našej state kvalifikovali ako nesyntagmatickú spolupatričnosť realizovanú nesyntagmatickou zhodou.

Nespochybniteľným argumentom potvrdzujúcim jestvovanie takejto syntaktickej spolupatričnosti medzi podmetovou časťou vety a predmetom je to, že keď plurálový tvar predmetu nás, predpokladaný alebo predvídaný plurálovým tvarom mennej časti podmetu Bratislavčanmi nahradíme zodpovedajúcim singulárovým tvarom ma, dostaneme podobu vety *Byť Bratislavčanmi ma baví, ktorá je negramatická, nezodpovedajúca norme a zásadám platiacim pri spájaní slov do syntagiem ako vyšších (už syntaktických) jednotiek. Singulárový predmet predpokladá zároveň jestvovanie singulárového vlastného mena ako súčasti zloženého podmetu:

(6a) Byť Bratislavčanom ma baví.

Kongruenčná kategória čísla a na nej vybudovaná zhoda v kategórii čísla akoby tu popierala všetky tézy o tom, že vrcholnou kongruenčnou kategóriou je pád a že tam, kde niet zhody v tejto kategórii, nemôže byť ani reč o zhode. Treba však robiť rozdiel medzi zhodou signalizujúcou syntagmatický vzťah (v tomto prípade sa na kategóriu pádu vzťahuje uvedený postulát) a medzi syntaktickou spolupatričnosťou zahŕňajúcou práve nesyntagmatické súvislosti medzi vetnými členmi a umožňujúcou nesyntagmatickú zhodu (v tomto prípade pád nemá výlučné postavenie, skôr naopak, syntaktickú spolupatričnosť signalizujú ostatné menné kategórie, nie pád). Zásadne dôležitý je však poznatok, že kongruenčné kategórie pri utváraní zhody majú rozdielne postavenie, pričom, ako to ukazuje rozoberaný príklad, kongruenčné gramatické kategórie sa uplatňujú aj medzi vetnými členmi alebo ich súčasťami, ktoré nie sú spojené syntagmatickým vzťahom.

Citlivosť používateľov spisovného jazyka na jestvovanie alebo nejestvovanie súladu gramatických kategórií v takýchto „vzdialenejších“ vetných pozíciách sme zisťovali aj formou sociolingvistického prieskumu orientovaného na poznanie a uplatňovanie jazykových kategórií v jazykových prejavoch. Respondentmi boli študenti vysokých škôl v Slovenskej republike; boli medzi nimi študenti slovenského jazyka, ďalej študenti iného filologického odboru, ako je slovenský jazyk, a napokon študenti nefilologického odboru. Dotazník s desiatimi otázkami vyplnilo dovedna 74 študentov 2. a 3. ročníka. Medzi otázkami bola aj taká, čo sa týkala posúdenia deformovanej podoby rozoberanej vety (6). Otázka znela: Pokladáte podobu vety Byť Bratislavčanom nás baví za jazykovo správnu? V 2. časti otázky mali tí študenti, čo odpovedali správne, opraviť chybný tvar na náležitý. Správnu odpoveď, t. j. nie, uviedlo takmer 90 % (66 z celkového počtu) opýtaných, traja (4 %) odpovedali áno,

jeden študent nevedel vec posúdiť, jeden odpovedal ináč, ako predvídal dotazník, a tri dotazníky neboli vyplnené. Charakteristické bolo aj rozloženie síl podľa uvedených troch skupín študentov. U študentov slovenského jazyka okrem jedného všetci ostatní (takmer 97 %) kvalifikovali vetu ako chybnú. Spomedzi študentov iného filologického odboru okrem dvoch (z nich jeden nevedel odpovedať a jeden posúdil vetu ako správnu) všetci ostatní (87,5 %, t. j. 14 študenti) hodnotili vetu ako nesprávnu. Študenti nefilologických odborov takisto vo veľkej väčšine (81,5 %) pokladali predloženú podobu vety za nesprávnu, iba jeden študent odpovedal kladne, jednu odpoveď sme hodnotili ako inú, než to predvídalo zadanie, a tri dotazníky zostali bez odpovede. Na výzvu, aby nesprávny tvar opravili, reagovalo vyše 85 % (63) opýtaných, vyše 12 % (9) na výzvu neodpovedalo, jeden nevedel odpovedať a jedna odpoveď bola iná, ako požadoval dotazník. Z celkového počtu respondentov uviedlo 80 % (59) správnu odpoveď, jedna odpoveď bola čiastočne správna, dve boli nesprávne, dve boli iné, ako predvídal dotazník, a desať študentov (13,5 %) neuviedlo odpoveď. U študentov slovenčiny z celkového počtu odpovedalo správne 87 % (27), jeden čiastočne správne, dvaja nesprávne a jeden na výzvu nereagoval. Študenti iného filologického odboru odpovedali takto: 87,5 % (14) uviedlo správnu odpoveď a dvaja (12,5 %) neuviedli nijakú odpoveď. Vysoké percento (vyše 66,5 %, t. j. 18) správnych odpovedí sme zaznamenali aj u študentov nefilologických odborov, no vysoký počet dotazníkov (7) bol bez odpovede a dve odpovede boli iné, ako požadoval dotazník.

Výsledky výskumu ukázali, že vysokoškolskí študenti v rozhodujúcej väčšine zodpovedne pristupujú k analýze ponúknutých jazykových javov a že pritom uplatňujú nadobudnuté vedomosti o jazyku a jazykovede. Jazykové, prípadne jazykovedné vedomosti skúmaných študentov do značnej miery podmienili správnosť odpovedí na položené otázky, hoci otázky sa formulovali tak, aby správne riešenie nebolo bezprostredne podmienené poznatkami o jazyku získanými počas vysokoškolského štúdia. Na druhej strane tieto poznatky sa v súhre s inými činiteľmi, najmä s osobným rozhodnutím študovať filologický odbor, nepochybne pričínili o rozdielne výsledky, ktoré sme zaznamenali medzi študentmi filologického odboru z jednej strany a nefilologického odboru z druhej strany.

Výsledky výskumu potvrdili predpokladanú vysokú mieru citlivosti vzdelaných a vzdelávajúcich sa mladých ľudí na súlad gramatických javov vo vete, tak ako to predpokladá systém a norma jazyka a jeho viac alebo menej uvedomované upotrebovanie v rečovej praxi.

Na záver. V našej stati sme sa široko zaoberali gramatickými kategóriami a ich využívaním na signalizovanie syntaktického (syntagmatického) vzťahu medzi syntaktickými jednotkami rozmanitej celostnosti vybudovanými na vzťahu ako na obsahovej základni konštrukcie. Ukázalo sa, že využívanie gramatických kategórií na signalizo-

vanie nielen syntagmatického vzťahu, ale aj syntaktickej spolupatričnosti vo všeobecnosti je v rozličných druhoch konštrukcií rozmanité. Zhoda ako syntaktický prostriedok využívaný na signalizovanie syntaktického obsahu sa opiera o gramatické kategórie, ale nie je s nimi totožná, nie je teda jednou z gramatických kategórií, tak ako to predkladá reprezentatívne dielo slovenskej jazykovedy z 2. polovice 20. storočia – Morfológia slovenského jazyka z r. 1966. Pri tomto hodnotení statusu zhody autori diela porušili vlastný teoretický postulát, že totiž gramatické kategórie sú javy znakovej povahy, majú teda svoju významovú a výrazovú stránku. Zhoda sama totiž nie je bilaterálny, lež iba unilaterálny jav; zhoda je iba forma, výraz, a to syntaktická forma, prípadne syntaktický výraz a proti nej stojí obsahová alebo významová stránka konštrukcie, totiž syntaktický (syntagmatický) vzťah – až s týmto vzťahom ako náprotivkom môže v rámci konštrukcie tvoriť bilaterálny fenomén. Zhoda je odkázaná na gramatické kategórie, ale tým, že ich rozmanite využíva v rozličných druhoch konštrukcií, nestáva sa ešte jednou z nich. Na druhej strane gramatické kategórie podmieňujú zhodu, ale svojou bilaterálnou povahou (proti veľmi abstraktnému a všeobecnému významu stojí pravidelná paradigmatická sústava výrazových prvkov) sa vymyká porovnávaniu so zhodou. Rozdielne sú aj funkcie a fungovanie gramatických kategórií z jednej strany a zhody a iných formálnych syntaktických prostriedkov z druhej strany. Zhoda sa organicky začleňuje medzi ostatné syntaktické prostriedky na realizáciu syntaktického (syntagmatického) vzťahu, ako sú: väzba, primkýnanie, nulová realizácia vzťahu, pevný alebo zvyčajný slovosled, lexikálne prostriedky (spojky a predložky) a (pravdaže, iba pri realizácii koordinatívneho vzťahu) bezspojkové priradenie členov syntagmatického spojenia.

Zhoda spolu s väzbou sa pri svojom fungovaní opiera o gramatické kategórie, pričom zhoda môže využívať celý súbor gramatických kategórií, kým väzba využíva iba gramatickú kategóriu pádu. Tým zhoda s väzbou stoja v protiklade s ostatnými spomínanými prostriedkami, ktoré nevyužívajú gramatické kategórie, lež iné postupy. Zhoda využíva menné alebo slovesné kategórie, alebo zároveň aj slovesné, aj menné kategórie. Zhoda môže byť komplexná, keď využíva celý daný súbor gramatických kategórií, alebo čiastková, keď sa opiera iba o časť daného súboru alebo dokonca iba o jednu gramatickú kategóriu. Zhoda môže byť syntagmatická, keď súvzťažné členy vety utvárajú syntagmatické spojenie, syntagmu, alebo nesyntagmatická, keď súvzťažné členy neutvárajú syntagmatické spojenie.

Literatúra

KAČALA, J.: Syntaktický systém jazyka. Pezinok, Formát 1998. 144 s.

KAČALA, J.: Genitívna kvantitatívna modifikácia gramatického podmetu. Slovenská reč, 67, 2002 (a), s. 65 – 73.

KAČALA, J.: Kategoriaálny systém v gramatike a lexikóne (na materiáli slovenského jazyka). Zborník Matice srpske za slavistiku. 61. Nový Sad 2002, s. 49 – 57.

MATHESIUS, V.: Několik zásadních slov o kongruenci a o dvojí negaci. In: Čeština a obecný jazykospyt. Praha, Melantrich 1947, s. 319 – 326.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

Renáta Mračníková

HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA – PRAMĚŇ ĎALŠIEHO ŠTÚDIA SLOVANSKÝCH JAZYKOV (Problematika genetickej charakteristiky slov prevzatých do pred- spisovnej slovenčiny na príklade polonizmov)

MRAČNÍKOVÁ, R.: Historical Dictionary of Slovak Language – Source of Additional Study of the Slavonic Languages. (A problem of genetic characteristic of pre-standard Slovak lexical borrowings on an example of Polish borrowings – "polonisms"). *Slovenská reč*, 69, 2004, No. 5 – 6, pp. 270 – 282. (Bratislava)

The work is concentrated on the Historical Dictionary of Slovak Language (Historický slovník slovenského jazyka HSSJ) as a source of a research of the lexicon of Slovak language development in the pre-standard period as well as a base of words borrowed to Slovak language in the end of the 18th century from the Polish language background. The group of twelve selected entries is interesting in a fact that – in contrast to their given interpretation which reflects the last mediating language – they haven't got a Polish origin. In the case of seven words etymological dictionaries refer to their German origin, three words are of Latin and Greek origin, one of Turkish origin and the origin of one word is not clear. The author realises that the genetic characteristic of the lexeme in a list of entries of this type of dictionary is not primary, on the other hand she points out a number of consequences of inaccurate qualification of a lexeme origin in HSSJ. In the examples of the selected lexemes borrowed into pre-standard Slovak language from the Polish language background this work demonstrates a problem of a genetic characteristic of the words borrowed into Slovak language and partly also a problem of reconstruction of their semantic content. The study concludes with the statement that the HSSJ is a possible source of the additional research of Slovak borrowings also from other languages.

Predmet nášho výskumu tvoria heslové slová Historického slovníka slovenského jazyka (ďalej HSSJ), ktoré sa v tomto významnom lexikografickom diele a prameni ďalšieho výskumu vývinu slovnej zásoby slovenčiny z predspisovného obdobia kvalifikujú ako prevzatia z poľského jazykového prostredia. Polonizmy – popri latinizmoch, germanizmoch a bohemizmoch – ovplyvňovali slovenskú historickú lexiku najmä na východnom Slovensku. Excerpciou hesiel z piatich doteraz vydaných zväzkov HSSJ sa nám podarilo získať 154 polonizmov, t. j. heslových slov označených kvalifikátorom *pol'*, ktoré sú v predspisovnej slovenčine doložené od 15. storočia (v 1. zväzku 32, v 2. zväzku 32, v 3. zväzku 29, vo 4. zväzku 34, v 5. zväzku 27).

Keďže problematika prevzatých slov z poľského jazykového prostredia do predspisovnej slovenčiny je mnohoaspektovým javom, sústredíme sa v tomto príspevku v prvom rade na pôvod takto označených lexém. Časť z nich, skupina prezentovaných dvanástich hesiel, je zaujímavá tým, že nejde o poľský pôvod, na rozdiel od ich uvádzanej interpretácie, ktorá sa opiera o posledný sprostredkujúci jazyk. Pri

siedmich slovách z tohto súboru etymologické slovníky uvádzajú nemecký pôvod, pri troch latinský, resp. grécky, pri jednom turecký a pôvod jedného slova je nejasný. Uvedomujeme si, že genetická charakteristika lexémy v heslári slovníka takéhoto typu nie je primárna a že Historický slovník slovenského jazyka – napriek existencii etymologických slovníkov ostatných slovanských jazykov – vychádza pred vydaním etymologického slovníka slovenčiny. Na druhej strane chceme poukázať na viaceré dôsledky neúplnej kvalifikácie pôvodu lexémy v HSSJ. Jedným z nich je zaradenie výpožičky medzi polonizmy napriek jej zreteľnému nemeckému pôvodu. S uvedením tohto pôvodného jazyka sa potom relativizuje sprostredkujúca účasť poľštiny, keďže lexéma mohla byť adaptovaná v slovenčine aj po bezprostrednom kontakte s nemčinou (pozri *gvalt*). Rovnako dôležité je analyzovať význam slova a sledovať jeho modifikácie v poľštine od času jeho prevzatia. Takáto výpožička nezriedka môže postupne rozširovať svoj význam a vytláčať domáci, praslovanský kontinuant na perifériu slovnej zásoby (pozri *kapeluch/kapeluš, šukat*). Správne určiť pôvodný jazyk (napr. latinčinu) je potrebné aj preto, lebo v jednom jazyku (napr. v slovenčine) môže ísť o priame prevzatie, pri druhom (poľština) o sprostredkované (cez nemčinu), čo sa odrazí na formálnej štruktúre lexémy, ktorá potom preniká do ďalších jazykov (pozri *filár*). V. Blanár (1982, s. 31 – 32) píše, že historický materiál je v HSSJ doložený viac-menej náhodne a pri jeho analýze sa nemôžeme opierať o súčasné jazykové vedomie. To isté platí aj pre poľštinu, v ktorej istá prevzatá jazyková jednotka mala v najstaršom období dva významy Va, Vb a postupne sa rozširovala o ďalšie. Jeden z prvotných významov Vb neskôr zanikol spolu s predmetom, ktorý označoval. Avšak v období prenikania na územie dnešného Slovenska táto polysémická jednotka význam Vb ešte obsahovala a je veľmi pravdepodobné, že tento význam sa uplatnil v jednom z excerpovaných kontextov v HSSJ, pretože realizácia Va je tu logicky neakceptovateľná (pozri *karb*).

Prvým takýmto polonizmom je **balvochvalca** (HSSJ, zv. I., s. 108) s významom „kto uctieva pohanské modly“ doložený v kontexte: *Izraéliťi zaslibili zachowat prawo, které odsudzowalo na smrt' balwochwalcow*, DS 1795. EtSl (1998, s. 12 – 13) uvádza tento tvar skrátenejší od tvaru *balwanochwalca*. Slovo *balwan* je nejasného pôvodu. Niektorí ho odvodzujú zo starotureckého *balban* „stĺp víťazstva nad zabitým nepriateľom“, M. Vasmer (zv. I., s. 186) uvádza gr. φηλος „klamlivý, ničotný, ničivý“, kazaš. *palvan, balvan* „bojovník, silák, hrdina“, perzs. *pāhlivān* „hrdina, bojovník“, tur. *pāhlivan* „veľký, tlstý“ a J. Rejzek (2001, s. 68) rekonštruje tento tvar do praslovančiny ako **bal(ь)vanь*, **bьlvanь* a uvádza ho ako všeslovanský okrem lužických jazykov. V. Machek (1968, s. 23 – 24) pri hesle *balvan* píše, že v češtine má toto slovo iba význam „veľká neforemná masa kameňa“. Inde však znamená aj „klát“, „drevený stĺp“, „veľkú morskú vlnu“, „oblak dymu“, „staroslovanskú sochu pohanského boha“ či „tulpasa“. Pôvod má pravdepodobne

v Oriente, ale presný prameň dodnes nie je udaný. Zdá sa, že do Európy toto slovo prišlo ako „lovecká figúra“. Severné euroázijské národy používajú pri love ako návnadu aj neživé figúry. Je teda možné, že sa ázijské slovo cez európsky sever dostalo k nám. Tu sa ustálilo ako posmešné pomenovanie pre figúry bôžikov a tiež pre masu materiálu pripravenú na takýto účel. O Machkovo tvrdenie sa opiera aj R. Krajčovič (1993, s. 34 – 35) pri hľadaní etymológie názvu obce Balvany. Názov bol prevzatý od tvaru *balvan* so starým významom „veľký kultový kameň“, „socha modly“, v slovenčine „modla“, „pohanská svätyňa“; inde „klát, peň ako kultový predmet“ a pod. Pôvodný názov obce bol pravdepodobne *Sokolí Balvan*, pričom tvar *sokol* znamenal „lovecký sokol umele zhotovený a upevnený na upravenom balvane v podobe hlavy alebo sochy“. Stará poľština poznala výraz *balvan* v dvoch významoch (SpSl, zv. I., A – Ć, 1953 – 1955, s. 58 – 59) 1. bôžik, idol, 2. hruda kamennej soli stanovenej veľkosti a Sl 16. st. (zv. I., A – Bany, 1966, s. 294 – 298) uvádza ďalší – „morská vlna“. Pri hesle *bałwochwalca* uvádza charakteristiku „človek preukazujúci božskú česť bôžikom, alebo iným fyzickým predmetom, vyznávač mnohobožstva, pohan“. LiSl (zv. I., A – F, 1951, s. 49 – 50) 1. hruda, masa značnej veľkosti, veľký kus, stĺp soli, hruda kamennej soli podlhovasto dookrhla otesaná, stanovenej miery a váhy; podobne balvan rudy, medi, olova, cínu, mramoru atď; aj dymový stĺp; 2. socha nadľudských rozmerov, v poľ. zvlášť vyrezávaný pohanský obraz, socha pohanského boha, i sám pohanský boh; (boh. a slc. *modla*); Linde pridáva kompozitá tohto výrazu s uvedením ich ekvivalentu v češtine, príp. v slovenčine: *bałwochwalnik* (boh. *modłoslužebnik*, *modlař*), *bałwochwalczyna* (boh. *modlařka*), *bałchowalski* (boh. a slc. *modlářský*). VaSl (zv. I., A – G, 1900, s. 91) dodáva ďalšie semémy ako stĺpik, na ktorý sa vešajú klobúky, čiapky vo výklade, či (o človeku) a) ťarbák, nešika, nemotorný, slon, klát, peň, stĺp, balvan, skala; b) hlupák, ťulpas.

Keďže uvedené heslo je kompozitum *bałw(an)o-chwalca*, navrhujeme popri parafrázovanom význame v HSSJ uviesť aj slovenské kompozitum *modłoslužobník* (ako to uvádza Linde). HSSJ (zv. I., s. 107) spracúva aj heslo *balvan*. Starý význam „skala, masa kameňa“ sa pravdepodobne nepodarilo zachytiť v pramennom použití. Sú tu opísané iba dva významy: 1. stará veľká miera na soľ, zván; 2. pohanská modla (*zatrztis, chtori bohov maju, bálványov, na nyich se uffaju; nye klanyaj se pred bálvánami*) HPS 1752; (*i Izraéliti (ctili) swích bolwanow*) DS 1795. Je pravdepodobné, že tento druhý význam sa dostal z poľštiny do slovenského kontextu a rozšíril význam slova *balvan* aj na „pohanskú modlu“. Je to o to pravdepodobnejšie, že heslo je excerptované z toho istého prameňa ako aj heslo *balwochvalca* označené ako polonizmus. V tomto prípade by bolo vhodné aj druhý význam slova *balvan* označiť kvalifikátorom poľ., pričom však treba zdôrazniť, že ide o jazyk, prostredníctvom ktorého sa lexéma s daným významom dostala do slovenčiny, a nie o jazyk pôvodný.

Napriek nevyriešenému presnému pôvodu slova *balvan* sa etymológovia zhodujú na fakte, že toto slovo nemá európsky pôvod. Zaujímavé je aj rozšírenie významu slova *bałwan* v dnešnej poľštine, kde výraz slúži okrem iného aj na označenie „snehu-liaka, figúry zo snehu, ktorú stavajú najčastejšie deti pre zábavu“ (Komputerowy słownik języka polskiego, 1996).

HSSJ (zv. I., A – J, 1991, s. 378) charakterizuje heslo *gbur* ako polonizmus použitý v bardejovských listinách zo 17. a 18. storočia s prekladom „sedliak“ (*iuž tu gbur nie prigyde*) r. 1683; ako adjektívum v kontexte (*gburskeg palenki*) r. 1704. EtSl (1998, s. 138) vysvetľuje, že výraz nie je pôvodom poľský, ale že pochádza z nemeckého *gebur*, *gebauer*. Pôvod slova teda treba hľadať v nemčine, pričom poľština si jeho formálnu (ale aj významovú) stránku po prijatí prispôsobila a po tejto zmene sa výraz dostal aj do predpisovnej slovenčiny. Argument nepôvodnosti v poľštine podopiera aj absencia výrazu v SpSl. Toto heslo zachytáva a spracúva až Sl 16. st. (zv. VII., F – Gończy, 1973, s. 227), ktorý vymedzuje jeho použitie v dvoch významoch: 1. dedinčan, sedliak, nevoľník, poddaný roľník; 2. niekedy s pohrdavým odtienkom pri označení ľudí nižšieho stavu, neokresaných, prostých. Túto dvojznačnosť uvádza aj A. Brückner (EtSl, pozri vyššie). Píše, že výraz fungoval ako prezývka už od 16. storočia a utvoril sa prenesením významu od „zámožného, hrdého hospodára“ na označenie typu „prostý, nevzdelaný človek, grobian, neokresanec, sprosták“. LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 32 – 33) rovnako vysvetľuje prvý význam ako „sedliak, dedinčan, nevoľník, prostý človek“. Druhý význam označuje ako hanlivý a vysvetľuje ho synonymami „grobian, neokrôchanec“. VaSl (zv. I., A – G, 1900, s. 813) rozlišuje pri hesle *gbur* tri významy: 1. sedliak, dedinčan, nevoľník; 2. usadený sedliak, majiteľ pôdy, hospodár majúci vlastnú pôdu, bohatý sedliak; 3. pren. prosták, surový človek, grobian. Problematike prenášania významu takýchto slov sa venuje D. Buttlerová (1978, s. 148). Konštatuje, že niekedy sa na výrazy prenáša nechť k ich cudzojazyčnému pôvodu alebo k jeho predstaviteľom. Pôvodom nemecký výraz *gbur* (súč. *der Gebauer*, strhнем. *gebur*) si dodnes zachoval svoj prvotný význam „zámožný sedliak“ iba v nárečiach severného Poľska. Na ostatnom území získal pejoratívny obsah „surový človek, grobian“. Nechť sa môže dotýkať aj zvykovej sféry a každodenných životných reálií cudzincov. Pravdepodobne v tom tkvie príčina pejoratívneho zafarbenia mnohých nemeckých pôžičiek v poľštine. D. Buttlerová uvádza i ďalšie príklady ako *bryja* (z nem. *die Brühe* „vývar“) označuje dnes „hustú, nechutnú potravu“; *bet* (z nem. *das Bett* „postel“) zasa „nedbalo zastlanú, špinavú posteľnú bielizeň“. Je teda veľmi pravdepodobné, že táto lexéma prenikla do slovenského jazykového prostredia po rozšírení svojho významu v poľštine. Na základe excerpovaného kontextu sa nedá spoľahlivo vylúčiť ani realizácia druhej semémy „surový grobian“. Keďže ide o výpožičku z nemčiny, možno rov-

nako uvažovať aj o bezprostrednom vplyve nemčiny na slovenské nárečia v predpisovnom období.

HSSJ (zv. I., A – J, 1991, s. 387) heslo **gvaltíť** spracúva takto: poľ. „porušovať“ (*Boha poslušchať nechceme í prikázaná geho gwaltíme*) DS 1795. EtSl (1998, s. 164) pri hesle *gwalt* dokazuje jeho nemecký pôvod. Tento tvar sa rozšíril od 14. stor. z nemeckého tvaru *Gewalt* („násilie, moc, sila“; a to od *walten* „vládnuť“). SpSl (zv. II., D – H, 1956 – 1959, s. 523 – 526) podáva významy slova *gwalt* (resp. *gewalt*): 1. zločin vykonaný násilím, protiprávne, nátlakom; 2. znásilnenie (ženy); 3. sila, moc; 4. bezočivosť, opovážlivosť; Sl 16. st. (zv. VIII., Gora – Irzyk, 1974, s. 243 – 253) : 1. zločin, násilie, napadnutie a) vojenský útok, bitka, vojna b) znásilnenie ženy; 2. sila, moc, nápor niečoho a) sila prírodných javov b) intenzita organických procesov; 3. veľký počet, množstvo; 4. donútenie, nátlak; 5. postup proti prijatým právnym a morálnym normám a) profanovanie, urážanie; 6. nutnosť, krajnosť, nevyhnutnosť; 7. náhlivosť, zhon; 8. alarm, poplach; LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 154 – 155) *gwalcić*: páchať násilie; boh. *kwaltowati*; (*Pana Boga sie zaprzec, ślub z nim zlamać, przymierze zgwalcić*); VaSl (zv. I., A – G, 1900, s. 945) *gwalcić*: 1. dopúšťať sa násilia; 2. lámať, poškodzovať, porušovať. Označenie nemeckého pôvodu pri tomto hesle v HSSJ je veľmi dôležité, pretože výraz *gvalt* máme doložený aj pri bezprostrednom styku slovenčiny s nemčinou (pozri J. Doruľa, 1977, s. 189). Tu vzniká otázka, či bola poľština pri tejto lexéme naozaj sprostredkujúcim jazykom.

HSSJ (zv. I., A – J, 1991, s. 357) pri hesle **filarovanie** uvádza nemecko--poľský pôvod slova. Vysvetľuje ho na podklade pramenného použitia v KS v roku 1763 (*sysylos: filarowáni*) ako „záväzný spôsob rozmiestnenia stĺpov v stĺporadi podľa ich proporcií“.

Poľský výraz *filarowanie* vznikol deriváciou od slova *filar* („stĺp, pilier“). Tento tvar je aj v samotnej poľštine pomerne starý, pretože už SpSl (zv. II., D – H, 1956 – 1959, s. 359) podáva svedectvo o jeho používaní (*filar* „stĺp“). Sl 16. st. (zv. VII., Fn – Gończy, 1973, s. 67 – 68) prináša obširnejšiu charakteristiku. *Filar*: 1. kolmá architektonická podpera (často aj dekoratívna), druh stĺpa; *pren.* a) čelný predstaviteľ; opora, záštita (najčastejšie používané na označenie apoštolov a otcov v katolíckej cirkvi alebo svätých); b) opora, základ (najčastejšie na označenie katolíckej cirkvi); c) obelisk, podstavec, pamätný stĺp; 2. *ban.* podpera medzi chodníkmi, ponechaná na ochranu stropu a povrchu; LiSl (zv. I., A – F, 1951, s. 652) pri hesle *filar* uvádza iba jeho cudzojazyčné ekvivalenty (napr. boh. *piliř*, nem. *der Pfeiler*) a deriváty *filarowanie* „rad pilierov“, *filarowany* „osadený piliermi“; Vo VaSl (zv. I., A – G, 1900, s. 741) je *filar* vysvetlený ako 1. kolmá architektonická podpera, podporný stĺp, murovaný alebo kamenný; 2. múr; 3. *pren.* opora, fundament, sila, moc; 4. skala; 5. celina; EtSl (1998, s. 121) však popri nemeckom tvare *der Pfeiler* uvá-

dza aj latinský tvar *pilare, pila, -ae* („pilier, stĺp“). Pôvodný výraz na označenie „piliera“ pochádza z latinského *pila*. Odtiaľto ho prevzala aj slovenčina, o čom svedčí tvar so zachovaným začiatočným p- (*pilier*). Do poľštiny bol tento výraz prevzatý prostredníctvom nemeckého *pfler* (t. j. pred diftongizáciou v nemčine), čím sa dá vysvetliť zmena počiatočného konsonantu v poľštine. Heslo *filarovanie* z HSSJ má teda latinský pôvod a rozširuje tak skupinu latinizmov spracúvaných v tomto slovníku.

HSSJ (zv. II., K – N, 1992, s. 11 – 12) označuje heslo ***kalamaj, kalaman*** kvalifikátorom *pol.* a vysvetľuje ho ako „druh hrubšej tkaniny dovážanej z ukr. mesta Kolomyje“. Slovník dokumentuje pomerne bohaté zastúpenie tohto výrazu v slovenských prameňoch. Všetky sú zhodne z 18. storočia, ale z rozličných regiónov Slovenska: Nitra, r. 1761 (*5 riffow kalamaj na kafftan*); Pukanec, r. 1788 (*mala na sebe s kalamanu strakawu suknu*); -ový, -kový: Bojnice, r. 1768 SD (*lajbliki dwa, gedon kalamanowy a druhy sukeny*); Spiš, r. 1771 (*sukňu kalamaykowu*); Turiec, 18. st. (*živôtik kalamagowy*). Etymologické slovníky A. Brücknera a F. Slawského tento výraz nespracúvajú, rovnako ho nezachytáva ani SpSl. Sl 16. st. (zv. X., K – Korzyść, 1976, s. 24) *kalamaj* vysvetľuje iba pravdepodobne ako „druh prášku na čistenie“. LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 292) posúva charakteristiku oveľa ďalej. *Kalamajka* bola „vlnená látka“ a výraz pochádzal zo stredovekej latinčiny (*calamancus*). VaSl (zv. II., H – M, 1902, s. 205) vysvetľuje heslo rovnako ako „druh vlnenej tkaniny“. Ale na rozdiel od LiSl uvádza ukrajinský pôvod slova, ktorý vznikol z gréckeho *kámelos* („čava“). M. Vasmer vo svojom slovníku (zv. II., E – Muž, 1967, s. 294) prináša tvar *kolomenka* („hladká ľanová tkanina“), ktorý prenikol do viacerých slovanských jazykov cez nemčinu (*Kalamank*), či holandčinu (*kal(a)mink*) zo stredovekej latinčiny (*camelaucium*). V. Machek (1968, s. 187) a J. Rejzek (2001, s. 257) zachytávajú v češtine iba tvar *kalamajka* „druh ľudového tanca nazvaný podľa mesta Kolomyje v Haliči“. Na podklade lexikónov sa nedá jednoznačne špecifikovať, či ide o ľanovú alebo vlnenú tkaninu. Lexéma však nie je pôvodne poľská, ako predpokladaný pôvodný jazyk tvarov *kalamaj, kalaman* môžeme označiť gréčtinu.

Polonizmus ***kapeluch***, resp. ***kapeluš***, ako uvádza HSSJ (zv. II., K – N, 1992, s. 24), bol použitý v prameni NS v r. 1784 – 96 (*nekdy kapeluch, nekdy čapku nosy; palicu a kapeluss*) a v Kur v r. 1786 (*v kapeluhu a v csismach*). V HSSJ je uvedený nemecko-poľský pôvod slova s významom „klobúk“. EtSl (1998, s. 217) uvádza, že slovo *kapelusz* je v poľštine známe od konca 15. storočia. Je to najstarší príklad zachovaného koncového latinského *-us* (*capellus*, od *capo* „hlava“). Toto tvrdenie podopiera aj V. Machek (1968, s. 191), ktorý dokladuje vo svojom slovníku tvar *kapeluch*. Tento výraz sa dostal do slovenčiny a češtiny sprostredkované cez poľštinu (*kapeluch*, domáca prípona *-uch*) zo stredovekej latinčiny (*cappellus*), alebo ta-

liančiny (*capellucio*). Keďže *kapelusz* je v poľštine známy až od konca 15. stor., SpSl ho nezachytáva. Sl 16. st. (zv. X., K – Korzyść, 1976, s. 76) ho charakterizuje ako „guľaté pokrytie hlavy s okrajom“, a) „ženský čepiec v tvare turbana“. LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 307 – 308) pri tomto hesle neuvádza poľské synonymum, ale iba cudzojazyčné (predovšetkým slovanské) ekvivalenty, ako napr. český tvar *klobauk*. VaSl (zv. II., H – M, 1902, s. 241) vysvetľuje *kapelusz* ako 1. pokrytie hlavy, zvyčajne z plsti alebo slamy; 2. vyhrešenie, napomenutie, pokarhanie, výčitka; 3. náradie pri výrobe voskových sviec; 4. nízka strecha nad neveľkým otvorom; 5. horná, tanierovitá časť hriba; a iné špeciálne významy vo vinárstve, baníctve, či hutníctve. Tento výraz je zaujímavý aj tým, že v poľštine postupne (od 15. storočia) vytlačil starší slovanský kontinuant *klobuk*. EtSl (1998, s. 237) konštatuje, že *klobuk* je praslovanská výpožička z turko-tatárskeho *kalpak* (alebo akéhosi dodnes nedokladovaného *kalbuk*), ktoré neskôr celá Európa prebrala z maďarského *kalpag* označujúceho „husársku čiapku“. Pred 6. storočím ho Slovania prestavali z *kolb-* > *klob-*. O tom, že do 15. stor. bol výraz *klobuk* v poľštine živý, svedčí jeho použitie v SpSl (zv. III., I – K, 1960 – 1962, s. 295). Je tu vysvetlený dnešným slovom *kapelusz*, ktorý v heslovej časti tohto slovníka absentuje. *Klobuk* označoval aj „železnú helmu“, či (ako pl. tantum) „bubliny na vode počas dažďa“. Nový výraz *kapelusz*, prevzatý zo stredovekej latinčiny, bol silnou konkurenciou pre starší slovanský kontinuant. Sl 16. st. (zv. X., K – Korzyść, 1976, s. 405) už vysvetľuje *klobuk* ako 1. vysoké, kužeľovité pokrytie hlavy, 2. púčik ruže; LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 377) ešte používa obidva výrazy, ale je tu badateľná istá diferenciácia. Kým *klobuk* vysvetľuje výrazom *kapelusz* (uvádza aj český *klobauk*), k heslu *kapelusz* nepriraduje žiadne poľské synonymum. Pomocou LiSl sa dá teda vydedukovať, že tieto dve slová už v 18. stor. neboli rovnocenné. VaSl (zv. II., H – M, 1902, s. 371) má pri hesle *klobuk* kvalifikátor označujúci zastaranosť výrazu a uvádza jeho tri významy: 1. púčik nerozkvitnutej ruže, 2. v staropol. *klobúk* (v orig. *kapelusz*), 3. pokrytie hlavy u duchovných východného vierovyznania. O tom, že slovo *klobuk* v dnešnej poľštine stojí na periférii slovnej zásoby, svedčí aj to, že Poliaci dnes nerozumejú tomuto výrazu. Naopak treba podčiarknuť expanzivitu nového výrazu *kapelusz*, ktorý už v 18. storočí prenikol na Slovensko.

Polonizmus *karb* vysvetľuje HSSJ (zv. II., K – N, 1992, s. 29) ako „zárez“ na podklade prameňov z Oravy v r. 1658 (*(na buku) su try karby wytatie*), z Mútneho v r. 1663 (*(na jedli) čtyri karby witgaty*) a z Brezna v 18. stor. (*kiarby dwa ma wziety a podle ssnuri witjatj*). EtSl (1998, s. 220) objasňuje, že toto slovo nie je pôvodom poľské, ale je prevzaté z nemčiny (*die Kerbe* „vrub, zárez“; *kerben* „vrúbkovať“). Pôvodný poľský názov bol *narzaz*. Keďže už SpSl (zv. III., I – K, 1960 – 1962, s. 243 – 244) spracúva tento výraz, znamená to, že bol prevzatý do poľštiny veľmi skoro a bol používaný v jej najstaršom období. Slovník charakterizuje *karb*

ako 1. zárez, vrub na strome; 2. register, zápis v podobe zárezov na tyči. Sl 16. st. (zv. X., K – Korzyść, 1976, s. 132 – 133) uvádza významy tohto hesla: 1. ryha, trhlina, zárez urobené na kôre stromu; 2. kyj, palica alebo doska, na ktoré sa vyrezávajú čiary znamenajúce istý počet; a) zoznam, súpis, záznam, register (typické spojenie *karb bydla* = súpis dobytky); 3. konečník a jeho okolie; 4. stupeň (napr. príbuznosti); 5. stavec; 6. jednotka miery predanej soli; podľa LiSl (zv. II., G – L, 1951, s. 316) *karb* znamenal: 1. čiara vrezaná do nejakej veci, zárez, vrub; a) ryhy na tele, na tvári; vrásky, jazvy; 2. prísnosť, disciplína, určený poriadok; 3. palica, tyčka so zárezmi. VaSl (zv. II., H – M, 1902, s. 260) zachytáva až 12 významov slova *karb*: 1. zárez, vrub; ryha na tele, na tvári, na čele; vráska, jazva; 2. znak, značka urobená na označenie majiteľa predmetu a jeho určenia; 3. a) zárez urobený na tyči alebo doske ako spôsob počítania pre negramotných; tiež čiara urobená perom alebo kriedou; b) kyj, tyč, doska so zárezmi ako zoznamom; c) súpis, register, inventár, (*na czyjs karb* „na účet niekoho“); 4. prísnosť, disciplína, určený poriadok, (*trzymać kogo w karbach* „držať niekoho nakrátko“); 5. druh, rod; 6. (*pomn.*) *karby* – stavce; 7. doska kolujúca po dedine, zvolávajúca zhromaždenie alebo oznamujúca niečiu smrť; 8. (*anat.*) zárez, vrub; 9. (*staveb.*) vypuklá ozdoba na výrobkoch z kameňa, dreva, skla atď.; 10. (*ban.*) dve dosky naraz vrezávané, slúžiace ako dokument a kontrola pre negramotných počtárov; 11. drevo, po ktorom sa trie druhým, aby sa vyhladilo; 12. ryha na hornom zube koňa. D. Buttlerová (1978, s. 15) rozoberá sémantický posun slovesa *karbować* v poľštine. Prechod nastal smerom zo zmyslovej sféry do myšlienkovvej. Pôvodný význam slovesa (*karbować* „robiť na niečom zárezy, vruby“) sa rozšíril aj na proces zapamätávania si (*Zakarbuj to sobie!*). Aj v slovenčine prebehol podobný proces prenesenia významu (porovnaj *Vrež si to do pamäti!*). Ak si všimneme kontext posledného prameňa z Brezna (*kiarby dwa ma wzity a podle ssnuri witjatj*), nezapadá doň výklad slova *karb* ako „zárez“. V kontexte šlo pravdepodobne o palicu, či dosku, ktorá slúžila ako register majetku. Toto heslo označuje ako germanizmus aj M. Vasmer (zv. II., E – Muž, 1967, s. 195). Prináša jeho derivát *karbovať* „nasekať, sekať“, ktorý do ruštiny a ukrajinčiny prenikol cez poľský tvar *karbować* zo strednej hornej nemčiny (*kērbēn*). Zaujímavosťou je ukrajinský názov pre rubel' (*karbovanec*), keďže ide o razenú, sekanú mincu s vrúbkami na okraji. V. Machek vo svojom slovníku (1968, s. 193) prináša síce heslo *karb*, ale s úplne iným významom – *karb* „nádrž na robenie malty“; *karbovaťi* „miešať“; *karbovačka* „náradie k tomu“. Tieto výrazy pochádzajú z nemeckeho slova *gerben* „lúhovať kožu“, ale pôvodný význam bol všeobecnejší „pripravovať“, zo strednej hornej nemčiny (*gerwen*). Výraz *gerben* sa transformoval do češtiny práve zmenou *g* na *k* (keďže po dôslednej zmene pôvodného *g > γ > h* v 12. storočí neboli v češtine podmienky na prevzatie nového *g* z cudzích slov) a po tejto zmene bola jeho formálna stránka homonymná s iným germanizmom prevzatým do

slovanských jazykov (*karb* z nem. *kerben*), ktorý však do češtiny hlbšie neprenikol.

Adjektívum **smačný** spracúva HSSJ (zv. V., R – Š, 2000, s. 311) takto: *príd. pol.* „chutný“, ((*vino*) w *priestranssich kupach ge smacnegssye, nebo newywetryewa*) KoB 1666; (*žadny pokrm smacny neni bez mjrneho osolenj*) MBF 1721; (*studnica wodu smacnu obsahowala*) MS 1758; (*euchimus: chutny, smacny*) KS 1763; (*kdo snedl masso smacne, y polewku wedle prawa nech strowy* – „popri príjemných veciach treba robiť aj menej príjemné“), (*když žaludek welmi lačny y owsanj chleb ge smacny* – „hlad je nejlepší kuchár“) Se 18. st.; -e *prisl.* (*sitienter: smacne*) KS 1763; EtSl (1998, s. 503) uvádza, že výraz *smak* pochádza z nemčiny (*Geschmack*). Ďalšie dva etymologické slovníky upresňujú pôvod tohto výrazu. M. Vasmer (zv. III., Muza – Sjat, 1971, s. 683) i V. Machek (1968, s. 458) zhodne tvrdia, že výraz *smak* pochádza zo starej hornej nemčiny (*gismac*) alebo zo strednej hornej nemčiny (*gesmac(h)*, *smacken*) a cez poľštinu sa dostal aj do ukrajinčiny, bieloruštiny i ruštiny. O tom, že táto nemecká výpožička je v poľštine stará, svedčí jej používanie v staropolštine. SpSl (zv. VIII., Rozpróchniec – Szyszki, 1977 – 1981, s. 317) objasňuje významy slova *smaczny* ako 1. majúci dobrú chuť, chutný; 2. týkajúci sa chuťového zmyslu; LiSl (zv. V., R – T, 1951, s. 339 – 340) a VaSl (zv. VI., S – Š, 1915, s. 233 – 234) uvádzajú aj prenesený význam „vdáčný, milý, sladký, príjemný“. SOSO

HSSJ (zv. V., R – Š, 2000, s. 311) označuje heslá **smarovanie** a **smarovať** ako pôvodne poľské. Substantívum *smarovanie* vysvetľuje ako „mastenie, mazanie“ (*dano na smarowange kocza, na kterem issel p. uradnik, sadla werdunek*; Žilina 1700) a verbum *smarovať* ako „mastiť, mazať“ (*dostan takjch żab, usus ge na pecy, utri na prach, zmiessag a tim olegem a smarug choreho*; LR7 18. stor.). *Smar*; *smarować*, *smarowidło* (EtSl, 1998, s. 503) pochádza z nemeckého *Schmeer*; *schmieren*. SpSl tieto výrazy nespracúva, a preto je pravdepodobné, že do poľštiny prenikli až v neskoršom období. V Sl 16. st. tvary *smarować*, *smarowanie* nie sú zdokumentované. (Slovník končí pri hesle *poty*-). Tvar *nasmarować* (zv. XVI., Namacać – Nić, 1985, s. 237) znamená „pokryť povrch nejakou substanciou“, a) „namastiť (o rituálnom zákroku)“. V LiSl (zv. V., R – T, 1951, s. 343) sa heslo *smarować* vysvetľuje ako 1. mazať, mastiť, natierať niečím masným; (boh. *šmařim*, slovac. *kdo masti, ten gidě*); 2. *pren.* vymastiť niekoho kyjakom; VaSl (zv. VI., S – Š, 1915, s. 238) *smarować*: 1. mazať, natierať masťou; (*pren.*, *smarować komu reke* „podplácať“); 2. špiniť, mazať, babrať; 3. *garb.* natierať. Zaujímavé je porovnanie lexém *smarovanie* a *smarovať* s heslom *nasmarovať*, ktoré je rovnako spracované v HSSJ (zv. II., K – N, 1992, s. 457). Pri tomto perfektnom slovese je označený nemecko-poľský pôvod a preklad „natrieť, namazať“ v kontexte (*jeszeli temi listkami nasmaruje sebe naturale muz*) z RO 18. stor. Preto absenciu kvalifikátora označujú-

ceho nemecký pôvod pri jeho imperfektnom náprotivku možno označiť za nekonzekventnosť pri zostavovaní heslára HSSJ.

Pri hesle **stosovať sa** ide, ako uvádza HSSJ (zv. V., R – Š, 2000, s. 493), o polonizmus s významom „týkať sa, vzťahovať sa“ (*Gegich Milost tú historiū, gako widim, schwálne pre mňa ułożila. Ňe schwálne, moga milostiwa pańnenko, ňepamatam, kd'e som gú čítala, ale predca prawda, že diwne k Wasség Milost'i stosuge (:zanássa:)*; DS 1795). V EtSl (1998, s. 517) A. Brückner píše, že toto slovo má pôvod v nemeckom tvare *Stoss* (1. úder; 2. hromada, kopa), *stossen* (naraziť, vraziť, zraziť, prevaliť). Do poľštiny tieto tvary prenikli okolo r. 1500. *Stos* znamená rovnako ako v nemčine 1. úder, 2. kopa; *stosować* udierať, prikladať. Ďalšie deriváty sú: *stosowny* (primeraný, vhodný), *stosunek* (pomer, vzťah), *stosunkowy* (pomerný, relatívny). SpSl (zv. VIII., Rozpróchniec – Szyski, 1977 – 1981, s. 454) zachytáva iba jeden z významov substantíva *stos*, a to „kopa, hromada, stoh“. Podľa LiSl (zv. V., R – T, 1951, s. 463 – 464) *stosować* znamená: 1. sácať, strkať; 2. prirovnávať, pripodobňovať, 3. zhodovať sa; 4. uspokojovať, robiť po vôli, vyhovovať; 5. nahovárať na niečo; VaSl (zv. VI., S – Š, 1915, s. 437) prináša rôzne významy hesla *stosować się*: 1. spájať sa, byť niekomu podobný, súhlasiť s niečím; 2. vyhovovať, hodiť sa, pasovať, byť primeraný, prispôsobovať sa; 3. týkať sa niečoho, vzťahovať sa na niečo. V citovanom dialógu medzi dvoma ženami je verbum *stosovať* použité v nezvratnom tvare a ako také by malo byť spracované aj v heslári tohto slovníka. Okrem významu „týkať sa, vzťahovať sa“ je v danom kontexte akceptovateľná aj seméma „hodiť sa, pasovať, byť podobný“, ktorá neobsahuje vnútornú súvislosť medzi entitami. Na spoľahlivé vyriešenie tejto otázky je nevyhnutná hlbšia analýza pamiatky, v ktorej bol výraz použitý.

HSSJ (zv. V., R – Š, 2000, s. 551) vysvetľuje heslo **sukman** ako polonizmus s významom „časť sedliackeho odevu, sedliacky kabát“ (*vlasy ma kratke, v sukmane, holosnach a v botkorach chodicy*; Kur 1786). SpSl túto lexému nespracúva a Sl 16. st. nie je dokončený. EtSl (1998, s. 525) stručne charakterizuje heslo *sukman(a)* pomocou poľského zastaraného výrazu *siermiega* („dedinské šaty z domáceho súkna“) a uvádza jeho turecký pôvod. LiSl (zv. V., R – T, 1951, s. 501) vysvetľuje slová *sukmana*, *sukmanka* pomocou dnešného historizmu *zupan* („staropoľský odev, ktorý nosili sedliaci a bol vyrobený zo súkna“).¹ VaSl (zv. VI., S – Š, 1915, s. 508) uvádza, že *sukmanom* bol označovaný „vrchný odev z tmavého domáceho súk-

¹ LiSl uvádza pri spoločnom koreni *suk-* tiež lexému *suknia* („šaty“), ktorú vysvetľuje pomocou českých a slovenských ekvivalentov (boh. *sukně, suknice, kabat, raucha*; slov. *sukně*) a uvádza frazeologizmus *Suknia nie czyni człowieka*. Toto interlingválne homonymum má rovnaký význam ako v poľštine iba v dolnej lužickej srbčine (*suknja* „šaty“). V ostatných západoslovanských jazykoch je v tomto tvare realizovaná seméma „sukňa“ (porov. horná lužická srbčina *suknja*), na označenie ktorej má poľština výraz *spódnica* a dolná lužická srbčina *kóšula*.

na alebo plátna podšitý kožuchoom“. *Sukmana* bola „sedliacka halena“ (zastar. *šwitka*). Rovnako aj VaSl preferuje pôvod slova v turečtine a odmieta jeho vznik možnou deriváciou od slova *sukno*.

Verbum **šukat'** je posledný polonizmus spracovaný v HSSJ (zv. V., R – Š, 2000, s. 686) a je vysvetlený ako „hľadať niečo“ v kontextoch: (*tedy tak mvssiem vrobicz y rady ynssey ssvkacz*, Bartošovce 1554); (*nebudzem ša ženič, až o Velke noči, bendzem sebe šukac, čo ma čarne oči, AD 18. st.*). EtSl (1998, s. 557) uvádza pri hesle *szukać* prevzatie pôvodného germanizmu do západoslovanských jazykov z nemeckého *suchen* („hľadať“). V poľštine nahradil v 15. storočí praslovanské *ískati* a rozšíril sa na celú Rus. SpSl (zv. VIII., Rozpróchniec – Szyszki, 1977 – 1981, s. 583) prináša vysvetlenie verba *szukać*: 1. snažiť sa niekoho alebo niečo nájsť; 2. snažiť sa, usilovať sa o niečo, túžiť po niečom; 3. ohrozovať niekoho na živote (*szukać dusze*); 4. vydávať rozsudok; 5. stíhať, súdne vymáhať. LiSl (zv. V., R – T, 1951, s. 620) sa obmedzuje iba na význam „snažiť sa nájsť“; (boh. *hleda wčerejšeho dně*; slovac. *hleda wčeragšeho dňa*). VaSl (zv. VI., S – Š, 1915, s. 684) prináša vysvetlenia hesla *szukać*: 1. snažiť sa nájsť, sľadiť; 2. ohrozovať, číhať na niekoho; 3. (*Gaź, gaź, gaź, szukaj!*) odháňanie husi. V. Machek (1968, s. 517) opisuje heslo *šukati* ako „sľadiť po dome“ (poľ. *szukać*, ukr. *šukaty*, r. *šukat'*); „hľadať, sem a tam chodiť, všade sa dívať a so všetkým hýbať“. Môže byť totožné so *šukat se* („šuchmať sa“), lebo v češtine znamená „neúčelné chodenie po byte, predstieranú prácu“. Odtienok „hľadať niečo“ sa mohol vyvinúť z prvého významu ako expresívny (možno pod vplyvom nemčiny); v poľštine a ukrajinčine ide o adaptáciu nem. *suchen*; čeština svedčí zreteľne za domáci pôvod, lebo aj *šuchtati po domě* má tento význam. K Machkovmu názoru sa pripája aj J. Siatkowski (1999, s. 129). Vychádzajúc z materiálov *Celokarpatského dialektologického atlasu* (OKDA) tvrdí, že iba v poľských a ukrajinských dialektoch bolo zaznamenané *šukać, šukaty* „hľadať“ (OKDA IV 39) zo strhmem. *suochan*, strhmem. *suochen*. Prostredníctvom poľštiny sa toto prevzaté slovo dostalo do východoslovanských jazykov, kým čes. *šukat* „motat' sa po dome“ je iného pôvodu. J. Rejzek (2001, s. 645) už na rozdiel od V. Machka uvádza ako prvý súčasný vulgárny význam tejto lexémy v češtine, t. j. „súložiť“ a ďalšie ako zastarané, t. j. „utekať z miesta na miesto“, „behať sem a tam“. Pri význame „hľadať“ sa myslí na vplyv, či priamo prevzatie z nem. *suchen* (strhmem. *souchen*), ostatné české významy ukazujú skôr na onom.-expres. pôvod, podobne ako pri *štouchat, šoupat* (tu nepredpokladá bezprostrednú súvislosť s nem. *stauchen, schieben*). Pokiaľ ide o súčasný primárny význam tejto lexémy, v slovníku sa uvádza, že takýto posun významu nastal aj pri slovesách *šoustat* (v staršej češtine „škrabať, trieť“) a *mrdat* (za staršie „hýbať, kývať, vrtieť“).

Českí etymológovia pokladajú výraz *šukat* za domáci s možným vplyvom nemčiny na význam „hľadať“. Germanizmus *šukat'* má dnes pevné miesto v lexike

poľštiny, v ktorej nahradil praslovanský kontinuant *iskati* a nadobudol viaceré ďalšie významy.

Na príklade vybraných lexém prevzatých do predpisovnej slovenčiny z poľského jazykového prostredia sme sa pokúsili demonštrovať problematiku genetickej charakteristiky slov prevzatých do slovenčiny a okrajovo aj problematiku rekonštrukcie ich sémantického obsahu. Rovnako ako v našom prípade môže sa HSSJ stať prameňom výskumu výpožičiek aj z iných jazykov. Bolo by zaujímavé vyexcerpovať zo slovníka všetky nepôvodné lexémy, zoskupiť ich podľa pôvodného spoločného jazyka a všimnúť si okrem problematiky genetickej charakteristiky a rekonštrukcie ich sémantického obsahu viaceré aspekty, napr. otázky kontinuálnosti a rozšírenosti v slovenčine do konca 18. stor. a ich vplyv na jej slovnú zásobu či žánrovú charakteristiku prameňov, z ktorých boli excerpované.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka. In: Jazykovedné štúdie. Zv. XVII. Bratislava, Veda 1982, s. 25 – 39.
- BRÜCKNER, A.: Słownik etymologiczny języka polskiego. 8. vyd. Warszawa, Wiedza Powszechna 1998. 805 s.
- BUTTLER, D.: Rozwój semantyczny wyrazów polskich. Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1978. 275 s.
- DORULA, J.: Slovenčina vo vzťahu k iným jazykom v 15. – 18. storočí. In: Jazykovedné štúdie. Zv. XIV. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1977, s. 187 – 193.
- Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 1 – 5. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1991 – 2000.
- KARŁOWICZ, J. – KRYŃSKI, A. – NIEDŹWIEDZKI, W.: Słownik języka polskiego. Zv. 1 – 8. Warszawa, Wydawnictwo Gazety Handlowej 1900 – 1927.
- Komputerowy słownik języka polskiego. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1996.
- KRAJČOVIČ, R.: Dejiny skryté v názvoch obcí (1). In: Historická revue, 1993, 4, č. 2, s. 34 – 35.
- LINDE, S. B.: Słownik języka polskiego. Zv. I. – VI., A – Z. 3. vyd. Warszawa, PIW 1951.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1968. 627 s.
- REJZEK, J.: Český etymologický slovník. Praha, Leda 2001. 752 s.
- SIATKOWSKI, J.: O nemeckých vplyvoch v materiáloch celokarpatského dialektologického atlasu. In: Nárečia a národný jazyk. Red. A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999, s. 123 – 131.
- Słownik polszczyzny XVI. wieku. (I – XXVIII, A – Poty) Red. M. Mayenowa. Wrocław – Warszawa – Kraków, Wydawnictwo PAN 1966 – 2000.
- Słownik staropolski. Zv. 1. – 11. Red. S. Urbańczyk. Wrocław – Warszawa – Kraków, PWN 1953 – 1999.
- VASMER, M.: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Zv. 1. – 4. Moskva, Progress 1986 – 93.

Zoznam skratiek

AD	Amor diktoval, lásku spisoval. Výber zo slovenskej rukopisnej ľúbostnej poézie 1560 – 1860. Red. J. Minárik. Bratislava, Vydavateľstvo Tatran 1979. 367 s.
boh.	česky
DS	Beaumont, Prince de: Ďetinná spratoveň aneb rozmluwi medzi múdru dworskomistriňu i dámami zácneho urodzeňá geg wichowaňú poručenými. 1795.
EtSl	Brückner, A.: Słownik etymologiczny języka polskiego.
gr.	grécky
HSSJ	Historický slovník slovenského jazyka.
kazaš.	kazašsky
KoB	Komenský, J. A.: Ianua linguae latinae reserata aurea sive seminarium linguae latinae et scientiarum omnium. Levoča, L. Brewer 1649. (Slovenský rkp. preklad F. Buřovského z r. 1666 pripojený k jednotlivým stranám tlačou vydaného diela. (503 s.) VLAMS v Martine sign. B 529.)
KS	(Kamaldulský slovník) Syllabus dictionarij Latino-Slavonicus... cum brevi quoque methodo parvulorum, rite videlicet: scribendi, formandi et pronunciandi nonnullas voces in Orthographo Slavonico Idiomate, quod exemplis deducitur. 1763. 948 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. H 64.
Kur	Kurentálne protokoly a kurensy (rukopisné i tlačené)
LiSl	Linde, S. B.: Słownik języka polskiego.
LR7	Lekarstvo na žaludek, žreny a koliku. 18. stor. 48 s. Rkp. EÚ SNM v Martine. sign. 478.
MBF	Mediolano, J. – Bel, M.: Flos medicinae sive scholae Salernitanae de conseruanda bona valetudine. Praecepta metrica auctore Joanne de Mediolano. In vsu adolescentiae edidit et perantiqua versione Bohemica illustravit Matthias Bel. Bratislava, J. P. Royer, 1721. 3, 56 s. (Fragment rukopisného prekladu J. Ribaya, 18 str.) Rkp. v OSzK v Budapešti, sign. Oct. Slav. 14.
MS	Mokoš, D.: Sermones pro festo B. Virginis Mariae Immaculatae. 1749. 142 s. Rkp. v OSzK v Budapešti, sign. Quart. Slav. 66. – Sermones panegyrico-morales. 1758. 566 s. Rkp. v súkr. vlastníctve.
NS	Institoris (Mosotcy), M.: Nessťastný staw kraginy bez krále a mesta bez wrchnosti. Bratislava, S. P. Weber 1793. 54 s.
nem.	nemecky
perzs.	perzsky
ROBERT	Receptár osturniansky. 18. stor. 27 s. Rkp. vo UM v Košiciach, bez sign.
Sl 16. st.	Słownik polszczyzny XVI. wieku. Red. M. Mayenowa.
sthnem.	starohornonemecky
slovac.	slovensky
SpSl	Słownik staropolski. Red. S. Urbańczyk.
strhnem.	stredohornonemecky
tur.	turecky
VaSl	Karłowicz, J. – Kryński, A. – Niedźwiedzki, W. (red.): Słownik języka polskiego.

Konstantin Lifanov

USTAL'OVANIE FONETICKÉHO SYSTÉMU SPISOVNEJ SLOVENČINY V 20. STOROČÍ

LIFANOV, K.: Stabilization of the Literary Slovak Phonetic System in 20th Century. Slovenská reč, 69, 2004, No. 5 – 6, pp. 283 – 292. (Bratislava)

The Literary Slovak phonetic system had been formed in the course of time. This process has been also continued in 20th century but it took a specific shape: the number of sounds had not been changed but correlation between them in the words. The present paper deals with a few phenomena of this kind: changing of correlation between *l* and *l'*, stabilization of using short and long syllable consonants *r* and *l*, diphthongs, a consonant *dz* and a vowel *ä*. Besides, essential changing of the correlation of short and long vowels had been occurred and this process may be identified to a certain degree as deczechization of the Slovak literary language.

Fonetický systém spisovnej slovenčiny sa uštal'oval postupne, v dôsledku dlhšieho vývinu. Predovšetkým sa riešila otázka súboru jeho hlások, ktorý sa definitívne sformoval po troch kodifikáciách: Bernolákovej, Štúrovej a hattalovskohodžovskej. Najväčšie rozdiely medzi nimi spočívali v niekoľkých bodoch: v dvojhĺaskách, v slabičných sonantoch, v mäkkom *l'* a samohláske *ä*. „Bernolákov postoj k dvojhĺaskam bol odmietavý, čo súvisí najmä s tým, že pri uštal'ovaní spisovnej slovenčiny nadväzoval predovšetkým na západoslovenskú kultúrnu a jazykovú tradíciu“ (Habovštiaková, 1968, s. 99). Preto nemal ani *ä*, ani dlhé slabičné *ř* a *ĺ*. Kodifikoval však mäkké *l'*. Na rozdiel od A. Bernoláka Ľ. Štúr zaradil do fonetického systému spisovnej slovenčiny dvojhĺasky (okrem *iu*), dlhé slabičné *ř* a *ĺ*, ale nechal mimo neho samohlásku *ä* a vyradil mäkké *l'*. Dnešnú podobu nadobudol súbor hlások spisovnej slovenčiny až po oprave Štúrovej kodifikácie r. 1852, keď sa doň dostali vyššie uvedené hlásky, ktoré chýbali v kodifikácii Ľ. Štúra.

Tým sa však vývoj fonetického systému spisovnej slovenčiny nezastavil, ale zmenil sa jeho charakter. Súbor hlások spisovnej slovenčiny síce ostal bez zmien, ale ťažiskom vývinu sa stal pohyb v ich rozložení. Pozície týchto hlások vo fonetickom systéme spisovnej slovenčiny totiž neboli rovnaké: vynikali medzi nimi také, ktoré mali slabšie postavenie. Bolo to podmienené tým, že buď nemali jednoznačnú oporu v slovenských nárečiach, alebo ostávali ešte určitý čas pod vplyvom češtiny. To sa zrejme prejavovalo v textoch z konca 19. storočia.²

2 V tomto článku využívame príklady zo spisovnej slovenčiny 19. storočia získané v Katolíckych novinách z r. 1890 vydávaných M. Kollárom v Trnave. Názov týchto novín uvádzame v pôvodnej podobe.

Najväčšie zmeny v rozložení nastali práve pri tých hláskach, ktoré odlišujú fonetický systém spisovnej slovenčiny od českého. Osobitné postavenie medzi slabšími fonémami zaujímalo mäkké *l'*, ktoré pravdepodobne „pociťovalo“ tlak z oboch strán: zo strany spisovnej češtiny, kde chýba, i zo strany slovenských nárečí s ich pestrým stavom jeho výskytu. V porovnaní s dnešnou situáciou v textoch z konca 19. storočia označovanie mäkkého *l'* je dosť rozkolísané. V prvom rade možno uviesť hojné príklady na jeho neoznačovanie vo viacerých slovách, v ktorých ho súčasný spisovný úzus vyžaduje:

Že som vychovateľke trirazy *noclah* dala, ano, to je pravda, to nemôžem tajiť (68); Avšak neutrácajme *mysel* pri smutnom pohľade tohto (69); Samko vzbudil nový život i vo filiách: s dovoľením arcibiskupského vikára Lad. Pyber vystaval nový kostol v Habovke, v ňomž každú tretiu *nedelu*³ konaly sa bohoslužby (27); Nenie však na tom dosť, aby človek neoddal sa nedbalosti, hnilosti a *záhalke*, a pracoval, ale musí tiež šetriť to, čo buď dostal dedičstvom alebo vyrobil si svojou dlaňou (2); Mnohokrát si o tom podumám a predsa vysvetliť neviem, že tí, ktorí sú Bohom obdarení nadaním skvelým, priaznivými okolnosťami *obklúčení*, úplne samostatní, spôsob a príležitosť k činom majúci, uspokojujú sa predsa púhym pozeraním na svízele a neresti ľudu svojho... (26); Redaktor Palárik, jehož pera práce inde oceňujeme, hlásal mužne: „Rečou sa ľud učí, šlechtí, vzdelávajú jeho mravy, – jazyk jeho je *klúč* zlatý, ktorým sa mu zámok svätý – otvára osvetu a slávy... (52).

Pre niektoré prípady, napríklad tvary nedokonavých sloviess s neurčitkovou kmeňotvornou príponou *-ova-* (vzor *pracovať*), najmä tých, ktoré majú dokonavé koreláty s mäkkým *l'* pred neurčitkovou kmeňotvornou príponou (ale nielen tých), bolo charakteristické kolísanie *l* a *l'*:

Osmelujem sa upozorniť ct. p. dopisovateľa, ktorého dopis prezradzuje čo horlivého priateľa ľudu, že pôvodca knižočky „Naša dedinka“ neopisuje ani svoju ani neďalekú dedinku, ani svojich farníkov ani súseďných (5); Osady sú tu vkusnejšie, ulice pravidelnejšie, domy najviac murované a *zamalované*, popri ktorých vidieť veľké stohy obilia, chlúbu roľníkov (28); V poznaní tejto pravdy, ktorá je najvyššou dokonalosťou rozumu, v láske Božej, ktorá podobným spôsobom *zdokonaluje* vôľu, spočíva všetek život a svoboda kresťanov (25); Máme jeho srdce a poctivé mravy *dovoľovať* tráviť a kaziť? (26); ...lebo kto neshromažďuje s Cirkvou a Ježišom Kristom, *rozptyľuje*, a ten veru bojuje proti Bohu, kto nebojuje s ním a s Cirkvou jeho (33) // Preto musí prislúchať auktorite pápežovej, rozhodovať o tom, čo zjavenie Božie obsahuje, ktoré učenie s ním súhlasí a ktoré od neho *sa odchyľuje*... (34); Tým *sa vysvetľuje*, že vyvolil si tohoto za obraz a vzor v katechesi, a nebolo mu to na škodu (41); Fabrické víno *dovoľuje sa* predávať len tak, jestli sa výslovne takým pomenuje (36).

V niektorých gramatických tvaroch, napríklad rozkazovacieho spôsobu, mohlo sa dokonca *l'* „stvrdzovať“, čo v súčasnom spisovnom jazyku nie je možné:

Chváľme Boha vo svätých Cyrillu a Methodovi! (53); *Rozdelte* jim dnes rovnako majetok, nuž už zajtra prestane komunismus, lebo jeden z nich peniaze bude mať zachované, kdežto druhý, lenoch, premrhaný (66).

Veľmi zaujímavé sú prípady objavenia sa mäkkého *l'* pri slovákizovaní genetických bohemizmov, ktoré napriek tomu o určitý čas vypadli zo slovnej zásoby spisovnej slovenčiny:

3 Napriek tomu, že toto podstatné meno malo na konci kmeňa tvrdú spoluhlásku, predsa sa skloňovalo podľa vzoru *ulica*: Minister obchodu vypracoval konečne návrh zákona o svätení *nedele* (36).

Živým slovom máme upovedomovať ľud náš, ...obzvlášť všemožne mu odporúčať vstúpenie do spolku sv. Adalberta (Vojtecha), od ktorého za ľavý peniaz mnohé a dobré knižky dostať môže (26); A teraz čo súdiť o tých, ktorí vzdor tomu horujú pre počtu Jána Husa a chcú ho osláviť ako *chľúbu* národa a jako dobrodinca vlasti? (14).

Ďalším dôkazom nestabilného postavenia fonémy *l'* vo fonetickom systéme spisovnej slovenčiny na rozhraní 19. a 20. storočia je naopak jej z dnešného hľadiska nenáležitý výskyt:

Je však istý *rozdiel*⁴ medzi opatnosťou, ktorá vo verejnom, a tou, ktorá v súkromnom živote potrebná je (49); Kto uznáva totiž učenie Cirkve za *neomylné* pravidlo viery svojej, ten prijíma všetko, čo Cirkev učí... (34); ...útle opatrovanie každej zvláštnosti spojoval s obetivým *smyslom* pre všeobecnosť... (36); No my pozrime naň a všetky pochybnosti naše zmiznú, áno zmiznú tak, ako raňajšou dobou zanikáva v prepasti *palčivého* žalúdka p. učiteľovho občerstvujúci polliter červeného (dakedy: šedého) moku (23).

Zdôrazníme, že nešlo o jednoduché náhodné miešanie palatálneho *l'* a nepalatálneho *l*, hoci sa podobné prípady, samozrejme, vyskytovali, ale o ich iné rozloženie v porovnaní s dnešným spisovným jazykom. Začiatkom 20. storočia však nastáva stabilizácia takmer v súlade s terajším úzom. Takýto stav charakterizuje už jazyk knihy J. Škultétyho (Škultéty, 1920):

Keď Šafárik už 1822-ho roku volal, že bez novín nedôjdeme k ničomu, o koľko *pálčivejšia* bola ich potreba o dvadsať rokov, pri úplnom rozvíť maďarského pochodu proti slovenskej veci! (80); Budinčania nie bez účinkov *okuzľujúcej* osoby A. I. Dobrianskeho, ktorého učeníkom ešte zo Štiavnice bol i Radlinský (124); U Nemcov jeden z apoštolov tohto duchovného smeru (V. Humboldt) povedal i významné slová, ktorých hlboký *mysel* vhod prišiel potom nášmu Kollárovi, že totiž ozajstnou otčinou je reč národná (6); ...magnáti, preláti, zemáni bez *rozdielu* boli členmi lôží (12); Jeho *mysel* tak sa niesla, a on každú myšlienku vždycky usiloval sa uviesť do života (61).

Asi jediným systematickým výkyvom v porovnaní s dnešným úzom v tomto čase ostávajú neživotné tvary množného čísla *l*-ového prídavia, ktoré pretrvávajú aj v 40. rokoch⁵:

Tu v Paríži *utratily* deti všetek *smysel* pre povinnosť a poslušnosť, takže majstri ani učňov nechcú už prijímať (14); Spanilé „Zory“ *veštily* ranní svit (48) /Katolícké Noviny/; *Otváraly* oči i malé národy, ktoré *zdaľ sa* byť už udusenými, áno ony až zimnične *maly sa* k novému životu (71); Od 1835-ho *vychodily* slovenčiaci almanachy Zory, spojovavšie spisovateľov obojeho vierovyznania... (94) /Škultéty/; Ale s hľadiska kultúrneho i politického vývinu *maly* tieto periférne oblasti v ďalekej minulosti veľký význam, keďže *sprostredkovaly* styk so susednými kmeňmi, národmi, štátmi, *chránily* stred, ale i *ovplyvňovaly* novými kultúrnymi prvkami (20) /Slovenská vlastiveda/.

K uvedenému rozdielu medzi vtedajšou spisovnou slovenčinou a jej dnešným stavom v dôsledku kodifikácie S. Czambela, neskoršie potvrdenej aj kodifikáciou z r. 1940, na určitý čas pribúda aj ďalšia zvláštnosť spojená so zmenou deklinácie podstatných mien mužského rodu zakončených na *-ál*, pretože sa začali skloňovať podľa vzoru *stroj*:

4 Nenáležitý výskyt mäkkého *l'* na konci podstatných mien mužského rodu však nemal za dôsledok to, že sa tieto podstatné mená začínali skloňovať podľa vzoru *stroj*: *Rozdiely* stavov medzi chudobnými a bohatými budú vždycky... (63).

5 Ako zdroj materiálu z tohto obdobia využívame 3. zväzok Slovenskej vlastivedy (Slovenská vlastiveda 1944).

...útle opatrovanie každej zvláštnosti spojoval s obetivým smyslom pre všeobecnosť, vznešené *ideály* so striedlivým rozumom, nájduc takto bezpečnú cestu k pokojnému ale trvácemu pokroku každým smerom (36) /Katolícke Noviny/; Vedľa neho zo starších študentov slovenských Ľudovít prizerával sa najmä Samovi Chalupkovi, junákovi za *ideále* zapálenému (38) /Škultéty/; Staré demokratické zásady a *ideále* slobody sa rušia a prispôsobujú sa novým potrebám života (130) /Slovenská vlastiveda/.

Súčasný rozloženie *l* a *l'* sa ustálilo až po kodifikácii r. 1953, keď bol zrušený rozdiel medzi životnými a neživotnými tvarmi minulého prítomného v prospech prvotného životného a podstatné mená mužského rodu so zakončením *-ál* zasa nadobudli v nominatíve a v akuzatíve množného čísla koncovku *-y*.

Na konci 19. storočia panuje v spisovnej slovenčine značná rozkolísanosť aj vo výskyte slabičných spoluhlások. Zachovával sa citelný vplyv spisovnej češtiny, ktorý sa prejavoval v tom, že slabičné spoluhlásky sa nedôsledne zaznačovali v prípadoch, v ktorých ich terajšia spisovná slovenčina má, ale spisovná čeština nemá. V porovnaní so súčasnou spisovnou slovenčinou mali obmedzenejší výskyt aj dlhé slabičné *ř* a *l'* chýbajúce v spisovnej češtine:

Pálenku, ktorá len dráždí a rozpaľuje *krev*, neobčerstvuje, ale tupí i ducha i telo, odmrští od seba, aby ti nesožierala ani ducha ani telo ani majetok... (2); Cestovatelia nemali ani tušenia, že jich životy zachovávala len *chladnokrevnosť* a obetivosť statočného strážnika (24); Nuž pri veľkej skrovnosti svojej gazdujú tak s tými v potu tváre zarobenými dollármi, že zvýši vždy dačo pre starý domov, milý rodný kraj, kam posielajú tisíce, vyrovnávajú staré *dlužstva*, kupujú nové trimania, vkladajú do sporiteľne... (12); Najpopulárnejší básnik slovenský onej doby dp. Jozef Emmanuel, farár košetský, *tlumočil* city mnohých víťankou plnou krásnych, zdravých myšlienok (47); Ľudkovia, pomyslite si, ona hovorila s *mrtvým*, ktorí nemajú ani úst ako my, ani jazyka, ani pľúc! (15); *Mrtvola* zosnulého privezená bola do Budínpešti, kde ju vystrelí v maďarskej vedeckej akadémii (41); Žebych to ale vám – pani kňažna, na vzdory bola urobila, to neni pravda, a kto vám to povedal, to je zlý človek, ktorý bližnému na cti *utrhá* (68); Ponevác jarmoky sú zastavené, nemôžu ubohí gazdovia dobytok ani odpredať, ani nemajú čím ho *krmieť* (8); *Država*⁶ rímska bola mohutná, väčšia a rozšírenejšia, nežli ktorákoľvek dnešnia ríša európejská a predsa len následkom prepychu, rozmarilosti a hlavne materializmu zanikla (67).

Celkovo však uvedené slabičné konsonanty boli nepochybne súčasťou spisovnej slovenčiny tohto obdobia, čoho dôkazom sú ďalšie príklady:

Polícia v Kansas City v Amerike prišla na stopu náboženskej sekty, ktorej členovia pijavajú vraj ľudskú *krv* (32); Mužné, statočné, úprimné slová pravdy jako hromovina nebies oblohy zatriasly tenkrát Slovenskom a ono po tisícročnom *hlbokom* spánku preberalo sa k novému životu (47); Na rozkoše a nádheru vyhadzujú i ten posledný groš, ktorý by mali pre nejistú budúcnosť odložiť; áno i na *dlh* a účet utrácajú, len aby telu skrze rozkoš a pýchu skrze nádheru hovelí (2); ...a preto pavdu hlásať a bludy zo *srdca* odstraňovať... (25); Všetci, ktorí verne hodlajú *pridržať sa* Cíkrve, „ktorá je *stĺp* a utvrdenie pravdy“, ľahko sa budú môcť vystriehať bludných učiteľov, „čo jím sľubujú svobodu, sami sú otroci porušenia“... (49).

Stabilizácia v rozložení krátkych slabikotvorných konsonantov nastáva už začiatkom 20. storočia, pričom dlhé koreláty mali v porovnaní s dnešným úzom nižšiu frekvenciu až do polovice tohto storočia:

6 Toto slovo sa zaznamenáva nielen s krátkym slabičným *r*, ale aj so sprievodnou samohláskou, totiž bez slabičného konsonantu: Keď i má istú podobnosť s kráľovstvom, je predsa jej pôvod, jej účel, jej celá podstata od všetkých svetských *držav* preveľmi rozdielna (34).

Na sokolskom sjazde v Brne 1871-ho v uniforme martinského Slovenského Spevokolu, Pavel Mudroň z motta „*krv neni voda*“ povedal pri bankete takú zdravicu, že stala sa hlavnou udalosťou slávnosti brnenských (118); Keď pôvodcom maďarského *tlmočenia* je Palkovič, on doložil i dva odstavce v úvode o maďarskej reči (21); „Písať rečou ľudu najbližšou, jeho vlastnou!“ ozývalo sa u malých národov slovanských, a sila tej pravdy bola už temer všade viditeľná; kriesily sa prvej *mrtvé* vrstvy (28) /Škultéty/; Tu treba odpovedať na otázku, nakoľko sú schopní Slováci udržať svoju plodonosnú silu v terajšej dobe príťažlivosťou mesta a jeho okolia a ako *dlho* zostane Slovensko plodnejším ako susedné zeme (205); Opravdivými zločincami sú vlastne len nenapraviteľní, psychicky, alebo priam lombrosovsy zatážení vrahovia, bitkári, násilníci, podpaľáči, klamári, zloději, *nactiutrháči*, rebelanti atď. (271) /Slovenská vlastiveda/.

Výskyt dvojhlások sa v textoch z 19. storočia spravidla podriaďuje pravidlám aktuálnym aj v súčasnej spisovnej slovenčine:

Ľudské pokolenie hriechom dedičným nielen že utratilo milosť *Božiu*, ale zbavené bolo i požehnaní *Božieho*... (4); A tento mizerný *človečik* držal sa za *vyššiu* bytosť a posmechy si tropil z ľudí, ktorí v Boha veria! (8); Anarchismus vidí v každej vláde despoticú tyraniiu, ale kresťanstvo navádza vladárov k *vládreniu* spravodlivému (67); Od asi 3 rokov sa mládež *riadne* vyučuje a do školy chodí, do tých *čas* bol učiteľ i nebol, učil i neučil (24); Pútnici *pôjdu* na Alexandriu, Jaffu, Ramleh do Jerusalema a *navštvia* v Palestine všetky *miesta* posvätné (23); *Spôsob* sdivočiť ho: treba mu odňať *dôveru* kňazom a znechutiť mu *vynaučovanie* náboženské... (21).

Porušenia odrážajúce nárečové jazy sú ojedinelé a sporadické a vyzerajú ako celkom náhodné:

Keď objaviteľ Ameriky, Kolumbus, vkročil na *cudzú* pôdu, vztýčil na nej zástavu sv. križa (5); Z tej istej príčiny ďalej je Cirkvi, jakokoľvek ona na vlastné svoje práva žiarlivá je, každé *cudzé* právo úctyhodné a sväté... (34); Preto vo svojich vlastných záležitostiach a v *medzách* svojimi obzvláštnymi cieľami vykázaných nie je žiadna podrobená druhej (48); Kde mnoho ľudí pospolu býva, je potrebné, aby sa tam *každô* vždy a všade slušne chovalo... (11).

Veľmi zriedkavé boli už aj podoby slov českého pôvodu s dlhým *ú* namiesto slovenskej dvojhlásky *ô*, ku ktorým mal ešte Ľ. Štúr benevolentný postoj⁷:

Ja, poradiac sa s inými rodomily, za dobré som uznal – z príčin ľahko pochopiteľných – prácu túto na seba prijať s tým úmyslom, že nie do bernoláčiny, lež do našej čistej slovenčiny dielka tieto prepracujem a môj jednanie spôsob silnými dôkazy *odúvodním* (65).

Iné odchýlky v označení alebo neoznačení dvojhlások sú spojené s tým, že podmienky ich výskytu sa líšili od dnešných a boli vyvolané najmä iným uplatnením rytmického krátenia a morfológickými príčinami:

Oni nenávideli blud, avšak *blúdacieho* milovali (6); Mal úmysel ešte viac konať pre svoj opustený národ a žiadal si čo len dva roky smrť oddialiť, *liečac* hrozný boľastí vnútornej choroby (47); Rozumie sa samo sebou, že v prítomnosti manžela hovorilo sa len o dobrých *vlastnosťach*⁸ zomrelej, lichotili a vymýšľali také veci, ktorých nebožka ani nemala... (15); Táto múdrosť tak riadi účinky človekove, aby zachovaly spoľahlivú dráhu *stredniú*⁹, a k tomu vedie človeka, aby ani nezúfal chúlостive, ani prí mnoho opovážlive neúfal (49).

7 Prípady používania slov s dlhým *ú*, v ktorých by sa dala očakávať dvojhláska *ô*, vysvetľuje Štúr takto: „Jesto síce slová, v ktorých miesto dlhého „o“ prichodí „ú“, na pr. dŕstojní, dúležiti, vŕbec, tjeto ale slová v tomto spôsobe u Slovákou sa len z Češtíni udomáčili i ak sa budú obecně vŕhovárať duostojní, duoležiti, vubec Slovák proti tomu nič mať ŕnemuože.“ (cit. podľa Kondrašov, 1974, s. 89).

8 Podstatné mená vzoru *kost'* v datíve a lokáli množného čísla mali krátke koncovky.

9 Na konci 19. storočia v spisovnej slovenčine ešte existovali prídavné mená, ktoré mali na konci kmeňa mäkké *ň*.

Niektoré odchýlky vo výskyte dvojhlások existovali ešte aj v 20. rokoch 20. storočia, ale úzus bol už veľmi blízky súčasnému:

Vo filozofii, ako člen knihovne a spoločnosti slovenskej, *tráveval* dni a noci čítaním slovanských kníh (39); Jána *Kalinčáka* inkvirovali, ako sa opovážil on, ešte pod školským zákonom postavený, vydat' v almnachu Nitre povest' Bozkovci? (55).

V porovnaní so súčasným stavom mali v spisovnej slovenčine na konci 19. storočia vyššiu frekvenciu hlásky *dz* a *ä*.

Častejšie používanie tvarov obsahujúcich spoluhlásku *dz* v porovnaní so súčasným spisovným jazykom do značnej miery odrážalo nepriamy vplyv spisovnej češtiny. Túto spoluhlásku totiž často nachádzame práve v tých tvaroch, pri ktorých tvorení nastáva striedanie *d ~ z* v spisovnej češtine a ktoré boli neskôr v spisovnej slovenčine nahradené tvarmi so spoluhláskou *d'*:

Vidzme (čes. *vizme*) život zvierat: Včely majú svoju kráľovnu (67); Pri tom dávajú obyvatelia dľa ľúbosti svojej nejaké dary, aby nasledovali troch mudrcov, ktorí Jezuliatku *novonarodenému* (čes. *narozeneému*) dary svoje obetovali (4); Sv. Cyrill a Method i čo praví služobníci Krista i čo *rodzení* Slovania milovali slovenských otcov našich.... (44); Fabriky, obchod, kupectvo, zovnútomá *uhladzenost'* (čes. *uhlazenosť*) mravov, školy bez ducha náboženského, to všetko je jed a otrava, záhuba pre ľud (9).

Nahrádzanie českej spoluhlásky *z* pochádzajúcej z praslovanského **dj* slovenskou spoluhláskou *dz* bolo často javom mechanickým, čo potvrdzujú rovnaké zmeny v lexémach českého pôvodu:

A zamestnania spoločne *provodzované* (čes. *provozovat*) stanú sa vraj tak rečeno spoločným kultusom (64); Hľa, tam *schádza* (čes. *scházet*) na poniženosti, ktorá je v každom dome tak prevelice potrebná (19).

Výskyt spoluhlásky *dz* však nekorešponduje s češtinou vo všetkých prípadoch. Sú aj také lexémy, v ktorých sa prejavuje originalita slovenčiny:

Anarchismus vidí v každej vláde despotickú tyranii, ale kresťanstvo *navádza* (čes. *navádět*) vladárov k vládnutiu spravodlivému (67).

Niekedy nenáležité používanie spoluhlásky *dz* má pravdepodobne mechanický pôvod. Napríklad zistený tvar rozkazovacieho spôsobu *idzte* zo slovesa *ísť* je hyperkorektný, asi utvorený podľa vzoru *vidzte*:

Podťe len, a *idzte* za mnou – ja som už u skaly (30).

Táto spoluhláska sa zaznamenáva aj v niektorých iných prípadoch, napríklad v slovese *zabúdzat'* (súč. *zabúdať*) a v podstatnom mene *modzog* (súč. *mozog*):

Na mládež, na tie útle ratolesti národa nášho, tiež nemáme *zabúdzat'*... (26); *Nezabúdzajme* na sv. Bonifáca, ktorý jako nový poriadateľ cirkevných záležitostí v Bavorsku mohutne pôsobil v prospech znovuzriadenia kresťanstva v našich zemiach; ...*nezabúdzajme* na kráľovského apoštola Uhorska, sv. Štefana (36); Nie menej nesmyselné sú nové theorie ...o „molekulárnej nepohyblivosti“ *modzgu*, z ktorej pochádza jakákoľvek nevnímavosť oproti výchove... (64).

Situácia vo výskyte spoluhlásky *dz* sa stabilizovala až v 20. rokoch minulého storočia jej obmedzením. Uvádzame príklady zo Škultétyho knihy:

Ludovít, *narodený* 29. októbra 1815, zvláštneho učiteľa mal v prvých triedach gymnaziálnych v Rábe v Leopoldovi Pecovi (38); Trápený myšlienkou, že Tatrín ešte neni *potvrdený*, v januári 1846-ho spomínal v liste Ctiborovi Zochovi, koľkí katolícki kňazi vstúpia do spolku z Turca a Trenčína, jestli do-

stane sa mu *potvrdenia* (59); V Čechách po národnom *obrození* od konca 18. storočia mohli utvoriť telo národa i zo samej massy dedinského a mestského obyvateľstva... (100).

Koncom 19. storočia sa v širšom rozsahu ako teraz vyskytovala aj samohláska *ä*. Nachádzame ju napríklad v takých prípadoch, v ktorých je korelátom českej samohlásky *ě*:

Na ústredných polohou svojou a vo všetky strany pozorných vrškoch *staväli* svoje centralné salaše, kde pre dedu baťka nescela chybovať ochranná bašta, na mieste povýšenejšom, dačo i od prírody hájenom, *stavänia*, z kadiaľ mohol prezierať celý svoj vidiek (5); Ha, to by ešte *chýbälo* v mojom zámku, hlúpymi bájkami ľudom hlavy miasť (37); Keď som išiel po schodách s *väže*, taký strach pustilo na mňa, že viacej neviem, čo sa stalo so mnou... (15).

Našli sme aj také doklady, v ktorých nejde o analógiu s češtinou. Sú to však ojedinelé, zvláštne prípady.

...prišli na jarmak s pár krajciarmi vo vačku, aby si tiež kúpili jarmačné, nepatrnú maličkosť, *mädovník* a obrázok, a potom pokojne sa odobrali s krajciarovým jarmočným do tichej chýžky svojej (2); *Chýbä* mi teda už len 15. sošit „Všenauky“ (42); Hľadiac niekoľko okamihov so zadivením na Ottiliu, potom k nej *pristúpäc* (39).

Na rozdiel od hlásky *dz* výskyt samohlásky *ä* nenadobudol súčasný rozsah ešte ani v 20. rokoch minulého storočia, o čom svedčia príklady zo Škultétyho knihy:

Veľkí ľudia znamenitými dielami *staväli sa* proti tomu, čo v Uhorsku od 1790-ho začalo sa menovite krajinskými zákonmi, proti zatlačaniu a duseniu slovenskej reči (35); Jestli chytil takú iskru syn zemianskych rodičov, zachoval sa svojmu národu tak, ako *nezemän* (99-100); Keď potom v *šľapäjach* učiteľov zjavil sa i básnik, veľký básnik, Ján Hollý, základ slovenského národného obrozenia mohol byť pokladaný za hotový (9-10); ...Lichard medziiným tiež hovorí o spolkoch, zakladaných *obrábät* pusté, zanedbané pozemky v chotároch obcí (60).¹⁰

Neskoršie nastáva stabilizácia písania písmena *ä*, čo sa však neodráža na postavení vo fonetickom systéme príslušnej samohlásky, ktorá má veľmi obmedzené používanie. V zásade ostáva otvorenou otázka jej fungovania v budúcnosti ako plnoprávnej zložky fonetického systému spisovnej slovenčiny. Nie je vylúčené, že sa napokon stane iba zvláštnosťou slovenského pravopisu, čo však závisí už len od kodifikátorov.

Najväčšie zmeny od konca 19. storočia zasiahli rozloženie dĺžok v spisovnej slovenčine. Do určitej miery možno tieto procesy označiť ako odčechizovanie pomeru dlhých a krátkych samohlások. Opísaný proces však prebiehal aj predtým a jeho dôsledky možno pozorovať už v textoch z konca 19. storočia, kde slová (aj českého pôvodu) majú odchýlky práve v kvantitatívnych rozdieloch, pričom niektoré vtedajšie rozdiely sa v spisovnej slovenčine nezachovali¹¹:

Dnes Vám chcem z druhej strany objasniť *dokonálost* (čes. *dokonalost*) a nesmiernosť Božiu (10); Nuž ale akože *vypädala* (čes. *vypadala*)? (29); Navštevovanie opatrovní má byť povinnovateľ vo všetkých obciach a k udržiavaniu opatrovní majú obce prispievať *príražkami* (čes. *přirážka*) (36); ...len

10 Vyskytovala sa aj v niektorých slovách cudzieho pôvodu: Samuel Ormis, profesor revúckeho slovenského gymnázia a bystro-umný *pädagogický* spisovateľ slovenský, roku 1872-ho napomínal slovenskú spoločnosť v almanachu *Živeny*... (36-37).

11 Buď zanikli slová, v ktorých sa vyskytovali, alebo nastala spiatočná zmena kvantiny samohlásky.

kde tu uzreš ešte obrovského chlapa, jako odrastený dub; chlapa, jehož *bôta* (čes. *bota*) železom podkutá je toľká, žeby ubiedenému Kysučanovi iba hlava z nej vyčnievala... (4); Dľa svedectva Szegedi-ho Sv. missie OO. Jezuitov zasiahly až sem a s milosťou Božou pôsobily *zdarne* (čes. *zdárne*) (21).

Viaceré slová si však ešte zachovávali „starú“ českú kmeňovú kvantitu:

Ved' na kabane neprestačia robiť! – presvedčovala vdova Brtková a víťazoslávne pozrela na *súsedu* (čes. *sousedka*, súč. slov. *suseda*) (7); Nové *slavnosti* (čes. *slavnosti*, súč. slov. *slávnosti*) blahorečenia odbývať sa budú v Ríme (8); Jeho vzdelanosť a kultúra je *rydzejšia* (čes. *ryzejší*, súč. slov. *rydzejšia*), základnejšia, jadrovejšia, než kultúra židovského peňažníka toho, ablegáta toho a kultúrnik školského (9); *Pohnutkou* (čes. *pohnutka*, súč. slov. *pohnútka*) k vražde bola nenávisť (16); Tak to bolo u nás počas kalvinského náporu Bocskaya, podobne v dobe hladkého diplomatizovania lut. Turzo-Betlenského, nie inak vo *zpúrach* (čes. *vzpoura*, súč. slov. *vzbura*) Rákóczyho a Tökölyiho (26); Vyššia moc, tak mi to prichádza, neodolateľne tiahne ma na toto tajomstvaplné miesto, že bych ťa *ráda* (čes. *ráda*, súč. slov. *rada*) bola poprosila, abych tu smela zostať (30); ...každý osvedčenejší Slovák rád nek-rát užíval pravopis český, ovšem nie bez *odchyliiek* (čes. *odchytek*, súč. slov. *odchýlok*) k vôli fubozvučnej slovenčine, lebo Slováci čisto česky nepísali nikdy (45); Kristus Pán rozposielajúc do *širého* (čes. *širého*, súč. slov. *šiereho*) sveta svojich apoštolov, dal jim takého naučenie... (11); Toto spoluúčinkovanie jednoduchých kresťanov v hlásaní viery *zdálo sa* (čes. *zdálo se*, súč. slov. *zdalo sa*) byť i otcom snemu vatikánskeho nielen užitočným a žiaducým, lež, čo viac, potrebným (33).

V rámci jednotlivých lexém možno pozorovať konkurenciu dlhých a krátkych samohlások odrážajúcu premiestňovanie dĺžky. Napríklad sa už nezaznamenáva dĺžka v druhej slabike prídavného mena **uprímny* (čes. *upřímný*), ale v začiatkovej slabike ešte definitívne nezakotvila:

Končím svoj dopis týmto *uprímny* blahozelaním... (13); Želanie šťastlivého nového roku musí byť *uprímne* a zo srdca, nie ale len z úst pochádzajúce... (1); Dobré činite, môj *uprímny*, že si dávate svoj príbytok vysvätiť (11); Vítaný srdečné vďaky vzdával za tak *uprímne* a skvelé privítanie, sľubujúc, že chce byť opravdivým pastierom sebe sverených ovečiek, prosiac všetkých o spolupracovanie (13).

Situácia je v podstate rovnaká aj v kvantite predpôň a prípon: kontinuita so spisovnou češtinou je zrejmalá, ale zrači sa už aj jej pohyb smerom k súčasnemu stavu:

Babylon, Ján, Prvá *kucharská* (čes. *kuchařská*, súč. slov. *kuchárska*) kniha v slovenskej reči. Dva zväzky. Pešť 1870... (42); Pritom naučia sa čeniť *občanskú* (čes. *občanskou*, súč. slov. *občiansku*) svobodu a vážiť si svojskú vzdelanosť duchovnú (12); *Uctive* (čes. *uctivě*, súč. slov. *úctivo*) a snažne prosíme o čím najskoršie obnovenie predplatkov na „Katolícké“ (čes. *Katolické*, súč. slov. *Katolícke*) Noviny“ a o láskavé získanie nám nových predplatiteľov (8); Ale bolo by to zneužívaním náboženstva, učiniť Cirkev služobnou cieľom *strannickým* (čes. *stranickým*, súč. slov. *stranickým*) a chcelť robiť nároky na jej pomoc ku zničeniu protivníkov (34); Literárna *Zahrádka* (čes. *zahrádka*, súč. slov. *záhradka*) (6); Mama šla do *zahrady* (čes. *zahrada*, súč. slov. *záhrada*) a povedala, abych i ja s ňou šla (31); Či tam *nenajdete* (čes. *najdete*, súč. slov. *nájdete*) búdy Černochov? (3); Pravda, ono sa *nájdu* aj druhí rušitelia mieru (19); ...vtedy, *ano* vtedy lepšie by bolo bývalo, kebych bola ďaleko od domoviny zostala chudobnou *pasáčkou* (čes. *pasáčkou*, súč. slov. *pasáčkou*), jakou som posavád bola... (31).

Pohyb v rozložení dlhých samohlások možno zreteľne pozorovať pri porovnávaní textov z rôznych časových úsekov. Napríklad viaceré slová nadobudli už v 20. rokoch súčasnú fonetickú podobu, hoci bolo ešte aj dosť rozdielov:

Stolica slovenskej reči a literatúry, založená na lyceume v Bratislave 1803-ho, dlho *nezdala sa* mať zvláštniejšieho významu... (36); *Občianskej* a náboženskej svobody i zákonnej samostatnosti účastným môže byť len kto pripojí sa k Maďarom (47); Štúrovi pri každej veci išlo o sjednocovanie Slovákov, rozdelených vierou, nárečiami, dolinami, horami i tisícročnou nešťastnou minulosťou; preto, rozumie sa,

dopisovanie rozšírilo sa i na semeniská *katolícke* (43); Česká kultura i český jazyk budú potrebovať osvieženia: *najdú* ho v návrate ku svojej vlastnej podstate, a tá je v *rýdzich* studniciach na Slovensku... (71); ...sväto-mikulášsky a starohradský Pangrác v 15. storočí bol takým Slovákom, že ako pán Skalice a jej okolia slovenským listom vyhlásil i vojnu nesprátnému *súsedovi* cisárovi Fridrichovi (14); Z nich štvrté bolo: aby v krajine nikto nemohol dostať verejného úradu, kto nevie po maďarsky, a piate ustanovenie: že od 1. januára 1834 nikto nebude pustený na advokátsku *zkúšku* (čes. *zkoušku*, súč. slov. *skušku*), kto po maďarsky náležite nevie (31).

Kvantitatívne zvláštnosti korelujúce so spisovnou češtinou sa registrujú aj v textoch zo 40. rokov, ale medzi nimi jasne prevládajú také slová cudzieho pôvodu, v ktorých fonetické zmeny nastali až v druhej polovici 20. storočia:

Na základe týchto princípov treba robiť rozdiel medzi agrárnym veľkovýrobcem, veľkostatkárom, ktorý pokladá svoje hospodárstvo za veľkopodnik, za fabriku, dorábajúcu *poživatiny* (čes. *poživatiny*, súč. slov. *poživatiny*), a malým alebo stredným hospodárom, ktorý je spojený s dedovizňou i psychickými, mravnými a tradičnými spojkami (367-368); *Evropský* (čes. *evropští*, súč. slov. *európski*) *sociologovia* (čes. *sociologové*, súč. slov. *sociológovia*) sa zaoberali doteraz viac otázkou *kriminogennej* (čes. *kriminogenní*, súč. slov. *kriminogénnej*) rozdielnosti vonkova a veľkomesta (272); Tým, že družstvá pracujú s najmenšou *režiou* (čes. *režií*, súč. slov. *réziou*), že obchádzajú priekupníkov a špekulantov, môžu s úspechom konkurovať so súkromným obchodom (341).

Zmena kvantitatívnych charakteristík slov neprebíhala v rovnakom čase dokonca ani v rámci toho istého slovotvorného modelu. Napríklad pri tvorení nomina agentis zo slovies s príponou *-áva-* nastáva spravidla v češtine krátenie samohlásky v tejto prípone. Rovnaký model platil aj v spisovnej slovenčine 19. storočia, hoci mechanizmus tvorenia týchto podstatných mien už začínal zlyhávať, pretože v jednotlivých slovách sa samohláska nekrátila:

Ani nech nikto nenamieta, že zakladateľ a *zachovavateľ* Cirkve, Ježiš Kristus, pomoci ľudskej neopotrebuje (26); Ďalej nesvobodno nám opovrhovať tej šiestej veľmoci, tlače, a aspoň len zrnkom máme prispieť tým nezištným bojovníkom a *zastavateľom* snáh našich na poli literárnom (26); Majiteľom je John Gostonyi, *výdavateľom* Anton Ambrose (68); Náboženstvo učí *zamestnávateľa* (chlebobarca), aby vo svojom delníkovi ctil ľudskú dôstojnosť, aby s ním zachádzal spravodlivo a slušne... (67).

Uvedené pravidlo sa do značnej miery rešpektovalo aj pri tvorení príslušných názvov neexistujúcich v češtine. Napríklad prvotne názov osoby, ktorá vychováva deti, sa tvoril rovnako ako v češtine zo slovesa dokonavého vidu a toto pomenovanie nachádzame v Katolíckych Novinách: Vedľa nej stojí Božena, *vychovateľka* (31). Toto podstatné meno sa v češtine zachovalo doteraz. V slovenčine sa však zmenilo, lebo sa začalo tvoriť zo slovesa nedokonavého vidu, pričom najprv – podľa vzoru viacerých iných podobných názvov – mohlo nastať krátenie samohlásky v prípone. Podobné dvojtvary sa vyskytujú v spomínanej Škultétyho knihe: ...korunný princ mal maďarského *vychovavateľa*, Dimitra Göröga (21); Dňa 3. septembra 1822-ho Fraňo Palacký z Čúzu (v Komárňanskej stolici), kde po vyštudovaní v Bratislave bol *vychovávateľom*, písal Kollárovi do Pešti... (29).

Ale už B. Letz uvádza len jednu podobu tohto podstatného mena bez príslušnej zmeny samohlásky. Okrem toho vyratáva aj niektoré iné nomina agentis, pri ktorých tvorení kvantitatívna zmena v kmeni takisto nenastáva: *dokonávateľ*, *objednávateľ*, *obstarávateľ*, *porovnávatel*, *vykonávateľ*, *zamestnávateľ*, ale zdôrazňuje, že je cha-

rakteristická pre slová *dodavateľ* a *vydavateľ* (Letz, 1943, 108). Potvrdením, že sa tieto slová skutočne používali v takej podobe, sú príklady zo Škultétyho knihy aj z knihy Slovenská vlastiveda:

Štúr – ako verne napísal *vydavateľ* jeho posthumného diela, Vladimír Lamanskij – dokázal, že život na sebe neni rozkoš, ale borba, odriekanie a povinnosť (66) /Škultéty/; Úlohou týchto podnikov bolo poskytovať členom družstiev aj nečlenom lacný a solídny tovar, a naopak, pri výrobných družstvách zaručovať *dodavateľom* mlieka atď. slušnú a stálu odmenu, respektíve primeraný zisk (341) /Slovenská vlastiveda/.

V druhej polovici 20. storočia sa však podoba slova *dodavateľ* zmenila na *dodávateľ*, kým slovo *vydavateľ* si doteraz zachováva svoju kvantitatívnu charakteristiku a je zvyškom pôvodného stavu spisovnej slovenčiny.

Jazykový materiál obsiahnutý v tomto príspevku umožňuje konštatovať, že základnou tendenciou vývinu fonetického systému spisovnej slovenčiny v 20. storočí bolo ušľachťovanie pozícií jednotlivých hlások týkajúce sa najmä ich rozloženia. V dôsledku uskutočnených zmien fonetický systém spisovnej slovenčiny sa vzdďaloval fonetickému systému spisovnej češtiny. Ukáže sa to je ešte zreteľnejšie, ak vezmeme do úvahy aj iné procesy prebiehajúce v spisovnej slovenčine v tomto období (fonetická zmena slov s českými prehláskami, náhrada samohlásky *e* ako reflexu praslovanského jeru v niektorých slovách samohláskou *o* a podobne), ktoré sme tu však nemohli vyložiť pre obmedzený rozsah článku. Tento vývin je v úplnom súlade s vývinom slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny, ktorú napriek existujúcim predstavám v 20. storočí rovnako charakterizovali najmä divergentné tendencie (Lifanov, v tlači).

Literatúra

- HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava, 1968. 445 s.
Katolícké Noviny. Trnava, 1890.
KONDRAŠOV, N. A.: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny. Bratislava, 1974. 284 s.
LETZ, B.: Kmeňoslovné úvahy. Turčiansky Svätý Martin, 1943. 260 s.
LIFANOV, K.: Divergencia leksičeského systému slovenského i českého literárnych jazykov. Slavističeskí štúdií, Skopje (v tlači).
Slovenská vlastiveda. 3. zväzok. Bratislava, 1944. 446 s.
ŠKULTÉTY, J.: Sto dvadsaťpäť rokov zo slovenského života. 1790 – 1914. Turč. Sv. Martin, 1920. 148 s.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ábel Kráľ

Z PROBLEMATIKY SLOVENSKEJ ORTOEPIE A ORTOGRAFIE – O REFORME SLOVENSKEHO PRAVOPISU

Kráľ, Á.: On problems of Slovak orthoepy and spelling – about the reform of Slovak orthography. Slovenská reč, 69, 2004, No. 5 – 6, pp. 293 – 301. (Bratislava)

The author gives a brief comment on orthographical principles of the contemporary Slovak literary language, points out several systemic inconsistencies of Slovak orthography and suggests some modifications that should strengthen domination of phonetic and phomnematic principles of Slovak orthography and its systemic simplicity and consistency.

I. Princípy slovenskej ortografie

Ako je známe, slovenský pravopis je vo svojej podstatnej (dominantnej) časti **fonematický**, v menšom rozsahu **fonetický**. Jeho fonematickosť je určená tým, že „jedna a tá istá hláska schopná rozlišovať význam slov a tvarov (fonéma) píše sa jedným a tým istým grafickým znakom (písmenom)“ (PSP, 2000, s. 26). Tento pravopisný princíp sa však zd'aleka neuplatňuje dôsledne.

V slovenskom pravopise sa prejavuje aj princíp **morfematický**. Spočíva v tom, že sa v istom rozsahu „v spisovnej slovenčine ... zachováva jednotná podoba slov a morfém so znelými a neznelými spoluhláskami na rozdiel od výslovnosti...“ (tamže, s. 27). Tento princíp sa prejavuje aj tak, že sa „jednotne píše slovotvorné, kmeňotvorné alebo pádové prípony“ (tamže).

V celkom malom rozsahu sa v slovenskom pravopise uplatňuje princíp **gramatický**. Podľa neho sa rozlične píše tvary nom. sg. a nom. pl. prídavných mien vzoru *pekný* a iných slov, ktoré sa skloňujú rovnako ako prídavné mená vzoru *pekný*. Tento princíp sa však neuplatňuje pri vzore *cudzí*.

Štvrtým slovenským pravopisným princípom je princíp **etymologický**. Reprezentuje ho písanie *y, ý*. Uplatňuje sa aj pri písaní slov cudzieho pôvodu.

Všetky tieto princípy sa prejavujú alebo uplatňujú na úrovni bilaterálnych jednotiek a v kontexte vety.

Fonetický a fonologický (v menšom rozsahu fonematický) princíp sa v ortografii v niektorých prípadoch uplatňujú aj na úrovni vety. Interpunkčné znaky (napr.

bodka, výkričník, otázník, menej dvojbodka, bodkočiarka, tri bodky, pomlčka, zátvorka) signalizujú totiž fonetický (melodický, vo všeobecnejšej interpretácii intonačný) priebeh, event. aj fonologické opozičné vzťahy výpovedí a častí výpovedí. Fonologické intonačné opozičné vzťahy možno dobre dokumentovať na vetách: *Prišla neskoro. – Prišla neskoro?* Ortografické znaky . (bodka) a ? (otázník) signalizujú (zastupujú) opozičné melodické priebehy týchto výpovedí, čiže rozličnú výpovednú platnosť týchto viet. Vnútri súvetia sú intonačné vzťahy zložitejšie, ale niektoré sú redukovateľné na ternárny vzťah, pričom sa musí rátať s podobnosťou a súčasne aj odlišnosťou neuspokojivej končiacej melódie (antikadencie) a neuspokojivej nekončiacej melódie (semikadencie) s jej rozličnými signálovými (zvukovými) realizáciami.

II. Komentár k ortografickým princípom spisovnej slovenčiny

V slovenskej ortografii je najdôležitejší a určujúci princíp fonematický. Je podstatným charakteristickým znakom slovenskej ortografie. **Fonematický** princíp zabezpečuje vysoký stupeň jednoduchosti a ľahkej zvládnuteľnosti slovenskej ortografie. Podľa tohto princípu sa graficky signalizuje (nahradza, reprodukuje) fonematická, to značí spontánne uvedomovaná jazyková forma. Práve preto sa tento typ pravopisu aj ľahko osvojuje. Zjednodušene a nepresne sa zvykol ľudovo formulovať v poučke „píš, ako hovoríš“, „píš, ako počuješ“.

Morfematický princíp slovenského pravopisu zabezpečuje identitu morfém v slove a slov v kontexte. Signalizuje aj úplne rozvinutú (explicitnú) zložitejšiu jazykovú formu, ako ju musíme predpokladať na najvyššej úrovni jazykového systému, t. j. aj na najvyššej úrovni jazykového vedomia. Tento pravopisný princíp uľahčuje zrkadlovú identifikáciu fonematickej a najmä morfematickej stavby slova a tvaru. Dostáva sa však do rozporu s realitou jazykového signálu – s výslovnosťou, a to aj s jej kodifikovanou podobou (so spisovnou výslovnosťou, s ortoepiou).

Tento konflikt nevzniká iba preto, že jazyková forma na úrovni kódovania a dekodovania jazykového obsahu do jazykovej formy a jazykovej formy do signálu (a naopak) nie je v zhode s jej signálovou realizáciou, t. j. s jej fonetickou reprezentáciou, čo dokumentujú hlásky typu Ň, N, M, W, G, U a iné. Konflikt vzniká aj preto, že morfematická stavba mnohých slov nie je pre veľkú časť tzv. „bežných“ používateľov zrejímá. Zjavuje sa u nich aj tendencia identifikovať jazykovú formu podľa sluchovo vnímanej (resp. v spätnej väzbe identifikovanej) fonetickej reprezentácie – podľa výslovnosti; miešajú sa roviny fonetiky a fonológie. Také sú prípady identifikácie a interpretácie stavby slov typu *predstava*, *predstaviteľ*, *mestský*, *predsa*, *všetko*, *všade*, *vták*, *francúzsky*, *nižší*, ale aj slová ako *kde*, *bozk*, *dcéra*, *franforce*, v „bežnej“ výslovnosti: [prectava, prectaviteľ, meskí, preca,

fšetko, fšad'e, fták, francúski, ňiši, gďe, bosk, céra, framforce] – píšú *prectava, prectaviteľ' ... fšade ... gďe*. V niektorých prípadoch (napr. aj v tvare *sme*) ide o konflikt synchronie a diachronie, v pravopise o etymologický problém. Taký je aj prípad slova *kde* a formantu *-kdy*. Tu, v kolízii pravopisu a výslovnosti, je pôvod viacerých ortoepických problémov mnohých používateľov spisovnej slovenčiny. Tieto konflikty sa môžu prejavovať aj ako ortoepické, aj ako pravopisné ťažkosti.

Gramatický princíp je v slovenskej ortografii výnimočný, zriedkavý. Je to prípad pravopisu tvarov nom. sg. a nom. pl. prídavných mien vzoru *pekný*, t. j. pravopisu životných prídavných mien mužského rodu. Signálová hodnota gramatického princípu spočíva v tom, že je zhoda v pravopisnom tvare prídavného mena (prívlastku) s určeným podstatným menom (*usilovní chlapi, noví emigranti*). Tento princíp je na úrovni výslovnosti sám v sebe protirečivý, lebo v slovenčine nie je rozdiel v znení *y – í*. Tu je potom „zhoda“ iba v pravopise (vo vizuálnom vnímaní napísaného textu). Toto pisanie má paralelu a istú oporu v pravopise slovesného tvaru minulého času v množnom čísle, nie však už vo výslovnosti. Gramatický princíp náš pravopis nezjednodušuje.

Etymologický princíp sa v slovenskej ortografii prejavuje v písaní písmen *i, í* – *y, ý*. Pretože sa v spisovnej slovenčine vyslovuje iba jedna hláska a jestvuje iba jedna fonéma typu *i, í*, funkcia *y* (ypsilonu) v domácich slovách spočíva okrem zriedkavých prípadov typu *byť – biť* (aj to iba v pravopise) v grafickom signalizovaní tzv. tvrdosti predchádzajúcej spoluhlásky v prípadoch, ak je to daktorá zo spoluhlások *t, d, n, l*. Ak totiž po graféme *t, d, n, l* nasleduje (v domácich slovách) *i, í, e, ia, ie, iu*, v spisovnej slovenčine sa pred týmito samohláskovými zvukmi vyslovuje *t', d', ň, l'*. Táto komplikácia v zapisovaní *t, d, n, l – t', d', ň, l'* vznikla (ako je známe) opravou systémovo (v tomto bode) dôslednejšieho Štúrovho pravopisu. Je to prípad, ktorý A. Bernolák už predtým vo vzťahu k iným súdobým ortografickým systémom úsmevne komentoval tak, že takéto pisanie sa podobá vinárovi, ktorý viechu (znak, že predáva víno) vyvesí na susedov dom.

Graféma *y* sa vyskytuje aj v zápise preberaných cudzích slov. Pri zvukovom preberaní cudzích slov do slovenčiny sa prejavuje zákonitosť, že cudzie hlásky sa nahrádzajú najbližšími príbuznými slovenskými hláskami, pričom sa využívajú aj hlásky *ü, ů, ö, ő*. Uplatňuje sa aj zásada písomnej zhody (cudziedho slova, mena, názvu) s jeho písaním v odovzdávajúcom jazyku, ak sa v ňom nevyskytujú písmená a diakritické znaky, ktoré v slovenskej abecede nie sú. Zapisovanie pôvodných francúzskych slov s hláskou *ü* písmenom *y* ako v slove *byro*, však protirečí tejto zásade preberania cudzích hlások. (Tento typ preberania cudzích slov vo výslovnosti a v ortografii je častejší v češtine.) V slovenčine je to dnes etymologický relikť a výnimka.

III. Systémové nedôslednosti slovenskej ortografie

Vzťah slovenskej ortografie a ortoepie je komplikovaný aj inými skutočnosťami.

1. Fonematický princíp, ktorý zabezpečuje vysokú zhodu ortografie a ortoepie a ktorý sa pri vyučovaní pravopisu najľahšie osvojuje, sa narúša ortografiou diftongov a heterosylabických vokálnych skupín. Diftongy sú monosylabické a v našej interpretácii sú to monofonémy (porov. Kráľ – Sabol, 1989, s. 291 – 295). Zapisujú sa však (s výnimkou *ô*) digrafom. Heterosylabické vokálne skupiny, ktoré sú vysoko frekventované v cudzích slovách (v domácich slovách sa vyskytujú menej často na hranici predpony a základu slova a veľmi zriedkavo v kompozitách), sa zapisujú rovnako ako slovenské dvojhlásky. Výslovnosť aj slabičná hodnota diftongov a heterosylabických vokálnych skupín je však rozličná. Ortografia slovenských diftongov je teda v rozpore s písaním heterosylabických vokálnych skupín – nedodržia sa tu fonematický princíp.

Na tento problém upozornil už L. Štúr v *Náuke reči slovenskej* v kapitole *O písaní slov alebo o pravopise*. Aj v tomto bode svoj pravopis podriadil výslovnosti. Napísal: „Vlastne i dvojhlásky *ja, je, aj, ej, oj, uj* mali by sa písať: *ia, ie, ai, ei, oi, ui* a tak teda malo by stáť miesto *viďja, d'jeťa, kraj, lej ...vid'ia, d'ieťa, kraji, lei ...*, lež i tu, aby vyslovenie bolo verné a sa miesto dvojhlásky dve samohlásky nečítali, lepšie bude prvého sa držať.“ (Štúr, *Slovenčina naša*, 182.) Zmena pravopisu tu však dnes nie je aktuálna.

2. Samohláska *ä* je v spisovnej slovenčine osobitná fonéma a v našom pravopise je pre ňu osobitný znak. Špecifikom tejto hlásky (fonémy) je to, že je kombinatoricky viazaná. Je tu zhoda pravopisu s fonematickou stavbou slov na úrovni jazykovej formy a v niektorých prípadoch aj na úrovni signálu, pravda, u tých používateľov spisovnej slovenčiny, ktorí túto samohlásku vyslovujú. V spisovnej výslovnosti sa však namiesto *ä* pripúšťa výslovnosť *s e*, zriedkavo *s a*. Ani v tomto prípade neprichádza do úvahy zmena pravopisu.
3. Veľké ortoepické problémy jestvujú vo výslovnosti spoluhláskových skupín, ktoré často vznikajú na hranici morfému (a, pravdaže, na hraniciach slov v súvislosti s textom, ak medzi nimi nie je prestávka). Mnohé z nich sa vnútri slova v spisovnej výslovnosti zjednodušujú. Vzniká asymetria medzi fonematickou a morfématickou stavbou slova na jednej strane a výslovnosťou na druhej strane, medzi signálovou (fonetickou) realizáciou, čiže aplikáciou jazykového systému (výslovnosťou) v reči, a jazykovou formou na úrovni morfématického a lexikálneho systému. Je tu rozpor medzi (rozvinutým) jazykovým vedomím a jeho zjednodušenou signálovou materializáciou v reči. Je to rozpor *langue – parole*, ešte všeobecnejšie: rozpor medzi psychickými a somatickými schopnosťami človeka. Je to súčasne dôsledok všeobecne sa prejavujúcej koartikulácie a asi-

milácie, ktorej hranice vyznačuje potreba dostatočnej jednoznačnosti signálu reči. Ide o známu skutočnosť, že na jazykovej úrovni nad fonetikou nejestvujú ťažkosti v spájateľnosti systémových jednotiek (foném, morfém) do lineárnych radov – nejestvuje problém, ktorý by vo výkone reči spôsobovala kombinatorika pri prechode od systémovej paradigmatickej k syntagmatickej. Na fonetickej, špeciálne na artikulačnej úrovni vznikajú takéto problémy preto, lebo v plynulom procese artikulácie nemožno vysloviť (materializovať) hocikaký sled foném. V plynulej reči (v normálnom tempe) sú napr. pre Slovákov nevysloviteľné v ortografii a na úrovni *langue* sa bežne vyskytujúce skupiny *stsk*, *st'sk*, *st'ct*, *ptsk*, *d'stv* a i. V slovenčine sa nevyslovujú ani skupiny *zsk*, *dst*, *dš*, ba ani *dp*, *dt*, *zd*, *dk* a mnohé iné, ktoré signalizuje fonematická ortografia odrážajúca stav na najvyššej úrovni jazykového vedomia a ktoré súvisia s morfematickým princípom slovenského pravopisu. Ani tu však nemožno uvažovať o pravopisných zmenách.

4. V ortoepii je dôležité, ako sa viaceré iné (jednoduchšie) skupiny hlások vo výslovnosti modifikujú v závislosti od toho, ktorá (aká) hláska predchádza a ktorá (aká) nasleduje. Týka sa to napr. výslovnosti dvoch záverových spoluhlások (*mp*, *db*, *dn*, *tl*, *tl'*, *ln*), dvoch rovnakých hlások (*nn*, *kk*, *tt*) alebo hlások líšiacich sa mäkkosťou (*dr*), kombinácie hlások *nk*, *ng*, týka sa to aj kombinácie samohlások so spoluhláskami atď. Aj toto sú prejavy koartikulácie a asimilácie. Artikulačný mechanizmus a artikulačná práca podlieha totiž aj takým zákonitostiam, ako je úspora energie a zjednodušovanie (efektívnosť) artikulačnej práce, z komunikačného hľadiska je dôležitá úspora času a zmenšovanie redundancie, z jazykového hľadiska zjednodušovanie foriem, ak nevzniká nebezpečenstvo nejasností a splývania rozličných foriem, z psychologického hľadiska je dôležitá úspora pozornosti atď. Ani tu nie je možná ortografická zmena.
5. Ďalší problém vzniká v slovenčine tým, že je asymetria medzi inventárom foném a hlások: daktoré realizácie foném majú v signáli rozličnú hláskovú reprezentáciu v závislosti od kombinatoriky, takže prítomnosť tej istej fonémy sa môže signalizovať rozličnými hláskami. V slovenčine sa napr. prítomnosť jedinej fonémy /n/ signalizuje štyrmi rozličnými hláskami, foném /v, ä/ tromi hláskami, foném /j, h/ dvoma hláskami.
6. Osobitným spôsobom sa prejavuje aj súbežnosť a kumulácia segmentálnych, suprasegmentálnych a pragmatických (paralingválnych) javov, lebo tieto signálové zložky sa nemôžu manifestovať mimo hláskových radov. Jednoducho: zákonitosti fonetiky (úroveň parole) sú iné než zákonitosti fonológie, morfológie, syntaxe atď. (úroveň langue), pričom na výkone reči (ako je dobre známe) sa zúčastňuje celý človek somaticky aj psychicky, telesne aj duševne. Práve táto komplexnosť činiteľov ovplyvňujúcich reč je aj jedným zo zdrojov jazykovej

dynamiky – jazykových zmien a jazykového vývinu. Toto sú však details, ktoré nemožno ani netreba premietat' do ortografie. Takýchto detailov je oveľa viac, než sme tu uviedli.

IV. Možné úpravy slovenského pravopisu

1. Etymologický princíp sa v slovenskej ortografii osihotene prejavuje aj v zapisovaní niektorých slov prevzatých z latinčiny, resp. gréčtiny. Sú to slová *anjel*, *archanjel*, *evanjelium*, *evanjelik*, *evanjelický*, *evanjeliár*. Za pôvodné g sa v nich píše znak j, no v súčasnej spisovnej slovenčine sa namiesto slabiky [je] ustálene vyslovuje dvojhláska [ie]. Zdomácnenie dosiahlo takú úroveň, že dvojhláska „mäkčí“ aj predchádzajúcu spoluhlásku. Vyslovuje sa teda [aňiel, arxaňiel, evaňielik] atď. S ohľadom na malý počet týchto slov a na to, že iné podobné prípady etymologického písania sa nevyskytujú, mohla by sa ortografia týchto slov zmeniť – mohli by sa písať podľa hlavného, fonematického princípu. Pravopis by sa zjednodušil bez negatívneho dosahu na výslovnosť a bez ďalších ťažkostí.
2. Osihotená je pravopisná výnimka v zápise slova *dcéra*. Ustálená je totiž výslovnosť [céra] a okrem ortografickej tradície niet vážnejšieho argumentu na udržiavanie tejto pravopisnej výnimky.
3. Ortografia slov ako *vták*, *včera*, *včela*, *však*, *avšak*, *všetko*, *vtedy*, *vtip* tiež patrí do kategórie pravopisných výnimiek – ich zloženie sa už dnes neuvedomuje. Aj tu sa prejavuje etymologický princíp písania. Výslovnosť týchto slov je celkom ustálená – vyslovujú sa so spoluhláskou f: [fták, fčera, fčela, fšak, afšak, fšetko, ftedi, ftip]. Okrem tradície niet vážnejšieho dôvodu písať ich terajším pravopisom.
Iný prípad je slovo *fši*, lebo základný tvar je *voš* so spoluhláskou v. Vedomie skladby tohto slova je udržiavané základným tvarom [voš]. Znenie [fši] náležite vzniká ako dôsledok znelostnej asimilácie.
4. Ortografia slova *bozkat'* (so spoluhláskou z) má isté morfológické odôvodnenie v tom, že sa ešte, pravda, veľmi zriedkavo a iba s hanlivým významom, používa aj slovo *bozat'*. Tento tvar teda tiež udržiava morfológická paradigma. Písanie *bozkat'* je dnes osihotená pravopisná výnimka z foneticko-fonematického princípu nášho pravopisu. Významový posun by sa už mohol odraziť v pravopisnej odlišnosti týchto slov. Písalo by sa *boskat'* oproti *bozat'*.
5. Medzi jednotlivé slová a tvary, ktoré tvoria osamotené výnimky zo základného princípu slovenského pravopisu, patria slová *sme*, *kde*, formant *-kdy*, slová *franforce*, *návšteva* a slovo *bonbón*.
 - Vysoko frekvencované slovo *sme* je podobný prípad ako slovo *zmena*, ktoré sa ešte v čase vydania Pravidiel slovenskej výslovnosti (1984) písalo s písmenom s. Práve preto bola rozkolísaná aj výslovnosť tohto slova. Zavedenie

pravopisnej podoby *zmena* (so *z*) nespôsobilo nijaké problémy. Naopak, jeho súčasný pravopis nezváža tých, ktorí boli donedávna vo výslovnosti ovplyvňovaní pravopisom. Toto sa v plnom rozsahu vzťahuje aj na pravopis slova *sme*. V ortoepickej príručke sa teraz musí osobitne zdôrazňovať, aká je spisovná výslovnosť tohto slova, lebo mnohí (aj inak kultivovaní) používatelia spisovnej slovenčiny robia výslovnostnú chybu: vyslovujú ho písmenkovo [*sme*]. Takto sa s vysokou frekvenciou chybné vyslovuje aj názov denníka *Sme* [*zme*]. Výslovnostná chyba je tu zapríčinená zlým pravopisom. Zmenou pravopisu by sa výslovnosť ustálila. (Pri úvahách o pravopise tvaru *sme* treba vidieť aj alternujúci tvar *je* slovesa *byť*: strieda sa *s-*, *j-*, *z-*.)

Výslovnosť [*zme*] nemožno v súčasnej slovenčine pokladať za jav znelostnej asimilácie. Vo fonematickej stavbe tohto slova treba vidieť fonému /z/. To isté sa vzťahuje aj na fonematickú stavbu [*gd'e*, -*gdi*, -*gd'e*].

- Morfémy *kde*, -*kde* a -*kdy*, sa totiž celkom ustálené vyslovujú so spoluhláskou *g*: [*gd'e*, *ňlegd'e*, *ňlegdalší* *ňigd'e*, *ňigdi*]. Iba pravopisná tradícia môže podporovať ich doterajší pravopis. Zmena ich pravopisu podľa výslovnosti by sa pozitívne prejavila aj na výslovnosti slova *kto*. Aj v tomto prípade sa v ortoepickej príručke musí osobitne zdôrazňovať, že v spisovnej slovenčine sa vyslovuje [*kto*], nie [*gdo*], lebo chybná výslovnosť je dosť frekventovaná. Vo výslovnosti mnohých hovoriacich sa totiž prejavuje kolízia slova *kto* so slovom *kde* a formantmi -*kde*, -*kdy*.
 - Pre menej frekventované a osihotené slovo *franforce* [*fraMforce*] je kodifikovaná spisovná výslovnosť s pernozubným *m*, preto by bolo možné písať ho so znakom pernopernej spoluhlásky *m*: *framforce*.
 - Frekventovanejšie je slovo *návšteva*. Jeho výslovnosť je tiež ustálená vo forme [*náfš'eva*], podobne [*nafšt'íviť*, *nafšt'evovať*, *náfš'ev/únosť*] a iné odvodené tvary. Výnimkou je menej častá, podľa pôvodu východoslovenská nárečová výslovnosť [*náušt'eva*]. Morfematická stavba tohto slova sa už neuviedomuje. Mohlo by sa zapisovať v zhode s ustálenou spisovnou výslovnosťou.
6. Najväčším, kritickým a s ohľadom na základný a v slovenských pravopisných reformách vždy zohľadňovaný princíp je trvalo aktuálny problém písania *y* (ypsilonu). Spolu s pravopisnými pravidlami o písaní veľkých písmen a čiarky vyžaduje najviac námahy a vyučovacieho času pri osvojovaní nášho pravopisu. Písanie ypsilonu nie je totiž systémové. Nemožno naň aplikovať jednoduché systémové a ľahko zrozumiteľné pravidlo a nie je v súlade so základným princípom slovenského pravopisu, s jeho fonematickým princípom. Neopiera sa ani o pravopisne významný morfematický princíp. Obidva tieto princípy majú totiž systémovú jazykovú logiku. Preto sú ľahšie zvládnuteľné. Problém ypsilonu

vznikol precenením nesystémového pohľadu na pravopis (širší kultúrno-historický ohľad) a podcenením pravopisnej komplikácie, ktorá ním vznikla pri úprave Štúrovej kodifikácie.

Hlavnou prekážkou pre zmenu nášho pravopisu v písaní ypsilonu je zvýšenie frekvencie diakritických znakov – ak by sa prijala zásada, že by sa spoluhlásky *t', d', ň, l'* (na rozdiel od *t, d, n, l*) mali v súlade s doterajšou ortoepickou kodifikáciou dôsledne označovať mäkčeňom. (Táto problematika sa podrobne rozoberá v publikácii E. Paulinyho a J. Horeckého *O reforme slovenského pravopisu*.) Pravopisnou reformou v tomto bode by sa však podstatne zjednodušil náš pravopis a významne by sa podporila stabilita spisovnej výslovnosti. Práve tieto dva základné ciele sa sledovali v celom vývine slovenského pravopisu od hodžovsko-hattalovskej reformy. Ony určovali a posilnili smer ďalšieho možného vývinu slovenského pravopisu. Je pravdepodobné, že aj táto zásadná pravopisná úprava sa raz uskutoční.

V. Záver

Jestvujú aj iné jednotlivé slová, v ktorých je podobná problematika ako v uvedených prípadoch vo IV. kapitole tohto príspevku. Usudzujem, že tieto návrhy na eventuálnu zmenu terajšieho pravopisu by nespôsobili pravopisné ani iné ťažkosti. Naopak, touto pravopisnou zmenou by sme upevnili spisovnú výslovnosť. Zlepšila by sa tým úroveň ovládania spisovnej slovenčiny, škola by získala čas na odovzdávanie poznatkov o spisovnej slovenčine. (O tom sa už v minulosti veľa hovorilo.)

Navrhované zmeny zachovávajú a potvrdzujú doterajšie smerovanie úprav slovenského pravopisu k väčšej zhode s výslovnosťou a tým aj k väčšej stabilite pravopisu i výslovnosti, ako ich v niektorých bodoch naznačili už prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* Václava Vážneho z r. 1931. Významná bola takáto pravopisná reforma najmä v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1953 (písanie predpôň *s-, z-, so-, zo-*, predložiek *s, z, so, zo*, vyznačovanie kvantity). Tento vývin potvrdili a v ňom pokračovali aj ďalšie vydania pravidiel slovenského pravopisu.

Viacere úpravy slovenského pravopisu za obdobie vyše pol predchádzajúceho storočia sa uskutočňovali s osobitným ohľadom na spisovnú výslovnosť. Podporovali ju. Preto upevňovali dominantný fonetický a fonematický princíp slovenskej ortografie. Posilňovala sa tým aj jeho systémová jednoduchosť a dôslednosť a tým aj ľahká zvládnuteľnosť v praxi. Vyššie navrhované pravopisné zmeny (body 1 – 5, kap. IV) by mohli byť pokračovaním tohto organického vývinu a možno aj krokom k reforme, ktorá sa opakovane spomína viac než 50 rokov. Tu navrhnuté malé zmeny by tiež podporili a upevnili „princíp jednoty zvukovej a pravopisnej stránky v spisovnom vyjadrovaní ... v duchu demokratizácie kultúrnych hodnôt“, t. j. lepšiu

prístupnosť pravopisu „širokým vrstvám používateľov spisovnej slovenčiny“ (PSV, 2000, s. 14), a to aj v duchu koncepcie pravopisných úprav z r. 1984, keď sa prihliadlo na to, aby sa dodržiavali „overené princípy slovenskej pravopisnej sústavy, najmä fonematický princíp“ (tamže, s. 15). Odpovedať však treba na otázku, či obdobie všeobecného oslabenia záujmu o kultúrne hodnoty, osobitne horšieho stavu jazykovej kultúry, je vhodný čas na reformu pravopisu, či takýto pohyb podnieti záujem o spisovnú slovenčinu alebo azda bude ďalším prvkom súčasného oslabenia rovnováhy medzi dynamikou a stabilitou jazyka.

Literatúra

- KRÁĽ, Á. – SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 388 s.
- KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 626 s.
- PAULINY, E. – HORECKÝ, J.: O reforme slovenského pravopisu. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1948. 60 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. T. Sv. Martin, Matica slovenská 1940. 478 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1953. 403 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971. 422 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000. 590 s.
- ŠTÚR, L.: Slovenčina naša. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 420 s.

Martin Ološtiak

VÝSLOVNOSŤ A SKLOŇOVANIE NÁZVOV KLUBOV NHL *

OLOŠTIAK, M.: Pronunciation and Declination of the Names of NHL Clubs. Slovenská reč, 69, 2004, No. 5 – 6, pp. 302 – 317. (Bratislava)

In this contribution the author deals with the NHL Club names from the point of view of their pronunciation in Slovak language and their declination.

1. Je známe, že výslovnosť a v niektorých prípadoch aj skloňovanie cudzích mien spôsobuje používateľom slovenčiny väčšie či menšie problémy. Cudzie mená (platí to však aj o apelatívnej lexike cudzieho pôvodu) sa často vyznačujú špecifikami, anomáliami, ktoré nemajú v domácej lexikálnej zásobe paralelu. Práve pri cudzích menách prirodzené jazykové vedomie používateľov slovenčiny naráža na prekážky rôzneho typu, s ktorými sa v komunikácii treba vyrovnávať. Cudzojazyčná lexika sa často vyznačuje napríklad atypickým hláskovým zoskupením, nesúlalom medzi zvukovou a písomnou realizáciou, netradičným zakončením slova a následným problematickým zaradením do flektívnej sústavy slovenčiny a pod. V tomto príspevku sa pokúsime o analýzu výslovnosti a skloňovania názvov klubov kanadsko-amerického Národnej hokejovej ligy (National Hockey League – NHL), čím by sme chceli prispieť k čiastkovému osvetleniu problematiky adaptácie cudzích proprií v slovenčine.

Kolískou ľadového hokeja je severoamerický štát Kanada a hokej patrí v Severnej Amerike medzi najpopulárnejšie kolektívne športy. NHL (spolu s nadstavbovými play-off súbojmi o Stanleyho pohár – Stanley Cup¹) je zároveň najstaršou a najprestížnejšou hokejovou súťažou na svete. Stanleyho pohár dostal pomenovanie podľa Fredericka Arthura, Lorda Stanleyho z Prestonu, ktorý r. 1892 kúpil strieborný pohár pre víťaza hokejovej amatérskej súťaže v Kanade. Národná hokejová liga však bola založená až r. 1917 a najprv v nej hrali len štyri mužstvá. V súčasnosti v tejto súťaži účinkuje 30 tímov, ktoré v základnej časti, trvajúcej od októbra do začiatku apríla, každú sezónu absolvujú 82 zápasov. Najlepších 16 mužstiev potom postupuje do vyraďovacích play-off² zápasov o pohár lorda Stan-

Príspevok bol vypracovaný v rámci vedeckého projektu VEGA 1/9346/02 Porovnávací analýza vybraných diskurzov v slovenskom a anglickom jazyku.

1 Ak sa použije prekladový názov *Stanleyho pohár*, skloňujú sa obidve časti tohto združeného pomenovania (v *Stanleyho pohári*), citátový názov *Stanley Cup* sa skloňuje ako celok (v *Stanley Cupe*).

2 V Pravidlách slovenského pravopisu (In: SLEX, ďalej PSP) a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (tamže) nájdeme pravopisnú podobu so spojovníkom (play-off), ktorá vychádza zo situácie v angličtine. Pri excerpovaní denníkov Šport a SME (pozri ďalej) sme si všimli, že v Športe rešpektujú „spojovníkový“ úzus, zatiaľ čo v SME túto jazykovú jednotku písali bez spojovníka: *play off*. Ešte jedna pozoruhodnosť: zriedkavo, ale predsa sme zachytili odvodené slovo *playoffový* (na *postupovej playoffovej priečke*, na *playoffovej sérii*), čo svedčí o adaptácii slova *play-off* aj na vyššej, derivačnej úrovni.

leyho. V roku 2003 získal po legendárnom Stanovi Mikitovi túto prestížnu trofej Slováč – Jiří Bicek, hráč New Jersey Devils, a v roku 2004 si na pohár siahol ďalší náš krajan, Martin Cibák, obliekajúci dres Tampa Bay Lightning. (Podrobnejšie informácie o NHL možno získať na nespočetných internetových stránkach.)

Aj na Slovensku sa NHL venuje veľká pozornosť, pretože hokej ako zimný šport je u nás nesmierne populárny a mnoho našich hokejistov aktívne pôsobí v zahraničí. Táto skutočnosť sa, prirodzene, odráža aj v záujme, ktorý NHL venujú médiá. V našom výskume sme analyzovali nahrávky rozhlasového spravodajstva stanice Rádio Slovensko³; sčasti aj publicistické články v denníkoch SME, Pravda a Šport (priebežne v rokoch 2001 – 2003). Vybrali sme si Rádio Slovensko, pretože ide o verejnoprávnu rozhlasovú stanicu s najväčšou prestížou a dlhodobo najvyššou mierou počúvanosti (údaj z júna 2003 hovorí o 43 percentách), a teda aj teoreticky s najväčšou možnosťou vplyvu na poslucháčov.

Základným cieľom rozhlasových správ o NHL je predovšetkým poskytnúť výsledkový servis z hokejových stretnutí, ku ktorým sa zväčša pridávajú informácie o produktivite slovenských hokejistov: napr. *Dallas zvíťazil nad Minnesotou 6:2. Za hostí skóroval aj náš Sekeráš*. V rozhlase sa pomerne zriedkavo uvádzajú aj iné informácie, čo súvisí s časovo-priestorovými obmedzeniami. Z tohto hľadiska tlačené slovo poskytuje nepomerne viac miesta aj na detailnejšie informácie (rozsiahlejšie komentáre, tabuľky, informácie zo zákulisia, vyhlásenia hráčov, trénerov, rôzne zaujímavosti a pod.).

2. Štruktúra oficiálneho názvu klubu NHL pozostáva z dvoch častí: *vlastné toponymum + prezývkové meno klubu*. Prvým členom je názov mesta (resp. oblasti), v ktorom klub pôsobí (*Los Angeles, Calgary, Colorado*), druhý člen pomenovania je pôvodom apelatívum, ktoré nadobudlo charakter vlastného mena (proprializovalo sa) a ktorého pôvodný význam sa živo pociťuje; dôkazom toho je aj fakt, že tento člen možno preložiť: *Kings – králi, Flames – plamene, Avalanche – lavíny*. Proprializované apelatívum predstavuje akýsi emblém klubu, ktorý je väčšinou spätý s logom; ide teda de facto o súčasť logonyma (o vymedzení tohto termínu pozri Horecký, 1994; Imrichová, 2002). Prezývkové názvy sú väčšinou jednoslovné (*Bruins, Sharks*), iba v štyroch prípadoch dvojslovné (*Blue Jackets, Red Wings, Mighty Ducks, Maple Leafs*). Dostatočná variabilita výrazu sa zaručuje tak, že v masmediálnej komunikácii možno jeden klub pomenovať štyrmi rozličnými spôsobmi:

- 1) oficiálnym dvojčlenným pomenovaním: *Edmonton Oilers, Ottawa Senators*;
- 2) samotným toponymom: *Edmonton, Ottawa*;
- 3) prezývkovým názvom vo východiskovom jazyku (L_1): *Oilers, Senators*;

³ Celkovo ide o 87 nahrávok; 34 nahrávok v čase od 2. 2. 2001 do 29. 3. 2001 a 53 nahrávok od 18. 11. 2001 do 11. 1. 2002.

4) prezývkovým názvom preloženým do slovenčiny: *olejáři, senátori*.

V tlači sa používajú všetky štyri spôsoby, pravda, s diferencovaným funkčným uplatnením. Prvý spôsob (*Philadelphia Flyers*) sa využíva v textoch (komentáre, analýzy ap.), druhý spôsob funguje vo výsledkovom sumári (*Toronto – Philadelphia 2:1 pp*), ale aj v komentujúcom texte (*Siedmy zápas rozhodne o postupujúcom aj medzi Torontom a Philadelphiou*).⁴ Len v texte sa stretávame s prezývkovými pomenovaniami, a to buď v pôvodnom jazyku (*manažér Capitals*; v *drese Islanders*), alebo preloženými do slovenčiny (*obranca „kráľov“*; *Mužstvo javorových listov v pondelok zdolalo letcov 2:1 po predĺžení*). Je zaujímavé, že propriálny charakter prezývkového mena sa pociťuje len pri ich pôvodnom pravopise, keď sa píše s veľkým začiatočným písmenom; daný názov sa zároveň nikdy neskloňuje, čím sa zdôrazňuje citátový charakter takejto jazykovej jednotky (*premiérový gól Wild v súťaži*; *dva góly Maple Leafs dosiahol Nolan*). Preložené prezývkové členy sa takmer bez výnimky píše s malým začiatočným písmenom a niekedy ich autori článkov dávajú do úvodzoviek, čo by mohlo svedčiť o snahe poukázať na istú exkluzívnosť, nezvyčajnosť takéhoto vyjadrovacieho prostriedku, napr.: *V poslednom štvrtom stretnutí rozhodol o víťazstve „káčero“ v predĺžení Rucchin. – Hossa prinútil „letcov“ pristáť. – obranca „kráľov“ Višňovský*.⁵ Apelatívne chápanie týchto slov umocňuje aj to, že do slovenčiny sa prekladajú v pluráli, aj keď v pôvodnom jazyku množné číslo vo všetkých prípadoch nefiguruje,⁶ napr. *Minnesota Wild* → *divosi*, *Tampa Bay Lightning* → *blesky*, *Colorado Avalanche* → *lavíny*.⁷ Plurálové pomenovanie aj takto odráža kolektívny charakter ľadového hokeja; pravda, prezývky sa používajú aj v singulári, ak sa píše o jednotlivcovi z toho--ktorého tímu, čo pôsobí osviežujúco (*prvý zásah „divocha“ Sekeráša*; *„diabol“ Mudden*). Sviežosť, dynamika, niekedy aj neočakávanosť (ale funkčnosť) jazykového prostriedku má v žurnalistickom texte svoje nezastupiteľné miesto, čo dokazujú aj sondované správy o diani v zámorskej NHL.

Aj vo vzorke športových správ Rádia Slovensko sme zaznamenali najmä druhý spôsob pomenovania (*Minnesota zdolala Pittsburgh 4:2*). Toponymum je totiž kostrou celého názvu, čím bezpodmienečne spĺňa úlohu jednoznačnosti a zrozumi-

4 Výnimkou sú v periodickej tlači názvy *Rangers* a *Islanders*, ktoré sa funkčne využívajú aj namiesto toponyma, pretože slúžia na odlišenie dvoch klubov z jedného mesta, New Yorku, napr. *Toronto – Islanders 5:2*.

5 „Úvodzovkový“ úzus sa zaužíval v redakcii denníka Šport; v denníkoch SME a Pravda sa preložené prezývkové názvy spravidla ponechávajú bez úvodzoviek.

6 V slovenčine sa však aj pôvodné prezývkové názvy pociťujú ako plurálové formy, o čom svedčí kategória zhody podmetu s prísudkom: *Kings majú na listine zranených až osem hráčov. Devils si tímto víťazstvom upevnili vedenie v Atlantickej divízii. Red Wings sa stali mužstvom mesiaca*.

7 Takýmto spôsobom sa presadzuje paradigmatický tlak v podobe plurálovej uniformity pri skupine slov z rovnakého významového okruhu – spolupráca výrazu a významu je tu evidentná.

teľnosti výrazu v médiách. Systémové používanie oficiálnych pomenovaní typu *Toronto Maple Leafs* by pre stručné rozhlasové správy bolo príliš dlhé a redundantné. Na druhej strane samostatné prezývkové pomenovania (*Maple Leafs*, resp. *javorové listy*) pôsobia familiárnejším dojmom a nemuseli by byť komunikačne dostatočne efektívne. Informácia by sa takýmto spôsobom mohla znejasniť najmä pre menej zainteresovaných príjemcov, ktorí v rozhlase nemajú takú suverénnu možnosť vrátiť sa v texte späť, ako je to v periodickej tlači. V rozhlase sa preto prezývkové pomenovania spolu s toponymami používajú zriedkavo (*Za hráča týždňa vyhlásili hráča Colorada Avalanche [koloráda evelánš], stredného útočníka Joea Sakicu*), samostatne ešte zriedkavejšie, aj to len v kontextovej nadväznosti na toponymum: *Hviezdou večera bol slovenský reprezentant Peter Bondra – hráč Washingtonu zaznamenal sedemnásty hetrik vo svojej kariére a výraznou mierou prispel k víťazstvu Capitals nad New York Rangers 5:3*. Celé úradné pomenovania sme systematicky zaznamenali iba v prípadoch *New York Islanders – New York Rangers* (pozri pozn. 4). Aj v tomto prípade sú samostatné prezývkové pomenovania *Rangers*, resp. *Islanders* menej frekvencované.

V Slovenskom rozhlase sa uplatňujú dve stratégie výstavby správy – kontextová a heslovitá. V kontextovom type sú názvy zakomponované do prirodzenej, vetnej stavby, napr. *Carolina vyhrala nad Atlantou 6:3, Pittsburgh nad Floridou 3:2 po predĺžení, Washington zdolal Nashville 2:1*. V heslovitej výstavbe textu sa používa uvádzacia veta, po ktorej nasleduje hlavná časť informácie v podobe elipsovitéch výpovedí („hesiel“), napr. *V kanadsko-americkej Národnej hokejovej lige boli tieto výsledky: Minnesota – Dallas 3:4, Carolina – Tampa Bay 0:4, Columbus – Calgary 4:3...* V prvom type sa názvy zaraďujú prevažne do vetnej schémy podmet – sloveso – predmet⁸ a podľa vetnočlenskej funkcie nadobúdajú aj príslušné pádové vyjadrenie. Naopak, v druhom type mená utvárajú samostatnú pomenovacu štruktúru a názvy figurujú vždy v základnej podobe nominatívu.

3. *Analýza výslovnosti*. Vo vzťahu východiskový jazyk – preberajúci jazyk (slovenčina) rozoznávame tri druhy výslovnosti (porov. Kučera – Zeman, 1998, s. 23; Ološtiak, 2002c):

citátová výslovnosť – výslovnosť slova podľa pravidiel východiskového jazyka (v našom prípade angličtina, ďalej L_A), ktorá sa realizuje v slovenčine: napr. *Carolina, Dallas* s angloamerickou⁹ výslovnosťou [kærəlaɪnə], [dæləs];

8 V čítaných správach sa pomerne často uplatňuje viditeľný ekonomizačný prvok – elipsa slovesa, ktorá však nepôsobí rušivo, pretože je založená na opakovaní sa identických vetných štruktúr a navyše dôležitú úlohu zohráva aj číselné vyjadrenie výsledku stretnutia: napr. *Columbus zdolal Calgary 6:4, St. Louis Chicago 5:1, Buffalo Carolinu 3:1, Toronto Philadelphiu 5:3*.

poslovenčená výslovnosť, v ktorej sa hlásky východiskového jazyka nahrádzajú najbližšie stojacimi slovenskými hláskami (podrobnejšie Ološtiak, 2001, 2002a), napr. *Carolina* [kerolajna], *Dallas* [deles];

slovenská výslovnosť, v ktorej sa vo veľkej miere uplatňujú ortofonické a ortoepické zákonitosti, ako aj zákonitosti o radení foném typické pre slovenský jazyk, napr. *Carolina* [karolina], *Dallas* [dalas].

V elektronických médiách sa možno stretnúť s poslovenčenou a slovenskou výslovnosťou cudzích mien, zriedkavo sa objavuje aj citátová výslovnosť.

Pri skúmaní výslovnosti toponým sa vynorili dve základné skupiny – výslovnostne bezproblémové názvy a názvy, pri ktorých výslovnosť kolísala. Do prvej skupiny sa dostali toponymá s jedným variantom. Názvy z tejto skupiny sú dostatočne rozšírené aj mimo hokejového diania (napr. *Philadelphia* [filadelfia], *Nashville* [nešvil], *Washington* [vošinkton]) a pri niektorých sa do popredia dostáva aj tendencia k čo najväčšej zhode medzi písanou a zvukovou realizáciou: *Atlanta* [atlanta], *Dallas* [dalas], *Ottawa* [otava].¹⁰ Do tejto skupiny boli zaradené aj názvy, pri ktorých sme síce nezaznamenali výlučne jednu výslovnostnú podobu, ale pri ktorých mal jeden výslovnostný variant značnú prevahu nad ostatnými, napr. *Buffalo*: [bafalo] (90,7 % – 39-krát), [bafəlou] (5,9 % – 2-krát), [bafəlo] (2,9 % – 1-krát), [bafelo] (2,9 % – 1-krát); *Columbus*: [kolumbus] (90,5 % – 38-krát), [kolambus] (7,1 % – 3-krát), [kalumbus] (2,4 % – 1-krát). Do prvého zoskupenia sme celkovo zaradili týchto 19 toponým, ktorých výslovnosť považujeme za ustálenú a relatívne bezproblémovú: *Atlanta* [atlanta], *Boston* [boston], *Buffalo* [bafalo], *Calgary* [kelgeri], *Columbus* [kolumbus],¹¹ *Dallas* [dalas], *Detroit* [ditrojt], *Edmonton* [edmonton], *Florida* [florida], *Chicago* [šikágo],¹² *Minnesota* [minesota], *Nashville* [nešvil], *New York Islanders* [nju jork ajlenders], *Ottawa* [otava], *Philadelphia* [filadelfia],

9 Medzi britskou a americkou angličtinou existujú nezanedbateľné výslovnostné (ale aj gramatické) rozdiely, ktoré majú do istej miery vplyv aj na výslovnostnú variantnosť v slovenčine (porov. ďalej). Prirodzené jazykové vedomie používateľa slovenčiny skôr „uprednostňuje“ britský výslovnostný model, ktorý viac korešponduje s ortografiou; porov. výslovnosť *boston*, nie *báston*. (V príkladoch preto väčšinou uvádzame britskú výslovnostnú podobu.) Vo všeobecných konštatáciách používame síce nepresné, ale operatívne pomenovanie *angloamerická výslovnosť*, čím sa snažíme vyhnúť riziku preferencie jedného či druhého variantu.

10 Uprednostnenie zhody medzi grafémami a hláskami posúva do úzadia potenciálnu výslovnosť, ktorá sa viac približuje angloamerickému originálu: *Atlanta* [etlenta], *Dallas* [deles].

11 Encyclopaedia Beliana (2. zv., 2001, ďalej EB) zachytáva výslovnosť [kolambes].

12 Hoci sa v našom výskume výslovnosť *čikágo* vyskytla len raz, mimo nášho sústredeného výskumu (nahrávky spravodajstva Rádia Slovensko) sme výslovnosť *čikágo*, *čikého* zaznamenali častejšie. D. Jones vo svojom výslovnostnom slovníku uvádza len variant so začiatočným š- (1997, s. 88). Podoby so začiatočným č- si možno vysvetliť interferenciou s mnohými slovami, v ktorých sa vzťah písané *ch-* : *vyslovované č-* uplatňuje, napr. *Chester* [čester], *Chiltern* [čiltern].

Tampa Bay [tampa bej], *Toronto* [toronto], *Vancouver* [venkúver], *Washington* [vošinkton].

Druhú skupinu tvoria názvy, ktorých výslovnosť nie je až taká ustálená, resp. prevládajúca výslovnostná forma nemá pred ostatnými taký „zdrvivý náskok“. Keďže príčiny rozkolísanosti majú rôzny charakter a nie je jednoduché ich zovšeobecniť, bude vhodné analyzovať každé toponymum osobitne.

Pri názve *Anaheim* sa ako najfrekventovanejšia ukázala výslovnosť [enehejm] (58,5 %), percentuálna zastúpenosť ďalších variantov je takáto: [anahajm] (14,6 %), [anahejm] (9,8 %), [enehajm] (7,3 %).¹³ EB uvádza výslovnosť [ejnehejm], ktorá je takmer totožná s východiskovou podobou [einəheim]. Na základe zistených skutočností odporúčame výslovnosť [enehejm].

Pri toponyme *Carolina* sa najčastejšie objavovala slovenská výslovnosť [karo-lína] (70,7 %), kým podoby vychádzajúce z originálu boli v menšine: [kerolajna] (19,5 %), [karolajna] (7,3 %). Odporúčame výslovnosť [karolína], prípadne [kero-lajna].

V prípade známeho názvu *Colorado* sa vynímal variant [kolorédo] (68,9 %), zatiaľ čo forma [kolorádo], ktorú odporúčajú aj PSP, dosiahla len 18,9 %; kvantitatívnu obmenu najfrekventovanejšej výslovnosti tvorí podoba [koloredó] (9,1 %). EB uvádza podobu [kolerádou]¹⁴, ktorá síce „kopíruje“ britský variant [kɒləˈrɑːdəʊ], no v slovenčine je táto výslovnosť neživá a neopodstatnená. Varírovanie -é-/-á- má sčasti svoj základ v rozdielnosti medzi britským a americkým variantom. Keďže v našom výskume prevládala podoba s -é- a PSP uvádzajú variant s -á-, ktorý sa viac približuje písanej podobe, v záverečnom návrhu sa prikláňame k dvojtvaru [kolorédo – kolorádo].

Problematike výslovnosti názvu *Los Angeles* sa na stránkach Kultúry slova venoval už S. Ondrejovič (1985), ktorý odporúča formu [los endželis]. Pri tomto názve jestvuje vo východiskovom jazyku viacero výslovnostných (britských i amerických) variantov (Jones, 1997, s. 298). Naš výskum zaznamenal prevahu „amerického“ variantu [los endžels] (59,1 %); „britská“ podoba [los endželís], ku ktorej sa prikláňa aj citovaný S. Ondrejovič, dosiahla 27,3 %. Pri treťom výraznejšom tvare [los en-

13 Ďalšie varianty, ktoré sa v nahrávkach vyskytli len jeden- alebo dvakrát, neuvádzame. Celkový počet prípadov sa pri jednotlivých názvoch pohyboval od 33 do 48.

14 Na príkladoch *Anaheim*, *Colorado* a *Columbus* vidieť, že autori Encyclopaedie Beliany sa až príliš striktné pridŕžovali pôvodnej anglo-americkej výslovnosti, výsledkom čoho vznikli podoby, ktoré nie sú medzi používateľmi slovenčiny vžitú. Keďže Encyclopaedia Beliana má slúžiť používateľom slovenčiny, je zbytočné automatizovaným spôsobom nahrádzať hlásky východiskového jazyka slovenskými hláskami. Takýmto spôsobom sa totiž ponúkajú také výslovnostné podoby, ktoré nemajú oporu ani v bežných, ani v prestížnych komunikačných sférach. V ďalších častiach tohto monumentálneho encyklopedického diela by mali autori tejto oblasti venovať sústredenejšiu pozornosť.

džls] sme zaznamenali 9,1 %. Domnievame sa, že aj v prípade Los Angeles je vhodné používateľom ponúknuť dvojtvar [*los endžels* – *los endželís*].

Pri názve *Montreal* „súperia“ dve dominantné formy, majúce svoj pôvod vo francúzsko-anglickej dvojjazyčnosti kanadského územia, na ktorom sa toto mesto nachádza: francúzsky výslovnostný variant [*montreal*] (59,6 %) a anglický [*montriol*] (38,3 %). Takúto výslovnostnú variantnosť pripúšťajú aj PSP, porov. heslo: *Montreal* [*i angl. -riol*]. Situácii v slovenčine viac vyhovuje variant [*montreal*], keďže v našom jazyku sa dominantne presadzuje súhra medzi ortoepiou a ortografiou (porov. Sabol, 1989). Navrhujeme dvojtvar [*montreal* – *montriol*].

V prípade *New Jersey* prevláda variant [*ňu džerzi*] (81,4 %) nad tvarom [*ňu džersi*] (14 %). Preferovanie intersonantického *z* namiesto pôvodného *s* je spôsobené práve vplyvom zvučných hlások: džerzi. Tento jav je známy v mnohých, pôvodom najmä latinských slovách: filozofia, poézia, verzia, Perzeus. Navrhujeme výslovnosť [*ňu džerzi*].

Pri názve *New York Rangers* (obdobne aj pri *New Jersey*) sme v toponyme zaznamenali len varianty s krátkym *u* [*ňu jork*], hoci PSP aj Á. Král' (1988) odporúčajú variant s dlhým *ú* [*ňú jork*]. Tento jav možno vysvetliť charakterom skúmanej komunikačnej sféry. Ide totiž o rozhlasové spravodajstvo, ktoré sa celkovo realizuje v rýchlejšom tempe než napríklad javisková reč, a preto je prirodzené, že sa do popredia dostáva ekonomizácia prejavu.¹⁵ Výslovnosť prezývkeho názvu *Rangers* je v angličtine [*reindʒəz*]; v slovenčine sme zaznamenali formy bez postsonantického *j* [*rendžers*] (65,1 %), s postsonantickým *j* [*rejndžers*] (25,6 %) a v niektorých prípadoch výslovnosť nebola zreteľná [*re(j)ndžers*] (9,3 %). Prečo sa však presadzuje variant bez *j*: [*rendžers*]? V angličtine síce badať vývinovú tendenciu k zjednodušovaniu trojhĺások a dvojhlások, čo však – podľa nášho názoru – na situáciu v slovenčine nemá rozhodujúci vplyv. Závažnejšou sa zdá byť snaha o ekonomizáciu prejavu, pre ktorú je typické aj zjednodušovanie spoluhláskových skupín. Z uvedeného vyplýva, že pri (výslovnostnej) adaptácii sa síce vychádza z východiskového jazyka, ale prijímajúci jazyk si dané prvky vo veľkej miere prispôsobuje bez ohľadu na zákonitosti platiace v pôvodnom jazyku. Navrhujeme variantnú výslovnosť [*ňu jork rendžers* – *rejndžers*].

V názve *Phoenix* sme zaznamenali varianty s *i*-ovou aj *e*-ovou zložkou v prvej slabike: [*fíniks*, *finiks*] (48,8 %) – [*féniks*, *feniks*] (39 %). Okrajovo sa vyskytla aj podoba s cudzou hláskou *ö*: [*föniks*] (12,2 %). Typ *finiks* je ovplyvnený situáciou vo východiskovom jazyku, zatiaľ čo typ *féniks* je bežná domáca podoba známeho internacionalizmu s pôvodom v gréčtine. Navrhujeme dvojtvar [*féniks* – *finiks*].

¹⁵ „Čím je ... tempo reči rýchlejšie, tým sa viac zjednodušuje artikulácia najmenších zvukových segmentov reči – hlások a naopak“ (Sabol, 1988, s. 120).

V prípade výslovnosti toponyma *Pittsburgh* sa ako dominantná vyprofilovala výslovnosť [pidzburg] (71,4 %). Povšimnutiahodné zastúpenie patrí citátovému variantu [pidzbɜ:rg] (17,1 %). Hláska [ɜ:] patrí medzi najcharakteristickejšie zvukové črty angličtiny, čo sa zrejme prejavilo aj v snahe redaktorov využitím tejto hlásky poukázať na jazykový pôvod daného názvu. Odporúčame však väčšinovú výslovnosť [pidzburg], ktorá je medzi používateľmi slovenčiny dostatočne vžitá a ustálená.

Postavenie párových sykavých spoluhlások *s – z* medzi dvoma vokálmi v názve *San Jose* sa odzrkadľuje v ich vzájomnom varírovaní takto: [san chozé] (63,9 %) – [san chosé] (30,6 %). Toto toponymum je zaujímavé aj z iného pohľadu, pretože ide o jazykovú jednotku španielskeho pôvodu. V americkej angličtine sa zachoval pôvodný španielsky pravopis, ale výslovnosť sa poangličtila: [sæn həʊˈzeɪ]. V slovenčine sa však „revitalizovala“ výslovnosť so začiatočným *ch-*, ktorá má bližšie k španielčine než k angličtine. Zdá sa teda, že v tomto prípade povedomie blízkosti s prvotným zdrojovým jazykom (španielčinou) je na zvukovej úrovni silnejšie než spätosť s bezprostredným kontaktujúcim jazykom (angličtinou). Angličtina sa takto dostala akoby „mimo kontaktovej hry“ (porov. aj Ološtiak, 2004). Navrhujeme dvojtvár [san chozé – san chosé].

Aj pri názve *St. Louis* do hry vstupuje dvojjazyčnosť, a to francúzsko-americká. Názov tohto mesta ležiaceho na území pôvodnej francúzskej kolónie si zachováva svoju francúzsku grafickú podobu, ale jeho výslovnosť bola v priebehu storočí poameričtená: koncové [-is]. D. Jones (1997, s. 471) však uvádza aj pôvodom francúzske varianty s koncovým [-j]. V našom súbore bolo zastúpenie oboch skupín takéto: [-js] 64,9 %: [sent lujs, sen lujs, sent lújs, sent lu-ís] vz. [-j] 35, 1 %: [sent luj, sen luj, sent luj, sen lúj]. V tomto prípade sa „nenápadne“ hlási o slovo aj tendencia k zjednodušeniu v smere [sent] (75,7 %) → [sen] (24,3 %). Na základe kvantitatívnych údajov odporúčame varianty *sent lujs* (45,9 %) – *sen lujs* (21,6 %).

Adaptácia sa uskutočňuje aj na suprasegmentálnej rovine. Na úrovni slova ide predovšetkým o kvantitu (ako prienikovú množinu medzi segmentmi a suprasegmentmi; Sabol, 1989) a o prízvuk. Venujme krátku pozornosť práve prízvukovým pomerom. Typologicky patrí slovenčina k jazykom s pevným prízvukom na prvej slabike. Tejto skutočnosti sa v skúmanom súbore bezvýnimočne podriaďujú všetky sledované toponymá: napr. *Detroit* [diˈtrɔɪt] → [ˈditrojt], *Chicago* [iˈkɔːɡəʊ] → [ˈšikágo]. Presúvanie prízvuku na prvú slabiku v adaptačnom procese pri kontakte angličtiny a slovenčiny sme nazvali transakcentemizácia (Ološtiak, 2002a).

4. *Výslovnosť prezývkových názvov.* Osobitnú problematiku predstavuje výslovnosť prezývkových názvov. V slovenskom kontexte síce badať snahu redaktorov o citátovú angloamerickú výslovnosť, vo viacerých prípadoch však možno hovoriť

„len“ o poslovenčenej výslovnosti, v ktorej sa objavuje viacero anglicizujúcich prvkov v podobe foném i kombinácií foném.¹⁶ Táto skutočnosť podporuje tvrdenie, že aj pri výsostne periférnych prvkoch, akými analyzované prezývkové názvy nepochybne sú, možno zaregistrovať istý druh zdomácnenia, realizujúceho sa predovšetkým na fundamentálnej, výslovnostnej úrovni. Vo vyšších rovinách sa periférnosť týchto prvkov zachováva najmä v podobe ich úplnej nesklonnosti a nulovej derivačnej potencie – od prezývkových názvov sa netvorí nijaké odvodené slová (Furdík, 1998). V analyzovaných nahrávkach sa vyskytli prezývkové názvy k týmto deviatim toponymám: *Boston Bruins* [bru-ins], *Los Angeles Kings* [kinks], *Montreal Canadeins* [kenediens], *New York Islanders* [ajlanders, ajlanders], *New York Rangers* [rejndžers, rendžers], *St. Louis Blues* [blús], *Tampa Bay Lightning* [lajtning], *Washington Capitals* [kepits]. Už sme sa zmienili o tom, že pri prezývkových názvoch sa výrazne pociťuje ich apelatívnosť. Táto vlastnosť umožňuje ich bezproblémový preklad do slovenčiny, ktorým sa v médiách rozširuje inventár pomenovacích možností a zvyšuje sa variabilita výrazu (porov. vyššie). Okrem toho preklad zvyšuje informačnú hodnotu jazykového prostriedku tým, že sa zabezpečuje porozumenie aj pre širšie vrstvy používateľov slovenčiny, nielen pre tých, ktorí ovládajú angličtinu.

Hoci teoreticky možno preložiť prezývkové názvy všetkých 30 klubov, pri šiestich kluboch sa v sledovaných denníkoch preklady nevyskytli: *Atlanta Thrashers*, *Carolina Hurricanes*, *Columbus Blue Jackets*, *Montreal Canadiens*, *Vancouver Canucks*, *Washington Capitals*. V prípadoch *Canucks*, *Capitals*, *Thrashers* prekladu bráni fakt, že slovenčina nemá k uvedeným názvom jednoslovný (a teda pre potrebu spravodajstva žiaduci) ekvivalent. Opisný preklad je nevyhovujúci: *Canucks* = francúzski Kanadania, *Capitals* = ktorí sú z hlavného mesta, *Thrashers*¹⁷. Pri názvoch *Blue Jackets* (modré kabáty, príp. modrokabátnici), *Canadiens*¹⁸ (Kanadania) a *Hurricanes* (hurikány, resp. podľa životného skloňovania hurikáni) jednoslovné pomenovania jestvujú, ale v našej excerpácii sa nevyskytli.

Hoci sa prezývkové názvy v slovenčine pociťujú ako výrazné citátové prvky, predsa len aj pri nich nastáva **čiasťočné** zdomácnovanie, a to predovšetkým v základnej, zvukovej rovine (porov. výklad predtým). Preto predkladáme takýto návrh na poslovenčenu výslovnosť prezývkových názvov (na porovnanie rozdielov uvádzame aj pôvodnú výslovnosť):

¹⁶ Problém spočíva aj v tom, že pri čítaní správ nie je pre „rozbehnutého“ redaktora jednoduché na ploche jedného slova suverénne prepnúť kód (slovenčina → angličtina) a „vrátiť“ sa späť (angličtina → slovenčina).

¹⁷ Klub z Atlanty svoje prezývkové meno *Thrashers* odvodil od pomenovania vtáka, ktorý je symbolom štátu Georgia. Vo Veľkom anglicko-českom slovníku (Hais – Hodek, 1993) sa jeden z významov slova *thrasher* opisuje ako „vták z rodu *Toxostoma*“.

¹⁸ Frankofónnu históriu tohto klubu prezentuje aj francúzsky pravopis *Canadiens*; po anglicky je *Canadians*.

<i>názov</i>	<i>anglická výslovnosť</i>	<i>poslovenčená výslovnosť</i>
Anaheim Mighty Ducks	'ænəhaɪm 'maɪti dʌks	majti daks
Atlanta Thrashers	æt' læntə' træʃəz	trešrs
Boston Bruins	bɒst ən' bruːnz	brujns
Buffalo Sabres	bʌfələʊ 'seɪbəz	sejbrs
Calgary Flames	'kælgəri 'fleɪmz	flejms
Carolina Hurricanes	kærə' laɪnə 'hʌrɪk ənz	harikens
Colorado Avalanche	kɒlə' rɑːdəʊ 'ævələːntʃ	eveláns
Columbus Blue Jackets	kə' lʌmbəs 'bluːdʒækɪts	blúdzekic
Dallas Stars	'dæləs 'stɑːz	stárs
Detroit Red Wings	dɪ'trɔɪt 'red wɪŋz	red vinks
Edmonton Oilers	'edməntən 'ɔɪləz	ojlers
Florida Panthers	'flɒrɪdə 'pæntəz	panters, pentrs
Chicago Blackhawks	'ʃɪkəːgəʊ 'blækhɔːks	blekhóks
Los Angeles Kings	lɒs' ændʒəliːz 'kɪŋks	kinks
Minnesota Wild	mɪni' səʊtə 'waɪld	vájld
Montreal Canadiens	mɒntri' ɔːl kəneɪdiəns	kenediens, kenejdien
Nashville Predators	'næʃvɪl 'predətəz	predátors
New Jersey Devils	njuː 'dʒɜːzi 'devəlz	devils
New York Islanders	njuː 'jɒk 'aɪləndəz	ajlenders
New York Rangers	njuː 'jɒk 'reɪndʒəz	rendžers, rejndžers
Ottawa Senators	'ɒtəwə 'senətəz	senátors
Philadelphia Flyers	fɪlə' delfiə 'flaɪəz	flajers
Phoenix Coyotes	'fɜːnɪks kɔɪ' əʊtɪz	kojotís
Pittsburgh Penguins	'pɪtsbɜːg 'peɪŋgwɪns	pingvins
San José Sharks	sæn həʊ' zeɪ 'ʃɑːks	šárks
St. Louis Blues	sənt' luːɪs 'bluːz	blús
Tampa Bay Lightning	'tæmpə bei 'laɪtnɪŋ	lajtning
Toronto Maple Leafs	tə' rɒntəʊ meɪpl 'liːfs	mejpl-lífs, mejplífs
Vancouver Canucks	væ' kuːvə kə' nʌks	kenaks
Washington Capitals	'wɒʃɪŋtən 'kæpɪtəls	kepitls

5. *Morfológická analýza*. Cudzie toponymá sa do slovenského deklináčného systému začleňujú prostredníctvom svojho formálneho zakončenia, ktoré určuje aj ich rodovosť¹⁹ (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 123; ďalej MSJ). V súbore 30 názvov je rozdelenie do jednotlivých gramatických rodov takéto:

¹⁹ Naopak, pri adaptácii antroponým (osobných mien) sa zásadne riadime princípom prirodzeného rodu.

- ako maskulína sa skloňujú: Anaheim, Boston, Columbus, Dallas, Detroit, Edmonton, Montreal, Nashville, New York Islanders, New York Rangers, Phoenix, Pittsburgh, Vancouver, Washington (celkovo 14);
- ako feminína sa skloňujú: Atlanta, Carolina, Florida, Minnesota, Ottawa, Philadelphia, Tampa Bay (celkovo 7);
- ako neutrá sa skloňujú: Buffalo, Colorado, Chicago, Toronto (celkovo 4);
- nesklonnými neutrami sú: Calgary, Los Angeles, New Jersey, San Jose, St. Louis (celkovo 5).

Z uvedeného prehľadu jasne vyplýva, že pri začleňovaní cudzích toponým do gramatického rodu sa v slovenčine uplatňuje hľadisko tzv. rodovo silných hlások (MSJ, s. 131). Názvy zakončené v N. sg. na spoluhlásku (a teda s morférou -0) sa takmer bez výnimky zaraďujú k maskulínam, názvy zakončené na samohlásku *a* k femininám a názvy zakončené na samohlásku *o* k neutrá. Podľa zakončenia sa jednotlivé toponymá aj skloňujú – vo vybranom súbore sa v rámci maskulín uplatňuje neživotné skloňovanie podľa typu **dub** (*Washington – z Washingtonu*), v rámci feminín skloňovanie podľa typov **žena** (*Florida – z Floridy*) a **ulica** (*Philadelphia – z Philadelphie*) a pri neutrách skloňovanie podľa typu **mesto** (*Toronto – v Toronte*). K strednému rodu zaraďujeme aj **nesklonné názvy** (*Calgary, Los Angeles, New Jersey, San Jose, St. Louis*). Pri menách *Calgary, New Jersey, San Jose* je zdrojom nesklonnosti pre slovenčinu atypické zakončenie na predné samohlásky *i*-ového a *e*-ového typu. Nesklonné zostávajú aj názvy *Los Angeles, St. Louis* končiace sa na spoluhlásku, ktoré sa zaradili do stredného rodu. Na druhej strane je potrebné kritizovať skutočnosť, že miestami sa v sledovaných denníkoch nesklonujú názvy, ktoré sa skloňovať bez väčších problémov dajú. V týchto prípadoch prítomnosť nesklonného prezývkového názvu akoby „zatieňovala“ skloňovateľnosť toponyma: napr. *kridelník Minnesota Wild* (malo by byť: *kridelník Minnesoty Wild*), *s Carolina Hurricanes* (malo by byť: *s Carolinou Hurricanes*), *z Washington Capitals* (malo by byť: *z Washingtonu Capitals*).

Ďalším dôkazom systémovej adaptácie je prítomnosť alternácií korelovaných konsonantov (k pojmu pozri Sabol, 1989) *n – ň, t – ť, d – ě* pri skloňovaní podľa typov **dub, žena a mesto**: *Boston – v Bostone [-ňe], Detroit – v Detrote [-ťe]; Atlanta – v Atlante [-ťe], Carolina – v Caroline [-ňe], Florida – na Floride [-ďe]; Colorado – v Colorade [-ďe], Toronto – v Toronte [-ťe]*. Alternácia *l – ľ* sa však nevyskytuje (porov. *Buffalo – v Buffale [-le], *[-ľe], Montreal – v Montreale [-le], *[-ľe]*), čo svedčí o tendencii, na základe ktorej slovenčina nasadzuje do adaptačnej hry predovšetkým centrálné mechanizmy (podobnú tendenciu možno zaznamenať aj v slovenských slovách (pozri Sabol, 1989). Aj táto skutočnosť je dôkazom toho, že ani cudzie jazykové prvky nenarúšajú celkové tendencie vo vývine slovenského jazyka.

Na druhej strane utlmuje sa vokalizácia vokálu s nulou (vynechávanie vkladných hlások pri skloňovaní, typ *Oravec – Oravca*). Týmto alternačným typom sa narúša jednotnosť tvarotvorného základu, ktorá je pri propriách dôležitá najmä z hľadiska ich identifikácie v texte (porov. *hudec – hudca : Hudec – Hudeca*, Sokolová, 1996; Blanár, 2002). Pri cudzích vlastných menách potreba správnej identifikácie kladie na ich formálnu jednoliatosť ešte väčšie požiadavky. Preto sa v prípadoch *Boston, Edmonton, Washington* táto alternácia nevyskytuje: [z *bostonu*, z *edmontonu*, z *vošinktonu*]. Ďalším dôvodom, ktorý blokuje hláskovú obmenu, je snaha o čo najmenšiu artikulačnú námahu na strane hovoriaceho. Prítomnosťou alternácie vokál/0 by totiž vznikli ťažšie vysloviteľné spoluhláskové skupiny [z *bostnu*, z *edmontnu*, z *vošinktnu*] (porov. aj Kačala, 1999), prejav by sa stal pre produktora namáhavejším. Z hľadiska teórie komunikácie máme v týchto prípadoch do činenia s pozoruhodným javom. Všeobecne sa konštatuje (napr. Sabol, 1988, s. 120, citujúc S. Saportu), že jestvuje isté napätie medzi snahou expedienta (vysielateľa) o čo najmenšiu artikulačnú námahu a úsilím percipienta (prijímateľa) o najmenšiu perцепčnú námahu. Obmedzovaním alternácií v tvarotvorných základoch toponým typu *Boston, Washington* sa vychádza v ústrety súčasne expedientovi aj percipientovi. Expedientovi v tom, že pri výslovnosti nemusí vynaložiť toľko artikulačného úsilia, a percipientovi v tom, že sa nenarúša celistvosť tvarotvorného základu, čo uľahčuje rýchlejšie pochopenie prijímanej informácie. Vidieť, že jazyk sa dokáže spravodlivo „rozdať“ na obe strany komunikačného kanála najmä v takých prípadoch, keď „hrozí“ zvýšené riziko komunikačného šumu (porov. aj Sabol, *ibid.*). Aj takýmto spôsobom sa hlási o slovo svojrázny status vlastných mien.

Pokiaľ ide o redukovanie spomínanej alternácie vokál/0, určitú výnimku predstavuje toponymum *Vancouver*, pri ktorom sme v tlačенých médiách zaznamenali dvojtvár z *Vancouveru* – z *Vancouvru* s prevahou prvého variantu. Naopak, v rozhlase sa v nepriamych pádoch vo všetkých jedenástich zaznamenaných prípadoch vkladné *e* vynecháva. V našom návrhu preto ponechávame dvojtvár (porov. záverečnú tabuľku), hoci za perspektívnejšiu pokladáme tendenciu ponechávať jednotný tvarotvorný základ vo všetkých pádoch, ako je to napr. pri toponymách *Hannover, Dover*.

Ku skloňovaniu ešte jedna poznámka. Ukazuje sa, že v slovenčine je nadbytočným prvkom tzv. koncové nemé *e*, ktoré sa v angličtine a francúzštine nevyslovuje, ale vo väčšine prípadov signalizuje výslovnosť predchádzajúcej hlásky alebo celej slabiky (porov. osobné mená *Whit* [vit] – *White* [vájt]). Pri skloňovaní vlastných mien sme zaznamenali tendenciu nemé *e* ponechávať pri menej známych a menej frekventovaných jednotkách, zatiaľ čo frekventovanejšie propriá tento prvok pri skloňovaní strácajú (Ološtiak, 2002b; Kučera – Zeman, 1998). V sledovanom súbore sa vyskytlo len jedno takéto toponymum *Nashville*, pri ktorého používaní sa nemé *e*

v súlade so spomínanou tendenciou nezachováva (z *Nashvillu* – v *Nashville* [-le] – s *Nashvillom*), pretože ide o všeobecne známe pomenovanie mesta (presláveného napríklad country hudbou).

6. Závěry

6.1. V zhrnujúcej tabuľke, ktorej účelom je prehľadne zosumarizovať predchádzajúci výklad, sa nachádzajú tieto údaje:

- oficiálny názov klubu (toponymum + prezývkové meno);
- poslovenčená výslovnosť, resp. výslovnosť, ktorú na základe analýzy odporúčame v bežnom i prestížnom dorozumievacom styku v slovenčine;
- morfológické údaje: pádová prípona genitívu singuláru a rod toponyma: m. – mužský, ž. – ženský, s. – stredný, neskl. – nesklonné; nepreložené prezývkové mená sú vždy nesklonné;
- slovenská podoba prezývkového názvu; hviezdičkou (*) sa zaznačuje, že preložený názov sa v slovenčine doposiaľ neudomácnil, resp. v analyzovanom materiáli sa vôbec nevyskytol.

Názov klubu	Poslovenčená, resp. slovenská výslovnosť	Morfologické údaje	Slovenská prezývka
ANAHEIM MIGHTY DUCKS	enehejm	-u, m.	(mocní) káčeri
ATLANTA THRASHERS	atlanta	-y, ž.	*
BOSTON BRUINS	boston	-u, m.	medvedi
BUFFALO SABRES	bafalo	-a, s.	šable
CALGARY FLAMES	kelgeri	neskl., s.	plamene
CAROLINA HURRICANES	karolína, kerolajna	-y, ž.	*
COLORADO AVALANCHE	kolorédo, kolorádo	-a, s.	lavíny
COLUMBUS BLUE JACKETS	kolumbus	-u, m.	*
DALLAS STARS	dalas	-u, m.	hviezdy
DETROIT RED WINGS	ditrojt	-u, m.	červené krídla
EDMONTON OILERS	edmonton	-u, m.	olejáři
FLORIDA PANTHERS	florida	-y, ž.	panteri
CHICAGO BLACKHAWKS	šikágo	-a, s.	jastrabi
LOS ANGELES KINGS	los endžels, los endželís	neskl., s.	králi
MINNESOTA WILD	minnesota	-y, ž.	divosi
MONTREAL CANADIENS	montreal, montriol	-u, m.	*
NASHVILLE PREDATORS	nešvil	-llu, m.	predátori
NEW JERSEY DEVILS	ňu džerzi, ňu džersi	neskl., s.	diabli
NEW YORK ISLANDERS	ňu jork ajlanders	-u, m.	ostrovania
NEW YORK RANGERS	ňu jork rendžers, rejndžers	-u, m.	jazdci
OTTAWA SENATORS	otavakoí ətöti	-y, ž.	senátori
PHILADELPHIA FLYERS	filadelfia	-e, ž.	letci
PHOENIX COYOTES	féniks, finiks	-u, m.	kojoti
PITTSBURGH PENGUINS	pidzburg	-u, m.	tučníaci
SAN JOSE SHARKS	san chozé, san chosé	neskl., s.	žraloci

ST. LOUIS BLUES	sent lujs, sen lujs	neskl., s.	bluesmeni
TAMPA BAY LIGHTNING	tampa bej	z Tampy, ž.	blesky
TORONTO MAPLE LEAFS	toronto	-a, s.	javorové listy
VANCOUVER CANUCKS	venkúver	-veru/-vru, m.	*
WASHINGTON CAPITALS	vošinkton	-u, m.	*

6.2. Na základe predchádzajúcich analýz sa možno pokúsiť o čiastkové zhrnutie.

Nie je prekvapivé konštatovanie, že cudzie vlastné mená (antroponymá aj toponymá) sa vyznačujú zvýšenou mierou variantnosti predovšetkým vo zvukovej rovine. Aké sú príčiny tejto rozkolísanosti? Uvedieme len niektoré.

Jednou z príčin, ktoré sa ponúkajú, je samotná variantnosť vo východiskovom jazyku (v našom prípade v angličtine). Jestvujú dva základné varianty angličtiny (britská a americká; porov. aj Bilá, 2002), ktoré môžu byť teoretickým zdrojom výslovnostných dvojtvarov typu *kolorádo* – *kolorédo*, *los endželís* – *los endžels*. Rolu tohto faktora treba citlivo posudzovať, pretože pri procese zdomáčňovania cudzích prvkov sa prijímajúci jazyk riadi vlastnými pravidlami hry a mnohé zákonitosti platiace v pôvodnom jazyku sa v prijímaťom jazyku jednoducho „neujmú“.

Ďalším zdrojom variantnosti je skutočnosť, že v niektorých prípadoch sa uplatňuje jednak výslovnosť ovplyvnená pôvodným jazykom (angličtinou), jednak výslovnosť typická pre slovenčinu, kde sa presadzuje silná tendencia k jednote medzi písanou a zvukovou realizáciou (*fíniks* – *féniks*, *kerolajna* – *karolína*, *montriol* – *montreal*). V niektorých prípadoch sa ustálila len výslovnosť podľa grafickej podoby: *atlanta*, nie **etlenta*, *tampa*, nie **tempa*.

Za dominantnú príčinu výslovnostnej neustálenosti však pokladáme všeobecný fakt, že jazykové vedomie používateľa slovenčiny nedisponuje (a ani nemôže disponovať) potrebným skúsenostným potenciálom na to, aby suverénne zvládlo celú oblasť používania cudzích mien a názvov. Ukázalo sa, že v tomto smere nestačí ani poznanie príslušného jazyka, z ktorého dané proprium pochádza, pretože v mnohých prípadoch tzv. citátová výslovnosť ani automatická náhrada cudzích hlások za slovenské hlásky nemusí byť komunikačne výhodná. Potvrdzujú to aj niektoré heslá v prvom modernom encyklopedickom diele na Slovensku, v Encyclopaedii Beliane, kde sa vo viacerých prípadoch odporúča neživá, slovenčine vzdialená výslovnosť (napr. *kolerádou*, *kolambes*, *ejnehejm*). Preto sa nazdávame, že pri posudzovaní akéhokoľvek cudzieho prvku v slovenskom jazyku si treba uvedomiť, že suverénosť a nezávislosť prijímacieho jazyka sa prejavuje aj v špecifickosti adaptačných procesov typických práve pre ten-ktorý prijímajúci jazyk. Aké sú typické adaptačné procesy v slovenčine?

– Prejavuje sa tendencia prispôbovať výslovnosť podľa ortografie: *minesota*, *kolumbus*.

– Ekonomizácia jazykového prejavu vytvára tlak na zjednodušovanie spolu-
hláskových skupín: *sent lujs* → *sen lujs*, *rejndžers* → *rendžers*; pri prezývkových
názvoch sa však netypické spoluhláskové skupiny zachovávajú vo väčšej miere:
trešrs, *kepitts*, *brujns*.

– Prízvuk sa presúva na prvú slabiku slova (pri toponymách aj pri prezýv-
kových názvoch): *filə'delfiə* → '*filadelfia*', *kærə'lainə* → '*kerolajna*', *kɔɪ'
əʊtiz* → '*kojotís*', *kə'nʌks* → '*kenaks*'

– Pri morfologickej adaptácii vystupuje do popredia formálne hľadisko – zara-
denie toponým do jednotlivých rodov a skloňovacích typov podľa zakončenia: *Van-*
couver – mužský rod, typ *dub*; *Carolina* – ženský rod, typ *žena*; *Colorado* – stredný
rod, typ *mesto*; atypicky zakončené názvy zostávajú nesklonné: *Calgary*, *San Jose*.

– Pri skloňovaní sa v plnej miere uplatňuje alternácia *n – ň*, *t – t'*, *d – d'*, zatiaľ
čo alternácia *l – l'* sa nevyskytuje (*ditrojť* – v *ditrojťe*, *kerolajna* – v *kerolajne*, *colo-*
rado – v *kolorád'e* vz. *montreal* – v *montreale*, *v *montreal'e*) *filadelfia*;

– Pri skloňovaní sa utlmuje vynechávanie tzv. vkladných hlások (alternácie
vokálu s nulou), čím sa vo všetkých paradigmatických tvaroch zachováva jednotná
podoba tvarotvorného základu a uľahčuje sa identifikácia toponyma v texte: *Was-*
hington – z *Washingtonu*, *Boston* – v *Bostone*.

Literatúra

BLANÁR, V.: Osobné mená, ich miesto v jazyku a pravopisná problematika. In: Problémy adaptácie
cudzieh mien v slovenčine. Zborník materiálov z vedeckého seminára. Bratislava 19. – 20. októbra
2000. Ed. Ľ. Králik. Bratislava, Veda 2002, s. 11 – 18.

Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia v dvanástich zväzkoch. Vedúca
projektu: Anna Prociková. 1. zväzok: A – Belk. 2. zväzok: Bell – Czy. Bratislava, Encyklopedický ústav
SAV – Veda, vydavateľstvo SAV 1999, 2001.

FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova. In: Slovenská reč, 63, 1998, s. 321 – 329.

HAIS, K. – HODEK, B.: Velký anglicko-český slovník. IV. T – Z. Praha, Academia 1993, s. 66.

HORECKÝ, J.: Logonomastika ako jazykovedná disciplína. In: Jazyková a mimojazyková stránka
vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Ed. E. Krošlákova.
Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 76 – 78.

IMRICHOVÁ, M.: Logonymá v systéme slovenčiny. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných
vied Prešovskej univerzity 2002. 142 s.

JONES, D.: English Pronouncing Dictionary. 15. vyd. Ed. P. Roach – J. Hartman. Cambridge
University Press 1997.

KAČALA, J.: Formovanie tvarotvorného základu v cudzích slovách a menách. In: Kultúra slova,
27, 1999, s. 321 – 331.

KRÁL, Ľ.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ-
stvo 1988. 632 s.

KUČERA, J. – ZEMAN, J.: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická
osobní jména. Hradec Králové, Gaudeamus 1998. 141 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

- OLOŠTIAK, M.: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (na materiáli anglických antroponým). In: Jazykovedný časopis, 52, 2001, s. 81 – 99.
- OLOŠTIAK, M. (2002a): Transfonemizácia v kontaktovom vzťahu angličtina – slovenčina. In: Jazykovedný časopis, 53, 2002, s. 111 – 126.
- OLOŠTIAK, M. (2002b): Skloňovanie anglických osobných mien v slovenčine. In: Slovenská reč, 67, 2002, s. 211 – 224.
- OLOŠTIAK, M. (2002c): K problematike adaptácie anglických osobných mien v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Zborník materiálov z vedeckého seminára. Bratislava 19. – 20. októbra 2000. Ed. Ľ. Králik. Bratislava, Veda 2002, s. 120 – 126.
- OLOŠTIAK, M.: Variantnosť anglických proprií v slovenčine. In: Varia XI. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001). Ed. M. Šimková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2004, s. 8 – 14.
- ONDREJOVIČ, S.: Ako vyslovovať názov mesta Los Angeles. In: Kultúra slova, 19, 1985, s. 56 – 57.
- POVAŽAJ, M.: *Stanleyho* pohár či *Stanleyov* pohár? Kultúra slova, 27, 1993, s. 317.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2., doplnené a prepracované vydanie vyd. In: SLEX 99. Elektronický lexikón slovenského jazyka. Bratislava, Forma, s. r. o., 1998.
- SABOL, J.: Kapitoly zo všeobecnej jazykovedy. Výberová prednáška. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1988. 184 s.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989. 253 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Morfológická stránka vlastného mena. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov, PF UPJŠ Prešov a JÚLEŠ Bratislava 1996, s. 22 – 33.
- www.hokej.sk
www.lshockey.com
www.nhl.com

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2003

1. V máji roku 2003 uplynulo štvorročné funkčné obdobie dovtedajšieho vedenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV), preto sa uskutočnil konkurz na obsadenie funkcie riaditeľa ústavu. Na základe výsledkov konkurzu bol do funkcie riaditeľa znova ustanovený doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc. Zástupcom riaditeľa sa opäť stal PaedDr. Matej Považaj, CSc., a vedeckou tajomníčkou PhDr. Sibyla Mislovičová. Na základe volieb sa novou predsedníčkou vedeckej rady stala PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Štruktúra ústavu ako základného slovakistického pracoviska na Slovensku sa v roku 2003 oproti predchádzajúcim rokom nezmenila. Ústav sa členil na sedem výskumných oddelení: oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca K. Buzássyová), oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán), dialektologické oddelenie (vedúci I. Ripka), oddelenie lingvistických dát (vedúci G. Gaži) a oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca M. Šimková). Koncom roka v ústave pracovalo 16 vedeckých pracovníkov (3 s hodnosťou DrSc. a 15 s hodnosťou CSc., resp. PhD.), 35 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 4 pracovníci so stredoškolským vzdelaním.

2. Vedecká činnosť JÚĽŠ SAV prebiehala podľa plánu výskumných úloh, pričom sa pracovalo predovšetkým na ôsmich výskumných projektoch v rámci grantových úloh, ktoré schválila grantová agentúra VEGA, na jednej štátnej objednávke, ale aj na ďalších výskumných projektoch.

2.1. V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka – koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum* (č. 2/1057/23; vedúca riešiteľského kolektívu K. Buzássyová) sa aktualizovali a dopĺňali skoncipované heslá do 1. zväzku slovníka (písmená A – G), dopĺňali sa nové dokladové spojenia, nové významy slov, pričom sa využívali vyhľadávacie programy v Slovenskom národnom korpuse a na internete. Autorky slovníka predstavili výsledky svojej práce v 13 príspevkoch (ukážky hesiel publikovali v 6 príspevkoch v časopise Kultúra slova pod názvom *Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka*), vystúpili na 3 zahraničných konferenciách.

2.2. V rámci projektu *Teória jazykovej kultúry, jej odraz v jazykovej praxi a odborná terminológia* (č. 2/2048/23; vedúci riešiteľského kolektívu M. Považaj) do tlače sa odovzdalo 4., doplnené a upravené vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka, sledovali sa a excerpovali neologizmy, ktoré sa lexikologicko-lexikograficky spracovali a publikovali v časopise *Kultúra slova* pod názvom *Nové výrazy* (5 pokračovaní). Výsledky výskumu z oblasti jazykovej kultúry, slovnej zásoby, morfológie, pravopisu a terminológie riešitelia prezentovali v 13 článkoch a v 40 menších popularizačných príspevkoch.

2.3. V projekte *Ortoepický slovník slovenčiny* (č. 2/1058/23; vedúci riešiteľského kolektívu S. Ondrejovič) autori vypracovali ďalšie heslá z pridelených písmen (H, CH, M), sledovali hovorené prejavy v elektronických médiách, rozpracúvali zásady transkripcie Sampa pre Ortoepický slovník slovenčiny a skúmali ortoepické javy v živej reči v mestách stredného Slovenska aj v konfrontácii s vidieckym prostredím.

2.4. V projekte *Inovačné procesy v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny* (č. 2/1056/23; vedúci riešiteľského kolektívu J. Bosák) pozornosť sa venovala skúmaniu česko-slovenských jazykových diferenčných javov, hodnoteniu internacionalizmov v súčasnej komunikácii a tvorení slov skladaním. Excerpovali sa nové výrazy, porovnávali sa inovačné procesy slovenčiny s analogickými trendmi v iných slovanských jazykoch (najmä internetová, masmediálna a bankovnícka komunikácia), excerpovali sa terminologické neologizmy z oblasti automobilizmu, mobilnej komunikácie, športu, kozmetiky a módy do databázy pre plánovaný slovník neologizmov. Riešitelia vystúpili na 5 vedeckých podujatiach a vypracovali 12 popularizačných príspevkov.

2.5. V projekte *Slovník slovenských nárečí* (č. 2/2046/23; vedúci riešiteľského kolektívu I. Ripka) pokračovala finalizácia rukopisu hesiel 2. zväzku (písmená L – P). Pokračovala príprava nových, pri internej redakcii navrhnutých hesiel a významov, vykonala sa druhá redakcia skoncipovaných hesiel. Výskumné výsledky riešitelia prezentovali v 15 vedeckých prácach v časopisoch a zborníkoch, publikovali 8 popularizačných príspevkov a aktívne sa zúčastnili na 7 konferenciách so zahraničnou účasťou.

2.6. V projekte *Historický slovník slovenského jazyka. Dokončenie* (č. 2/2045/23; vedúci riešiteľského kolektívu M. Majtán) skoncipovalo sa vyše 2 900 hesiel a zredigovalo sa vyše 4 800 hesiel do posledných dvoch zväzkov slovníka (so zreteľom na množstvo a rozsah spracovaných hesiel bude mať slovník namiesto pôvodne plánovaných šesť zväzkov až sedem zväzkov). Riešitelia publikovali 9 vedeckých prác v periodikách a 11 vedeckých prác v zborníkoch, aktívne sa zúčastnili na 4 konferenciách so zahraničnou účasťou a na 6 domácich podujatiach. Vypracovali 57 popularizačných príspevkov.

2.7. V projekte *Stručný etymologický slovník slovenčiny – závěrečné práce* (č. 3/3063/23; řešitel L. Králík) probíhala závěrečná kontrola inojazyčného lexikálního materiálu uvedeného v textu slovníka (gréčtina, latinčina, západoeurópske jazyky). Řešitel průběžně pokračoval v úpravě skoncipovaných hesel, v zladňování struktury hesel, publikoval 1 odbornou štúdiu a 1 odbornou recenzi a pokračoval v budování odborné knihovny etymologického pracoviště.

2.8. V projekte *Slovanský jazykový atlas* (č. 2/2047/23; vedoucí řešitelského kolektivu A. Ferenčíková) bylo vykonáno počítačové spracovanie terénnych údajov k 42 kartografickým javom 4. zväzku lexikálno-slovotvornej série, vypracovalo sa 12 súborov slovenských terénnych údajov do gramatickej série (Zámená). Vypracovali sa pracovné podklady pre pravidelné pracovné zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas (Srbsko 19. – 25. 10. 2003), na ktorom sa zúčastnila vedouca riešitelského kolektivu.

2.9. Okrem práce na grantových projektoch sa v ústave pracovalo aj na projekte v rámci štátnej objednávky. Ide o *Projekt vybudovania Národného korpusu slovenského jazyka a projektu elektronizácie jazykovedného výskumu na roky 2002 – 2006* (vedúca riešitelského kolektivu M. Šimková), v rámci ktorého sa splnila prvá etapa riešenia (2002 – 2003). Vypracovala sa koncepcia Slovenského národného korpusu ako súboru elektronicky spracovaných písaných textov súčasného slovenského jazyka. Po implementácii štruktúry dát, spracovaní textov a po ich vonkajšej (bibliograficko-štýlovej) anotácii sa sprístupnil na internete súbor 166 miliónov slov korpusu. Okrem toho sa na internete sprístupnilo 4., doplnené a upravené vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka.

3. V rámci edičnej činnosti JÚLEŠ SAV v roku 2003 vydal tieto diela: a) *Krátký slovník slovenského jazyka*. 4., doplnené a upravené vydanie pripravili a zredigovali J. Kačala, M. Pisárčiková a M. Považaj. Bratislava, Veda 2003. 988 s.; b) zborník konferenčných materiálov *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava, Veda 2003. 244 s.; c) zborník konferenčných materiálov *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003. 360 s.; d) zborník *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002*. Ed. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2003. 340 s.; e) *Varia. X. Zborník materiálov z X. kolokvia mladých jazykovedcov*. Zost. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť 2003. 262 s.; f) WIMMER, Gejza – ALTMANN, Gabriel – HŘEBÍČEK, Luděk – ONDREJOVIČ, Slavomír – WIMMEROVÁ, Soňa: *Úvod do analýzy textov*. Bratislava, Veda 2003. 368 s.; g) DVONČ, Ladislav: *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000)*. Bratislava, Veda 2003. 506 s.

Pracovníci ústavu sa ako autori, spoluautori alebo editori v roku 2003 pričínili o vydanie ďalších knižných publikácií: a) K. Buzzássyová prispela ako autorka a spoluautorka štyroch kapitol do kolektívnej monografie *Slowotwórstwo/Nominacja. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Ed. I. Ohnheiser. Opole, Universität Innsbruck – Institut für Slawistik/Unwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 2003. 542 s.; b) RIPKA, Ivor – IMRICHOVÁ, Mária: *Základy slovenskej lexikológie*. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 2003. 150 s.; c) MAJTÁN, Milan: *Staršie slovenské názvy obcí*. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2003. 128 s.; d) HORECKÝ, Ján: *Onomaziologická štruktúra slovenčiny*. (Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV 5/2003.) Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2003. 60 s.; e) JAROŠOVÁ, Alexandra: *Passport – Anglicko-slovenský slovník s příklady použití hesel vo vetách. Passport English-Slovak Learner's Dictionary. Based on Passport English Learner's Dictionary. Kernerman Semi-bilingual Dictionaries. Lexicographer: Ya'acov Levy*. Ed. Raphael Gefen. Translation: D. Ondrová, M. Budinská, A. Šebestová, A. Jarošová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, spol. s r. o., 2003. 726 s.

Pracovníci JÚLŠ SAV v roku 2003 vo vedeckých zborníkoch a vo vedeckých a odborných časopisoch publikovali vyše 90 štúdií, vedeckých a odborných článkov, 18 recenzií vedeckých prác. Do periodickej tlače (do časopisov *Academia*, *Dnešok*, *História*, *Kultúra slova*, *Normalizácia*, *Poistné rozhľady*, *Quark*, *Rodina a škola*, *Večerník* a iných), ako aj do Jazykovej poradne Slovenského rozhlasu pripravili vyše 150 popularizačných príspevkov, medailónov, nekrológov a správ a tlačovým a elektronickým médiám poskytli 25 rozhovorov.

4. JÚLŠ SAV je školiacim pracoviskom v odbore slovenský jazyk. V roku 2003 v rámci denného doktorandského štúdia študovalo päť doktorandov a doktorandiek, v rámci externého doktorandského štúdia deväť doktorandov a doktorandiek. Viacerí pracovníci ústavu (J. Bosák, A. Ferenčíková, R. Garabík, G. Gaži, M. Gigerová, L. Gianitsová, A. Horák, L. Králik, S. Mislovičová, I. Ripka, M. Šimková) sa zapojili do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe, na Fakulte hospodárskej informatiky Ekonomickej univerzity v Bratislave). Okrem toho

pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci alebo konzultanti diplomových prác (J. Bosák, I. Ripka), školitelia doktorandov (J. Bosák, K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, M. Majtán, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Skladaná), oponenti doktorandských a habilitačných prác a členovia obhajobných komisií doktorandských dizertačných prác (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, A. Jarošová, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, J. Skladaná, A. Šebestová), členovia spoločných odborových komisií pre doktorandské štúdium (J. Bosák, K. Buzássyová, Ľ. Králik, S. Ondrejovič, I. Ripka), členovia a oponenti v inauguračnom a habilitačnom konaní na vysokých školách (S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Skladaná).

5. Ústav sa aj v roku 2003 zapájal do medzinárodnej bilaterálnej a multilaterálnej vedeckej spolupráce. S jazykovednými pracoviskami v Belehrade, v Brne, v Budyšíne (Bautzene), v Kyjeve, v Ľubl'ane, v Minsku, v Moskve, v Skopje, vo Varšave a v Záhrebe autorsky a redakčne spolupracoval na medzinárodnom výskumnom projekte *Slovanský jazykový atlas*. Výstup z medzinárodného slavistického projektu *Premeny a zmeny v súčasných slovanských jazykoch 1945 – 1995 – 2. etapa*, ktorého koordinačným pracoviskom je Uniwersytet Opolski v Poľsku, vyústil do prípravy tematického bloku *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* na XIII. medzinárodnom zjazde slavistov v Ľubl'ane (vystúpenia účastníkov bloku sa publikovali v Jazykovednom časopise, 2003, roč. 54, č. 1 – 2). Výstupom 1. etapy uvedeného projektu je kolektívna monografia *Procesy inowacyjne w językach słowiańskich*. Ed. Z. Rudnik-Karwatowa. Warszawa: Instytut slawistyki PAN 2003.

Pracovníci JÚĽŠ SAV sa zapojili do projektu Európskej komisie *EUROMOSAIC III* koordinovaného z Výskumného centra multilingvizmu v Bruseli, v rámci ktorého sa vykonal opis a sociolingvistická analýza regionálnych a menšinových jazykov vo všetkých krajinách pristupujúcich v r. 2004 do Európskej únie, do projektu Európskej únie *Jazykový festival* (v rámci projektu *SOCRATES*), ktorý koordinuje Andragoški institut Ljudska univerza v Maribore v Slovinsku, a do multilaterálneho projektu *EUROCOMSLAV* (Európska interkomprehenzácia slovanských jazykov), v rámci ktorého sa pripravuje publikácia *Die sieben Siebe: Slavische Sprache sofort lesen können*.

Pracovníci ústavu (K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, Ľ. Králik, M. Majtán, I. Ripka, J. Skladaná) sa ako členovia a J. Bosák ako predseda zúčastňovali na činnosti medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov, dvaja pracovníci boli členmi medzinárodných vedeckých organizácií a spoločností, ako sú Societas Linguistica Europea (S. Ondrejovič), Európska asociácia lexikografov EURALEX (A. Jarošová), Asociácia TELRI (A. Jarošová), Spoločnosť pre počítačovú lingvistiku v Manchestri (S. Ondrejovič), Medzinárodná sociolingvistická asociácia v Sofii (S. Ondrejovič), Medzinárodná fonetická spoloč-

nosť v Prahe (S. Ondrejovič), Spoločnosť pre dejiny jazykovedy v Münsteri (S. Ondrejovič). Štyria pracovníci ústavu (J. Bosák, M. Dudok, M. Majtán, I. Ripka) boli členmi redakčných rád zahraničných periodík.

Viaceri pracovníci ústavu (K. Balleková, J. Bosák, K. Buzássyová, P. Domin, M. Dudok, A. Ferencíková, M. Forróová, R. Garabík, A. Horák, A. Jarošová, Ľ. Králik, R. Kuchar, M. Medňanská, M. Majtán, S. Ondrejovič, J. Skladaná, M. Šimková) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Česku, Maďarsku, Nemecku, Srbsku a Slovinsku) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívili 9 pracovníci z Česka, Chorvátska, Nemecka a Slovinska.

6. Ústav bol v roku 2003 organizátorom, resp. spoluorganizátorom dvoch vedeckých podujatí s medzinárodnou účasťou: *SLOVKO 2003 – Slovanské jazyky v počítačom spracovaní* (Bratislava 24. – 25. októbra 2003; 54 účastníkov, z toho 34 zo zahraničia) a *XIII. kolokvium mladých jazykovedcov* (Modra-Piesok 3. – 5. decembra 2003; 65 účastníkov, z toho 25 zo zahraničia – z Bulharska, Česka, Maďarska, Nemecka, Poľska a Srbska a Čiernej Hory). Okrem toho ústav 23. 9. 2003 zorganizoval v Primaciálnom paláci v Bratislave slávnostné stretnutie pod názvom *Šesť desaťročí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied a Deň otvorených dverí*. Počas tejto akcie sa zástupcovia médií a široká verejnosť mohli oboznámiť s činnosťou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a s metódami a výsledkami práce na konkrétnych výskumných projektoch.

7.1. Pracovníci ústavu ako po iné roky aj v roku 2003 sa zúčastňovali na aktivitách pre ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie, vypracúvali expertízy, posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov a vyhlášok, zúčastňovali sa na tvorbe a ušľachťovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií. Desiati pracovníci ústavu (K. Buzássyová, A. Ferencíková, Ľ. Králik, M. Majtán, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, M. Šimková, I. Vančová, M. Zamborová) boli členmi poradných orgánov a rezortných terminologických komisií Ministerstva kultúry SR, Ministerstva školstva SR, Ministerstva vnútra SR, Ministerstva zahraničných vecí SR, Ministerstva životného prostredia SR, Úradu geodézie, kartografie a katastra SR, Úradu pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR. M. Považaj bol predsedom Názvoslovnnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a podpredsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka.

7.2. Ústav na základe podpísanej dohody medzi Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied spolupracoval s odborom jazykovej kultúry sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR pri organizovaní vedeckých podujatí a v otázkach týkajúcich sa štátneho jazyka a na základe podpísanej dohody spolupra-

coval so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a uštalovaní slovenskej odbornej terminológie.

7.3. Pracovníci ústavu sa zapájali aj do vedecko-organizačnej činnosti. Boli členmi organizačných výborov vedeckých podujatí, hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov (Jazykovedného časopisu, Kultúry slova, Slovenskej reči, Slova o slove a Správ Slovenskej akadémie vied), členmi výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (S. Ondrejovič bol jej predsedom do októbra 2003 a po ňom bol predsedom M. Dudok), výboru Slovenskej onomastickej komisie pri SAV, výboru Jazykového odboru Matice slovenskej, výboru Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, výboru Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry (A. Šebestová bola predsedníčkou tejto spoločnosti), Komisie pre vedecký a odborný preklad pri Literárnom fonde, Komisie pre jazyk a literatúru PEN-Centra, výboru Rady slovenských vedeckých spoločností.

7.4. Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie v rámci listovej a telefonickej jazykovej poradne a najnovšie aj prostredníctvom elektronickej pošty, ako aj ďalší pracovníci ústavu v r. 2003 poskytovali rady v otázkach spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Pracovníci ústavu sa zapájali do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry prednáškovou činnosťou pre účastníkov Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií a redaktorov tlačových médií, pre prekladateľov, ale aj pre pracovníkov štátnej a verejnej správy.

Matej Považaj

Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia

V zariadení Inštitútu verejnej správy na Ulici Mikuláša Schneidera Trnavského v Bratislave sa 9. a 10. septembra 2004 konala konferencia Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia, ktorú pod záštitou Ministerstva kultúry SR usporiadal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Účastníkov konferencie zo Slovenska, z Maďarska a z Česka v mene organizátorov privítal vedúci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, zástupca riaditeľa JÚLEŠ SAV Matej Považaj. Vo svojom úvodnom referáte nazvanom *Jazyková kultúra na Slovensku na začiatku 3. tisícročia* vymedzil chápanie jazykovej kultúry, predstavil súčasné posudzovanie jej úrovne, venoval pozornosť preberaniu slov z iných jazykov, najmä z angličtiny a pripomenul, že jazyková kultúra v širšom zmysle, to nie je iba rešpektovanie platnej normy a kodifi-

kácie v oblasti slovnej zásoby, morfológie, pravopisu, výslovnosti či syntaxe, ale aj rešpektovanie štylovej a štylistickej primeranosti podľa komunikačných sfér, jasné a logické formulovanie zverejňovaných myšlienok, vhodný výber lexikálnych prostriedkov z hľadiska komunikačného zámeru či rešpektovanie etických noriem v komunikácii.

Juraj Dolník v referáte *Teória jazykovej kultúry na začiatku 3. tisícročia* nastolil otázku chápania primeranosti vedomého teoretického pestovania jazyka a s ňou spojenej miery intervencie. Určenie stavu asimilačnej normálnosti vyplýva podľa neho z toho, že normálne rozvinutie a optimálna demokratizácia spisovného jazyka približujú jazykové spoločenstvo k normálnej situácii, v ktorej si jeho členovia osvojujú a používajú jazyk prirodzene, teda riadia sa prirodzenologickými asimilačnými reakciami. „Umelosť“ spisovného jazyka sa znižuje a naopak, zvyšuje sa miera jeho prirodzenosti.

Ján Kačala vystúpil s referátom *Systémové základy jazyka a jazykovej kultúry*, v ktorom zdôraznil, že v súčasnej teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúry sa nezaobídeme bez platného rešpektovania systémovosti jazyka a jazykovej normy. Systémovosť jazyka a jazykovej normy je nevyhnutným základom vedeckého aj praktického poznania normy, jej dopĺňania a šírenia poznatkov o nej, ako aj vedeckého konfrontovania normy spisovnej slovenčiny s týmto útvarom v iných, príbuzných aj nepříbuzných jazykoch. V príspevku Ábela Kráľa, ktorý sa na konferencii nemohol zúčastniť osobne, okrem iného odzneli slová: „Nachádzame sa v prechodnej etape menšieho verejného záujmu o štátny jazyk. Súvisí to s veľkým celospoločenským pohybom, so silnými vonkajšími vplyvmi i so súčasnou prestavbou hierarchie hodnôt slovenskej spoločnosti. Jazyková kultúra bola, je a bude trvalou súčasťou a mierou úrovne slovenskej kultúry, jej životaschopnosti a budúcnosti v meniacich sa existenčných podmienkach Slovenskej republiky a jej štátotvorného národa.“ Ján Horecký v príspevku *Kultivovanie verejného prejavu* poukázal na skutočnosť, že pri posudzovaní súčasného stavu spisovnej slovenčiny a jej kultivovania sa často kritici zameriavajú iba na nedostatky v oblasti slovnej zásoby, na nerešpektovanie kodifikovaných javov a používanie nesprávnych výrazov a bez povšimnutia sa nechávajú výslovnosť, intonácia a jazykový prejav ako celostný útvar. Pri analýze verejných prejavov treba brať do úvahy celý systém adekvátností: žánrovú, realizačnú, výrazovú a parasegmentálnu adekvátnosť. Ján Findra v referáte *Jazyková kultúra a kultúra aktuálneho textu* označil za najvlastnejší objekt jazykovej a komunikačnej kultúry text, ktorý je svedectvom o jazykovom, komunikačnom a spoločenskom správaní expedienta, a vyslovil názor, že pri hodnotení jazykovej praxe a v tej súvislosti pri hodnotení aktuálnych textov nevystačíme iba s kritériom spisovnosti. V aktuálnom texte sa môžu vo funkčnom výbere uplatniť prvky všetkých variet národného jazyka. Z tohto hľadiska je zásadné pólóvé rozlíšenie sféry

celospoločenského a sféry súkromného styku. Medzi týmito pólmi je široké interferenčné pole, v ktorom vznikajú texty s odlišným stupňom spisovnosti. Najbližšie perspektívy jazykovej kultúry načrtol Vladimír Patráš v príspevku *K vymedzení areálu jazykovej kultúry*. Miroslav Dudok sa v referáte *Jazyková kultúra v postmodernej situácii* zaoberal korešpondenciou jazykovej normy s realitou na príklade kodifikovanej výslovnosti spoluhlásky Ľ, Sibyla Mislovičová nastolila otázku: *Bude mať scenár o osude nášho jazyka šťastný koniec?* a Ivan Masár v úvahe *O (ne)potrebnosti slovenskej terminológie* okrem iného upozornil, že anomáliou nie je pohyb v slovnej zásobe, preskupovanie prvkov, dopĺňanie terminologických sústav a preberanie cudzích pomenovaní nových špecifických pojmov a reálií. Anomáliou je jednosmernosť tohto pohybu, teda vysoká miera preberania spojená s vyradovaním toho, čo sa utvorilo doma, vžilo sa a spoľahlivo funguje. Anomáliou je rozrušovanie jestvujúcich terminologických sústav a oslabovanie nevyhnutnej stability slovnej zásoby permanentnými, ale zbytočnými inováciami.

Druhý deň konferencie otvorila Marie Krčmová z Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne referátom *Popularizácia jazykovedy ako cesta ku kultivácii vyjadrovania*, v ktorom poukázala na rovnaké problémy kultivovania materinského jazyka v Českej republike, s akými sa stretávame aj na Slovensku. Podľa autorky pri popularizácii jazykovedy sa riešia jednotlivosti a maximom snahy sa dosahuje iba menší efekt. Treba zmeniť postoje k vyjadrovaniu, vytvoriť pomocou popularizácie jazykovedy nové postoje k jazyku a k materinskému jazyku osobitne, k jazyku ako nástroju – nesamozrejmému a vo svojej podstate fascinujúcemu. Treba kultivovať úctu k tomuto jazyku a budovať zodpovednosť za kultúru vlastného vyjadrovania. A na tejto ceste nám ešte mnohé chýba. Anna Černá z jazykovej poradne oddelenia jazykovej kultúry Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR v príspevku *Slovenčina v pražskej jazykovej poradni* uviedla okrem iného rozširujúce sa slovakizmy ako *vzhledem na něco* (namiesto *vzhledem k něčemu*), *stát na čele* (namiesto *v čele*), *vzít do úvahy* (v *úvahu*); *být na vině* (*mít vinu*) či *dovolenka* (*dovolená*), ktoré v súčasnosti „šarapatia“ v češtine. Jej kolegovia Martin Prošek, Ivana Svobodová a Markéta Pravdová predstavili zaujímavý a aj pre Slovensko atraktívny projekt internetovej jazykovej príručky, ktorý sa im darí realizovať vďaka veľkorysému grantu a ktorý plánujú dokončiť v roku 2008. Lexikálna nomenklatura príručky bude vychádzať z týchto prameňov: Pravidla českého pravopisu, Akademický slovník cizích slov, oba zväzky slovníka neologizmov Nová slova v češtině, Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Slovník spisovného jazyka českého a doplní ju databáza z poradne. Internetová stránka umožní ľahkú orientáciu a bude syntetizovať informácie do 3 zložiek: 1. abecedne zoradeného menného a vecného registra, 2. výkladu, všeobecných poučiek a odôvodnení, 3. registra lingvistických termínov, pričom všetky zložky budú prepojené vhodne zvoleným systémom odkazov. Hana Konečná za-

stupujúca jazykovú poradňu Ústavu pro jazyk český v Brně pri dialektologickom oddelení uzavrela „český“ blok príspevkom *Takzvané moravské špecifiká jazykovéj poradne v Brně*.

Nemenej zaujímavé boli referáty autorov pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (SSSJ), ktoré sa venovali niektorým konkrétnym otázkam tvorby tohto viacväzbového lexikografického diela. Klára Buzássyová charakterizovala tendencie rozvíjania slovnej zásoby slovenčiny v posledných desaťročiach, ktoré možno pozorovať aj v iných slovanských jazykoch: pri odvodzovaní zosilnenie tvorenia slov pomocou prefixov, zosilnenie tvorenia zložených slov a tvorenie slov pomocou prefixoidov. Pripomenula veľkú variantnosť pravopisnej podoby zloženín a venovala sa problematike hodnotenia slov kvalifikátorom knižné slovo. Ján Bosák sa sústredil na kvalifikátory, ktoré sa používajú v pripravovanom SSSJ po prvý raz, na označenie profesionalizmov, regionalizmov a etnografizmov, a Jana Skladaná doplnila spoločný referát trojice nazvaný *Jazyková kultúra z pohľadu tvorby Slovníka súčasného slovenského jazyka* o problematiku expresívnych slov, konkrétne pejoratívnych výrazov, ktorých hodnotenie predstavuje pri redaktorských prácach jednu z najdiskutovanejších otázok. Ľubica Balážová zhrnula problémy, ktoré sa vynorili v procese tvorby SSSJ, v referáte *Dilemy lexikografa*. Najmä otázka kvalifikátorov a ich obmedzenia na najmenšiu akceptovateľnú mieru rezonovala aj v záverečnej diskusii, keďže je známe, že slovník najrýchlejšie zastaráva podľa svojich kvalifikátorov.

Imrich Jenča priniesol v príspevku *Jazyková kultúra a vysielanie Slovenského rozhlasu* pohľad na problematiku jazykovej kultúry z pozície pracovníka verejnoprávneho média. Daniela Slančová v referáte *Detabuizácia a markantnosť výrazu v sérii cestopisných kníh Borisa Filana* nastolila otázku kultivovanosti jazykového prejavu a skonštatovala, že v posledných rokoch sa postupne zvyšuje prah tolerancie voči porušovaniu referenčného a jazykového tabu. Mária Imrichová poukázala na vplyv legislatívneho textu cez text úradného dokumentu na fungovanie jazyka bežného používateľa v príspevku *Jazyková kultúra v administratívno-právnych textoch alebo kto a ako legalizuje legislatívu*. Alžbeta Uhrinová-Hornoková z Békešskej Čaby zhrnula v referáte *O jazykovej kultúre Slovákov v Békešskej župe* výsledky dotazníkového prieskumu zameraného na úroveň používania slovenského jazyka a jej krajan Sándor János Tóth vystúpil s príspevkom *Slovenská jazyková kultúra Slovákov a používanie slovenčiny v cirkvi a v školách v Békešskej Čabe*. Do tretice Katarína Šebová-Maruzsová informovala prítomných o regionálnom mesačníku Čabän, ktorý vydáva Čabianska organizácia Slovákov v Békešskej Čabe od roku 1998, pričom sa zamerala na niektoré jazykové a stylistické zvláštnosti časopisu.

Martin Ološtiak sa v príspevku *O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny* sústredil na výraz *celebrita* a Jozefína Porubcová v referáte

Využívanie lexikálnych výrazových prostriedkov v športovej terminológii a ich vplyv na rozvoj mladých ľudí spracovala výsledky prieskumu vplyvu športovej terminológie na rozvoj slovnej zásoby a jazykovej kultúry žiakov a študentov

Záver konferencie patril otázkam geografického názvoslovia. Imrich Horňanský vystúpil s referátom *K hraniciam štandardizácie geografických názvov* a jeho kolegovia Dušan Fičor s Máriou Kováčovou sa v príspevku *Používanie názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v Slovenskej republike* venovali otázke prekladu slovenských geografických názvov do cudzích jazykov v súlade s pravidlami, ktoré pre danú oblasť prijali konferencie OSN o štandardizácii.

Konferencia Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia priniesla pestrú mozaiku pohľadov na súčasnú úroveň používania materinského jazyka. Výmena informácií prebehla v príjemnej pracovnej atmosfére, ktorá aj pri rozličnom pohľade na charakteristiku súčasného stavu jazykovej kultúry odrážala konsenzus v otázke priorit ďalšieho kultivovania slovenčiny a predovšetkým prejavov jej používateľov.

Katarína Kálmánová

O jednom prestížnom vedeckom podujatí alebo výkvet slovanskej slovotvorby zavítal na Slovensko

Derivatológia (náuka o tvorení slov) je v slavistickom svete dobre rozvinutou a dávno etablovanou lingvistickou disciplínou. Tvoreniu slov sa venuje veľká pozornosť napr. v Rusku, Poľsku, na Ukrajine, ale aj v ostatných slovanských krajinách. Podobné je to aj v slovenskej jazykovede; bol publikovaný celý rad štúdií i monografií, v ktorých sa poukazuje na rôzne aspekty tvorenia slov. Preto je do istej miery prekvapením, že na rozdiel od situácie v iných jazykovedných oblastiach samostatný derivatologický orgán pod záštitou Medzinárodného komitétu slavistov (MKS) vznikol pomerne nedávno. Tým orgánom je *Komisia pre výskum slovotvorby slovanských jazykov* pri MKS, ktorá bola ustanovená až r. 1996, a to najmä zásluhou Igora S. Ulučanova, známeho ruského derivatológa a predsedu tejto komisie. Od r. 1996 sa pri príležitosti zasadnutia tejto komisie konajú pravidelne aj derivatologické konferencie. Na pripomenutie: 1996 – Volgograd, 1997 – Magdeburg, 1999 – Innsbruck, 2000 – Katowice, 2001 – Wittenberg, 2003 – Minsk.

V dňoch 27. 9. – 1. 10. 2004 sa zasadnutie aj konferencia konali prvýkrát na Slovensku, v Bratislave. Možno povedať, že okolnosti organizácie tohto podujatia u

nás majú aj svoje „malé dejiny“, ktoré úzko súvisia s Prešovskou univerzitou. S touto myšlienkou totiž prvýkrát prišiel nebohý profesor Juraj Furdík (člen Katedry slovenského jazyka a literatúry FF PU), ktorý túto konferenciu plánoval na pôde Prešovskej univerzity zorganizovať v roku 2002. Po jeho smrti v auguste toho istého roku sa konferencia z pochopiteľných dôvodov u nás neuskutočnila. Tohto roku sa však na Slovensku predsa len podarilo zorganizovať *Siedmu medzinárodnú konferenciu Komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov*, a to pod záštitou troch inštitúcií: Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry a Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Na bratislavskej konferencii odznelo 27 referátov, ktoré predniesli účastníci z rôznych, najmä slovanských krajín (Rusko, Poľsko, Bulharsko, Bielorusko, Ukrajina, Česko, Slovensko, Francúzsko, Nemecko, Rakúsko). Slovenskú republiku reprezentovali traja zástupcovia: Klára Buzássyová z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Miloslava Sokolová a Martin Ološtiak z Prešovskej univerzity.

V referátoch sa z rôznych stránok pristupovalo k nosnej problematike vymedzenej názvom konferencie *Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka* (tento názov bol zvolený aj ako spomienka na nebohého profesora Furdíka, ktorý sa motivácii lexikálnych jednotiek venoval celý život). Z nových pohľadov sa riešili „večné“ derivatologické otázky, napr. demotivácia a stupne motivácie (Jelena Kubiakova – Moskva), systémotvorná funkcia slovotvornej motivácie (Ingeborg Ohnheiser – Innsbruck, Igor Uluchanov – Moskva), slovotvorná motivácia v porovnávacom aspekte (Renate Belentschikow – Magdeburg, Aleksej Nikitevič – Grodno) a pomerne dôkladne sa poukázalo na rôzne dimenzie slovotvorného vzťahu (Branko Tošovič – Graz). Značná pozornosť sa venovala aj vzťahu slovotvornej motivácie a jazykových kontaktov. Odzneli referáty na témy: kalkovanie ako slovotvorný spôsob (Alicja Nagórko – Berlín), medzinárodná lexika v slovotvornom systéme (Ludwig Selimski – Katowice), synchronná produktivnosť hybridných kompozít v súčasnej poľštine (Krystyna Waszakowa – Varšava), preberanie slov z blízkopríbuzných jazykov a problém motivácie (Alexander Lukašanec – Minsk).

Tri referentky poukázali na lexikografické dimenzie slovotvornej motivácie. Jevgenija Karpilovska (Kyjev) hovorila o systémotvorných parametroch ukrajinskej motivovanej lexiky a o možnostiach jej lexikografického modelovania (J. Karpilovska je autorkou Koreňového hniezdového slovníka ukrajinčiny, 2002). Miloslava Sokolová (Prešov) sa zamerala na otázku vzťahu morfematickej a derivačnej štruktúry v Slovníku koreňových morfém (toto dielo sa pripravuje v prešovskej lexikografickej „dielni“). Klára Buzássyová (Bratislava) poukázala na komplementárnu úlohu slovotvorného a lexikálneho významu vo výkladovom slovní-

ku (s využitím materiálu z pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka). Iný referátový „miniblok“ priniesol informácie o dvoch nových derivatologických publikáciách. Martin Ološtiak (Prešov) predstavil posmrtno vydanú učebnicu J. Furdíka Slovenská slovo tvorba (teória, opis, cvičenia) a Stefan Höhbusch (Halle) poukázal na problémy prekladu a ekvivalentnosti slovo tvorných termínov na príklade prekladu prác I. Uluchanova do nemčiny, ktoré vyšli v osobitnom knižnom vydaní.

V ďalších príspevkoch sa poukázalo na rôznorodé aspekty a zložky slovo tvornej motivácie: zložené slová (Julia Baltova – Sofia), univerbizácia (Cvetanka Avramova – Sofia), neosématisácia a slovo tvorba (Krystyna Kleszczowa – Katowice), vybrané aspekty slovo tvornej motivácie v nárečí (Jerzy Sierociuk – Poznaň), motivácia v neuzuálnej lexike (Olga Martincová – Praha), kritika chápania pojmu odvodenosť (Marcel Ferrand – Bussy), motivácia a konotácia (Olga Jermakova – Kaluga), motivované slovo v poetickom jazyku (Valentina Vinogradova – Moskva), funkcie augmentatívnosti v texte (Jochen Raecke – Tübingen), motivačné príznaky v štruktúre lexikálnych významov (Zinajda Charitončik – Minsk), motivácia slov rôznych slovných druhov (Jelena Zemskaja – Moskva), úloha vonkajšieho kontextu v rečovej situácii vo vzťahu k motivovanosti derivátu (Jelena Korjakovceva – Siedlce).

Súhrnne možno konštatovať, že siedma medzinárodná konferencia Komisie pre výskum slovo tvorby slovanských jazykov pri MKS sa nepochybne zaradí medzi vydarené podujatia. Je dobré, že v jednotlivých referátoch sa poukázalo na naozaj rozličné aspekty fungovania slovo tvorne motivovaného slova v jazyku a v reči, prezentovali sa nové a originálne pohľady na túto problematiku. O tomto fakte nateraz svedčia „len“ subjektívne dojmy účastníkov, avšak objektívny dôkaz o vysokej odbornej hodnote tohto podujatia čoskoro prinesie zborník príspevkov.

Pred záverom jedno malé odbočenie. Je príznačné, že poprední odborníci v oblasti slovanskej derivatológie sa spoločne aktivizujú nielen na pravidelných zasadnutiach „svojej“ komisie. Najnovšie v rámci veľkolepého výskumného projektu *Komparácia systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov* (porov. rozhl'adovú štúdiu K. Buzássyovej a J. Bosáka v Jazykovednom časopise, 2004, č. 2, s. 111 – 127) sa podarilo publikovať rozsiahlu kolektívnu monografiu *Słowotwórstwo/Nominacja* (Opole, 2003), ktorá sa zaoberá porovnávaním slovo tvorných systémov slovanských jazykov z rôznych aspektov (porov. informáciu M. Sokolovej v tomto dvojčísle). Pomerne veľký autorský kolektív, ktorý túto publikáciu pripravil, pozostáva najmä z členov slovo tvornej komisie (editorskej taktovky sa ujala profesorka Ingeborg Ohnheiser).

Nakoniec, ale nie na posledom mieste autor tohto článku vyjadruje vďaka hlavnej garantke podujatia Kláre Buzássyovej, ktorá aj s nesmiernym osobným nasa-

dením bravúrne zvládla organizáciu tohto prestížneho medzinárodného vedeckého podujatia.

Celkom na záver poznamenávame, že budúročné zasadnutie komisie sa uskutoční v Berlíne a nanajvýš aktuálna téma konferencie (Jazykové kategórie a slovo-
tvorba), ako aj možné tematické bloky (napr. vzťah slovo-
tvorných kategórií ku gramatickým, sémantickým či poznávacím kategóriám) opäť sľubujú plodnú konfe-
renčnú i zákulisnú diskusiu.

Martin Ološtiak

Medzinárodná konferencia o slovenčine v menšinovom prostredí v Békešskej Čabe

V dňoch 16. a 17. októbra 2003 sa v Békešskej Čabe uskutočnila medzinárodná konferencia pod názvom Slovenčina v menšinovom prostredí. Usporiadal ju agilný Vý-
skumný ústav Slovákov v Békešskej Čabe, ktorý v tomto centre slovenskej vzdelanosti
v Maďarsku vytvoril veľmi dobré podmienky na rokovanie o všetkých aspektoch jazy-
kov v menšinovom postavení.

Dôležitosť konferencie podčiarkli aj slávnostné príhovory Jána Fuzika, predsedu
CSS, Štefana Daňa, konzula Slovenskej republiky v Békešskej Čabe, Antona Paulika,
vedúceho odboru Úradu pre národné a etnické menšiny pri vláde Maďarskej republiky,
a v zastúpení aj splnomocnenca Vlády SR pre zahraničných Slovákov Clauda Baláza,
ktoré nemali len slávnostný charakter, ale načrtli aj problémy danej oblasti.

Na plenárnom zasadnutí odznali najprv všeobecnejšie zamerané referáty zasa-
dzujúce tému do širších súvislostí, o čom hovoria aj názvy príspevkov. Anna Diviča-
nová (Segedín) nazvala svoj príspevok *Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka
v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte*, Miroslav Dudok (Bratislava) *Pulzačné
vektory v enklávnej slovenčine* a Slavomír Ondrejovič (Bratislava) *Jazyk v menši-
novom prostredí*. Nasledovalo rokovanie v sekciách: a) Jazyk a spoločnosť, b) Ja-
zyk a kultúra, c) Jazyk a vzdelávanie, k čomu na druhý rokovací deň pribudla aj sek-
cia d) Jazyk a etnická kultúra, história. Všeobecnejšie referáty odznali potom ešte aj
na záverečnom plenárnom zasadnutí, a to *Etnicita, jazyk a identita v asimilačných
procesoch v Maďarsku* A. Szarku, *K niektorým otázkam bilingválnej komunikácie*
Istáva Lastyáka a *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia* Márie Žilá-
kovej.

V prvej sekcii referovala Katarína Balleková (Bratislava) o svojich skúsenos-
tiach a predbežných výsledkoch z nárečových výskumov Slovákov v Maďarsku.

Mária Homišinová (Košice) analyzovala výsledky výskumu znalostí slovenského jazyka vo vzťahu k etnickej identifikácii u slovenskej inteligencie v Maďarsku, čo je čiastkovým výsledkom široko založeného celoplošného výskumu identity slovenskej inteligencie v Maďarsku. Jozef Štefánik (Bratislava – Budapešť) hovoril o činiteľoch určujúcich jazykovú úroveň bilingválnych študentov vysokých škôl. Kornélia Resutíková (Sarvaš) oboznámila účastníkov s fungovaním spisovnej slovenčiny v slovenskom národnostnom prostredí najmä v Sarvaši. Tünde Tušková (Segedín) podrobne informovala o novom vydaní pozoruhodného Čabianskeho kalendára. Alžbeta Uhrinová-Hornoková podala opis stavu slovenského jazyka v obci Telekgerendáš.

Tá istá sekcia na ďalší deň pokračovala príspevkom Alexandra Tótha (Békešská Čaba), ktorý sa sústredil na stav slovenčiny v niektorých mestách v cirkevných podmienkach a v školách. Anita Holá (Nyregyháza) sa venovala modelom živých osobných mien v slovenčine v obciach pod Pilíšom. Márián Sloboda (Praha) prostredníctvom jemnej konverzačnej analýzy načrtnol situáciu slovenčiny u Slovákov v Českej republike, venujúc sa mikro- i makroaspektom vnútroskupinovej interakcie i zmenám ústiacej až do výmeny jazyka. Dagmar Mária Anoca (Bukurešť) predstavila základné črty slovenskej jazykovej situácie v Rumunsku a Janina Urban (Tešín) sa zasa zaoberala vzťahom dvojajazyčnosti a národnej identifikácie poľskej menšiny v Sliezske.

Usporiadatelia okrem tejto pracovnej časti pripravili pre účastníkov konferencie aj kultúrny program v miestnom Dome slovenskej kultúry, v ktorom boli hosťami Anny Istvánovej, riaditeľky DSK, a Michala Lásika, predsedu Čabianskej organizácie Slovákov. Podujatie sa konalo aj za účasti primátora mesta Jána Pappa. Popri vernisáži výstavy Kontakty V4 v Múzeu Mihálya Munkácsyho mohli účastníci absolvovať „prechádzku po Čabe“ so sprievodným slovom Anny Istvánovej so zastávkami v známych čabianskych evanjelických kostoloch, z ktorých tzv. Veľký chrám je najväčšou evanjelickou sakrálnou stavbou v strednej Európe. Jeho neopakovateľná atmosféra silne evokuje pionierske časy a osudy starých slovenských osadníkov tejto časti Dolnej zeme. Nezabudnuteľným zážitkom bola aj návšteva skanzenového Slovenského domu.

Z podujatia vyjde v krátkom čase samostatný zborník. Je sympatické, že miestna samospráva a takisto Výskumný ústav Slovákov sa nevzdávajú a nepovažujú slovenský jazyk a „slovenstvo“ v Maďarsku za stratenú vec.

Slavomír Ondrejovič

16. slovenská onomastická konferencia

V dňoch 16. a 17. septembra 2004 sa v priestoroch Inštitútu pre verejnú správu v Bratislave konala 16. slovenská onomastická konferencia so základnou témou

Súradnice súčasnej onomastiky. Usporiadateľskej úlohy sa zhostili Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave a Slovenská onomastická komisia. Tohtoročné podujatie bolo venované aj dôstojnej oslave 70. narodenín významného predstaviteľa slovenskej onomastiky a bývalého predsedu Slovenskej onomastickej komisie PhDr. Milana Majtána, DrSc., neúnavného inšpirátora vedeckej práce a vynikajúceho organizátora vedeckého výskumu. Atmosféru podujatia ovplyvnila aj skutočnosť, že je to už štyridsať rokov, čo výskum v oblasti onomastiky má svoje organizačné ukotvenie, svoju „vlajkovú loď“ v podobe Slovenskej onomastickej komisie. Prítomných 36 účastníkov zo štyroch krajín (23 zo Slovenska, 7 z Česka, 5 z Poľska, 1 z Nemecka) sa vo svojich referátoch venovalo nielen otázkam súčasnej onomastiky, ale aj jej historickým súvislostiam a perspektívam. Leitmotívom celého podujatia bola neustála oscilácia na osi minulosť, prítomnosť a budúcnosť onomastického výskumu.

Dvojdňové zasadnutie otvoril súčasný predseda Slovenskej onomastickej komisie Pavol Žiga a riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Slavomír Ondrejovič. Pripomenuli najmä historický rozmer onomastického skúmania a vzácnu tradíciu usporadúvania onomastických konferencií. V tomto duchu sa niesli i úvodné príspevky jubilanta M. Majtána *Perspektívy rozvoja slovenskej onomastiky*, P. Žiga *Onomastické dielo Jána Stanislava (1904 – 1997)* a I. Horňanského *Štandardizácia geografických názvov v zrkadle uplynulých 30 rokov*. V ďalších príspevkoch sa už referujúci sústredili na dynamiku vzťahov medzi apelatívnym a propriálnym systémom jazyka v súčasnosti a na všeobecnonomastické problémy (M. Rutkowski – *O apelativizácii vlastných mien*, M. Harvalík – *K prechodům mezi apelativní a propriální sférou jazyka*, R. Mrózek – *Úlohy súčasnej onomastiky*). Aktuálnymi otázkami onomastiky sa v predpoludňajšom rokovaní zaoberali aj ďalší referujúci. S. Pas-tyřík vo svojom príspevku *Hypokoristika v súčasnosti* poukázal na bohatú deriváciu v oblasti hypokoristik a zdôraznil, že práve ony výborne odrážajú premenlivú zložku jazyka a vplyv doby a spoločenských okolností. Hypokoristiká vyjadrujú nielen vzťah tvorcu k oslovovanému partnerovi, ale aj vzťah tvorcu k sebe samému (sebahodnotenie). Aktuálnu potrebu opísať morfológickú stránku vlastných mien v podobe samostatného deklinačného systému zdôraznili M. Ološtiak a L. Gianitsová v spoločnom príspevku *Deklinačný systém proprií*.

Popoludní rokovanie pokračovalo a ústrednou témou väčšiny referátov sa stali antroponymá, či už z aspektu regionálneho, resp. národnostného (Z. Abramowicz – *Z výskumu regionálnej antroponymie*), komunikačného (B. Frankowska-Kozak – *Neoficiálne antroponymá obyvateľov Pomoranska v jazykovej komunikácii*), z aspektu jazykových a kultúrnych kontaktov (L. Dacewicz – *Paralelné formy poľských a východoslovanských priezvisk ako svedectvo historických kontaktov východo- a západoslovanskej kultúry*), z historického hľadiska (L. Bernát – *Priezviská v Dub-*

nici v 19. storočí, R. Kuchar – *Poznámka k zapisovaniu a adaptácii jedného priezviska etnického pôvodu v Žilinskej knihe*) i z aktuálneho kontaktovo-adaptačného hľadiska (J. Zeman – *Adaptace cizích osobních jmen v češtině*). Prijemným oživením bol i príspevok J. Skladanej o pôvode, vývine a obmenách krstného mena Milan a priezviska Majtán založený najmä na historickej porovnávacej metóde. Onymiou v literárnom priestore sa zaoberal P. Odaloš (*Literáronymá Ballekovho palánskeho obdobia*). Problematika propria a jeho prekladu z porovnávacieho aspektu zaujala S. Obickú (*Vlastné mená v slovenskom, ruskom a cirkevnoslovanskom preklade Biblie*). Posledné dva príspevky prvého dňa už predznamenalí okruh tém, ktorý sa rozvinul najmä v druhý deň rokovania. M. Považaj sa v referáte *Názvy jaskýň a priepastí na Slovensku* zamerail na súbor toponým zo speleologickej oblasti a predstavil lexikálny inventár hojne využívaný pri pomenúvaní týchto objektov. *Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest* bola predmetom skúmania J. Bauka, ktorý tieto pomenovania zaraďuje medzi mikrooronymá.

Druhý deň rokovania otvoril V. Blanár teoreticko-metodologickým zamyslením sa nad novou medzinárodnou príručkou onomastiky v referáte *Ako ďalej v teórii onomastiky? (Na okraj medzinárodnej príručky onomastiky Namenarten und Ihre Erforschung)*. Po kritickom zhodnotení diela pripomenul najmä základné metodologické stanovisko, ktoré nemožno obísť: uvedomenie si dvojakého (lingvistického a onomastického) statusu vlastného mena. Nevyhnutnosť ovládania aspoň základných poznatkov z historickej jazykovedy a onomastiky ako predpoklad správnej interpretácie historických faktov (napr. pri objasňovaní osídľovacích procesov) zdôraznil L. Bartko v príspevku *Onymum ako historický fakt (Niekoľko poznámok na margo vzťahu onomastika – historiografia)*. Podobne sa J. Hladký v referáte *Ludová etymológia a lokalizácia včasnostredovekého hradu Szolagyvör* pokúsil etymologickou a historickojazykovednou interpretáciou toponymického materiálu prispieť k objasneniu lokalizácie zaniknutého historického objektu. Ľ. Králik zas v príspevku *Z onomastickej problematiky Akademického slovníka cudzích slov* predstavil úlohu korektora pri príprave reedície výkladového slovníka. Na niekoľkých príkladoch dokumentoval, že v záujme kvalifikovaného revidovania a spresnenia i zvýšenia informačnej hodnoty diela musel ako korektor riešiť aj mnohé onomastické a etymologické problémy.

Nahliadnutie do práce na opise hydronymie Slovenska poskytli traja referenti, ktorí sa v rámci tejto problematiky zaoberali opisom pomenovacích modelov (Ľ. Sičáková – *Pomenovacie modely hydroným z povodia Slanej*), objasňovaním motivačných aspektov (J. Krško – *Motivačné činitele hydronymie z povodia Hrona*), ako aj výberom správnej metódy práce pri spracúvaní tohto náročného a bohatého materiálu (T. Bánik – *Z hydronymie stredného Považia*). I. Bily (*K spracovaniu štruktúrnych typov v Atlase starolužickej ojkonymie*) pokračovala v analýze toponym-

mickej situácie zo štruktúrnotypologického hľadiska a predstavila komplexné spracovanie lužickosrbských miestnych názvov. Témou ďalších referátov boli lexikálnosémantické aspekty proprií (J. Malenínská – *K sémantické strukture lexikálnych jednotek ze základu baba/bába ve Slovníku pomístních jmen v Čechách*, J. Šindelářová – *Typy relačních objektů v pomístních jménech na Lounsku*) a derivačné aspekty (P. Štěpán – *Sufixální tvoření pomístních jmen od redukováných propriálních základů*, P. Mitter – *K tzv. logokomponentům -Ing, -ing*). Poznámky o ortografických a deflektivizačných tendenciách tvorili jadro referátu M. Imrichovej *Propriá v súradniciach komunikačnej praxe*. Autorka zdôraznila, že i keď pri flexii logoným vládne neistota, či vytvorený tvar je správny, skloňujú sa bez problémov a deflektivizačné tendencie v reklamách len zbytočne zneisťujú používateľov. Posledné dva príspevky piatkového popoludnia sa zamerali na mená Slovákov žijúcich v zahraničí. A. Holá v referáte *Jazykové zvláštnosti živých osobných mien v niektorých slovenských obciach v Maďarsku (Motivačné činitele živých osobných mien u Slovákov pod Pilišom)* analyzovala výsledky výskumu v troch slovenských obciach v Maďarsku. Príspevok P. Ďurča *Slovenské priezviská v Amerike* bol zaujímavou ukážkou spracovania slovenských priezvisk v trojzväzkovom slovníku priezvisk vyskytujúcich sa v USA (*Dictionary of American Family Names*).

Záverečné slovo 16. slovenskej onomastickej konferencie patrilo tým najpovolannejším. Súčasný predseda Slovenskej onomastickej komisie Pavol Žigo sa poďakoval všetkým zúčastneným a vyzdvihol potešiteľný fakt, že spoločnosť bádateľov v onomastickej oblasti je spoločnosťou znášanlivou a jej členovia sa dokážu navzájom vypočuť a prijať s rešpektom. To potvrdila aj táto v poradí šesťnásť konferencia, ktorá mala ešte jedno špecifikum: bohaté zastúpenie mladej generácie jazykovedcov. Na záver sa zúčastneným prihovorili aj bývalí predsedovia Slovenskej onomastickej komisie, ktorí už 40 rokov rozvíjajú a vedú slovenskú onomastiku. Vincent Blanár konštatoval, že i toto podujatie potvrdilo dôležitosť a opodstatnenosť metodologických a teoretických základov onomastického výskumu a jubilant Milan Majtán na záver všetkým účastníkom zaželel, aby sa slovenská onomastika naďalej rozvíjala predovšetkým s láskou a aby sa jej priaznivci mohli opäť zísť na podobných podujatiach.

Lucia Gianitsová

Kompendium o analýze textov

(WIMMER, G. – ALTMANN, G. – HŘEBÍČEK, L. – ONDREJOVIČ, S. – WIMMEROVÁ, S.: Úvod do analýzy textov. Bratislava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 344 s.)

Aj keď cieľom, ktorý si vytýčil päťčlenný kolektív pri spracúvaní kompendia (treba upozorniť, že to je kolektív premyslene zložený z autorov rozličných disciplín – od jazykovedy až po matematiku, či skôr naopak), bolo vypracovať základ pre rozvoj teórie textov (s. 11), treba hneď na začiatku povedať, že nejde vlastne o úvod do analýzy textov vo všeobecnosti, ale o pokus poukázať na možnosti využitia matematického inštrumentária na kvantitatívnu analýzu textov, resp. ich jednotlivých zložiek.

Pritom za takéto zložky sa pokladajú klasické „filologické“ útvary, ako je zvuková stavba (fónika), slovo, veta a nadvetné štruktúry, resp. jazykové úrovne. Na rozdiel od známych stratifikačných riešení (napr. P. Sgall) sa tu predpokladá trochu zjednodušená stupnica úrovní (s. 217) v takejto podobe: hreb – veta – klauza – slovo – morféma alebo slabika – hláska.

Nie dosť zreteľne sa vymedzuje úroveň kláuz a nie dosť presvedčivo úroveň slova. Neberie sa tu do úvahy fakt, že na predpokladanej úrovni ide vlastne o úroveň pomenovaní, ktoré sú veľmi často – ako je známe – zložené z viacerých (plnovýznamových) slov.

Novinkou v koncepcii našich autorov je hreb. Na jednom mieste kompendia sa definuje ako širší kontext, predstavujúci všetky syntaktické konštrukcie (klauzy alebo vety) daného textu, v ktorých sa vyskytuje daná lexikálna jednotka (s. 205). Pôvodne sa takýto útvar označoval ako vetný agregát. Konkrétne príklady na hreby sa uvádzajú pri analýze Sládkovičovej básne Letel mladý sokol. Z hrebu označeného ako č. 1 sa možno dozvedieť, že doň patria označenia sokola a jeho činností, ako aj všetky zámená vzťahujúce sa na sokola. Ale čo si počať pri konštatovaní, že do hrebu č. 3 patrí predložka *v* fungujúca v siedmich prípadoch, ale že predložka *k* sem patrí len v jedinom prípade (č. 74)? Nikde sa nedefinuje, čo je dĺžka hrebu, či ide o súčet všetkých dĺžok alebo o dĺžku textu, no nikde sa taký hreb neuvádza.

Nemožno obísť ani samu podobu termínu hreb. Je pochopiteľné, že túto úroveň nazvali autori podľa jedného zo spoluautorov – L. Hřebíčka. Treba však pripomenúť, že takto sa pomenúvajú zväčša fyzikálne jednotky a že pre nášho čitateľa sa môže prejaviť aj asociácia s hrebom – klinom.

Pokiaľ ide o celkovú štruktúru kompendia, treba uviesť jej obsahovú náplň, resp. jej členenie na dve časti – teoretickú a aplikačnú. V teoretickej časti sa uvádza-

jú a ilustrujú také základné pojmy predkladanej teórie, ako sú dáta a súbory, vlastnosti a indexy, ale najmä úvahy o zákonoch a hypotézach, o ich štruktúre a konštruovaní. Primeraná pozornosť sa venuje problematike modelovania.

Pozoruhodný je výklad o linearizácii, čiže sekvenčnej organizácii textu (s. 34 – 41). Vychádza sa tu zo všeobecne prijímaného poznatku, že znalosti človeka sú v jeho vedomí uložené komplexne a že pri úlohe sledujúcej prenos týchto znalostí k adresátovi, resp. pri zaznačovaní do textu, jestvuje viacero „technických“ možností. Je to linearizácia mentálna, kontextová, gramatická, poetická, stochastická a chaotická. Už z povahy ich pomenovaní však vidieť, že nejde o súrodú, homogénnu charakterizáciu, veď všetky sú mentálne. Nezreteľný je vzťah medzi stochastickou a chaotickou linearizáciou, chýba tu konkrétny prípad. V týchto súvislostiach by azda bolo užitočné upozorniť na teóriu aktuálneho členenia výpovede.

Na záver treba osobitne upozorniť na základnú a doslova priekopnícku kapitolu Všeobecný pohľad na Menzerathov-Altmannov zákon (s. 157 – 158). Znova sa tu vymedzuje cieľ textovej analýzy: nájsť dobre podložené poznatky o povahe a procesoch, ktoré sa odrážajú pri akomkoľvek kontakte používateľa jazyka s textom, čiže pri jeho produkcii a recepcii. Treba však konštatovať, že práve tento pohľad na produkciu a recepciu textu veľmi často v analyzovaných príkladoch chýba.

A úplne na záver treba konštatovať nielen vynikajúce technické vybavenie kompendia, ale aj jeho doplnenie o register, bibliografiu a najmä o súbor úloh a cvičení.

Ján Horecký

Monografia o hydronymách v povodí Nitry

(HLADKÝ, J.: Hydronymia povodia Nitry. Trnava, Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta 2004. 294 s.)

Odborný asistent Trnavskej univerzity PhDr. Juraj Hladký, PhD., vypracoval rozsiahlu monografiu, ktorá je výsledkom usilovného bádania a vedeckovýskumnej práce s jazykovým materiálom z oblasti hydronymie povodia Nitry. Jazykový materiál získal okrem dostupných kníh a časopiseckých štúdií aj z máp rozmanitého typu, z archívnych záznamov, ale aj z vlastného terénneho výskumu. Výsledky tejto jeho práce sa okrem iného zužitkujú ako súčasť celoeurópskeho projektu Hydronymia Europaea. Podnet na komplexný opis hydroným v jednotlivých európskych štátoch

vyšiel z Nemecka. Charakter práce ukazuje, že v domácom slovenskom prostredí je nezastupiteľná domáca jazykoveda.

Z hľadiska priestorového vymedzenia sa zameranie monografie ukazuje ako slovakistické, ale práca vykazuje zároveň dve výrazné slavistické charakteristiky, a to tak na časovej osi (jednotlivé názvy v súčasnom jazyku autor usúvzťahuje s adekvátnymi názvami v staroslovenčine a v praslovančine), ako aj v komparatívnej rovine (slovenské názvy autor interpretuje vo vzťahu s inoslovanskými, prípadne neslovanskými propriálnymi alebo apelatívnymi pomenovaniami).

Monografia obsahuje osem kapitol okrem úvodu, záveru a technického aparátu. Do nich autor vhodne zakomponoval najprv svoje úvahy, prameniace z dialógu s relevantnou odbornou literatúrou, a vymedzil si metodologické východiská, pričom súhlasne so súčasnou slovenskou onomastikou dáva svoj čiastkový výskum hydronymie do úzkej súvislosti s komplexným spracovaním celoslovenskej hydronymie, a to jednak s údajmi o frekvencii a dynamike pomenovaní, ako aj o analýze obsahových a slovotvorných typov z diachrónneho a synchrónneho hľadiska. V druhej kapitole sa charakterizuje skúmané povodie z historickej a geografickej stránky (popri rozlohe a prírodných podmienkach význačnú úlohu tu má národnostné zloženie obyvateľov, ale aj rozmanité historické udalosti, ktoré ovplyvňovali proces utvárania príslušných historických tradícií). Etnické pomery skúmaného regiónu pokladá autor za najvplyvnejší determinant skúmanej hydronymie, preto im venuje osobitnú tretiu kapitolu.

Od štvrtej kapitoly možno pozorovať zúženie na čisto jazykovednú, resp. jazykovednoteoretickú stránku hydroným. V rámci ich štruktúrnej typológie si autor vši- ma aj sémantické vzťahy medzi pomenúvacími jednotkami (najvýraznejšia je tu onymická homonymia na úrovni ojkonymum – hydronymum), pričom tieto vzťahy často generujú vznik nových názvov prostredníctvom tzv. onymickej polarizácie. Táto kapitola vyúsťuje do opisu systémového členenia hydroným, v ktorom sa autor usi- luje skĺbiť názvy jednotlivých vecných okruhov so systémom názvov z formového hľadiska. V osobitnej kapitole sa rozoberajú druhy a príčiny polyonymie. Tu sú cen- né najmä autorove postrehy o mikroregionálnom aspekte v dotyku s osobitnou topo- nymiou, ktorá je – oproti štandardizovanej toponymii – charakteristická pre úzky okruh komunikantov. Hoci nebolo úlohou autora robiť v tejto oblasti hlbší jazykový výskum na základe ústnych rečových prejavov, sporadické zmienky treba oceniť jednak ako znak dobrého jazykového citu autora so zreteľom na dynamizmus jazy- kového prostredia v komunikácii, jednak ako výzvu (sebe samému) na ďalšie mož- né smerovania vedeckého výskumu v danej oblasti.

V šiestej kapitole autor opisuje spôsob spracovania hydronymického materiálu. Za najschodnejšiu pokladá slovníkovú formu, a tak tu predstavuje stavbu hesla, ktorá je usúvzťahovaná s podobou hesla v spomínanom celoeurópskom projekte, a

zároveň oboznamuje s textovým korpusom, z ktorého excerpoval doklady. Pramene, ktoré sa tu spomínajú, nie sú zaznamenané v elektronickej podobe (k nej smeruje predložená práca), prvotný zber a selekcia jazykového materiálu si vyžiadali namáhavú mechanickú prácu, ktorá sa stala predpokladom na ďalšie systémové spracovanie v jazykovednom zmysle. Vznikla tak najcennejšia časť monografie, ktorá má najväčší rozsah: v dvojstĺpcovom radení sa tu predstavuje hydronymický slovník povodia Nitry. Prirodzene, najviac hesiel je totožných s názvami vodných tokov, menšiu časť predstavujú názvy vodných plôch a prameňov. Jednotlivé heslá usporiadané v intenciách synchronnej onymie obsahujú náčrt vývinu pomenovania objektu na časovej osi, pričom jednotlivé hydronymy sa konfrontujú s prípadnými osobnými menami, osadnými alebo terénnymi názvami atď., ktoré prichádzajú do úvahy pri výklade názvov daného hesla. Úvodnou súčasťou každého hesla je stručná geografická charakteristika vodného objektu, na konci hesla je etymologická charakteristika, pri ktorej nechýbajú autorove poznámky napr. o chybnom prepise (porov. heslo *Orešiarsky potok* na s. 154), ale ani hodnotenia všeobecnejšieho rázu (napr. vznik názvu *Svoradov prameň* z osobného mena pustovníka sv. Andreja Svorada), pri ktorých sa autor opiera o známe jazykovedné authority. Tu treba osobitne oceniť autorovu schopnosť hypoteticky rekonštruovať pomenovací proces z hľadiska pôvodu a vývinu aj pri takých názvoch, ktorými sa dosiaľ nik nezaoberal. Napr. terénny názov *Gamota* a príslušné hydronymum dáva do súvisu s praslovanskými apelatívami *gamъ* („šum, krik“), *gaměti*, *gamiti* (porov. s. 81). Podobne nachádza pomenúvaciú súvislosť medzi názvami *Hlomniarsky potok*, *Hlomná dolina*, *Hlomné* a apelatívami *hlom*, *hlomoz* z psl. základu *glom-* („lomoz, prenikavý zvuk“) (s. 81 – 82).

V záverečnej kapitole autor v zovšeobecnenej podobe zhrnuje poznatky o skúmanej oblasti, pričom možno konštatovať, že sa mu podarilo splniť hlavný cieľ monografie, ktorým je opis reálneho stavu hydronymie, takže v tejto kapitole mohol urobiť aj slavisticky koncipovaný záver, ktorý znie: „Rozhodujúcu úlohu v pomenúvaní vodných objektov v Ponitří zohrali Slovania, resp. starí Slováci“ (s. 253).

Recenzovanou prácou sa J. Hladký ako autor opisu hydronymie z povodia Nitry dobre umiestnil v diskurze toponymie. Zdá sa, že na Slovensku je jedným z najmladších jazykovedcov, ktorí vydali vlastnú monografiu.

Jozef Pavlovič

Ďalší krok české onomastiky

(HARVALÍK, M.: *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Praha, Academia 2004. 161 s.)

Česká onomastika zaznamenala další významný krok. V polovici roku 2004 vyšla monografie Milana Harvalíka, v ktorej autor pokračuje v dobrých tradíciách českej onomastickej školy a rozvíja viaceré teoretické otázky onomastiky.

Predkladaná monografia pozostáva zo 6 samostatných kapitol, z ktorých niektoré časti autor publikoval na domácich i zahraničných vedeckých fórach. Po doplnení nových poznatkov a názorov ich vydal ako samostatnú publikáciu a umožnil tak čitateľom nazrieť do „viacrozmernosti“ českej (ale nielen českej) onomastiky, ako to píše vo svojom Úvode: „Záměrně není koncipována monotematicky, ale šířeji, což umožňuje vyslovit se prostřednictvím jednotlivých kapitol k více problémům a povšimnout si více úkolů dnešních onomastických výzkumů, než by tomu mohlo být v monografii“ (s. 9).

V prvej kapitole *Z historie a současnosti české onomastiky* M. Harvalík priblížil históriu onomastických výskumov v Čechách, ktoré siahajú do obdobia obrodzenia a sú spojené s veľkou postavou českého národa – F. Palackým. Formovanie českej onomastiky ovplyvnili i ďalšie osobnosti – V. Brandl, A. Sedláček, E. Schwarz, V. Šmilauer, I. Lutterer, R. Šrámek, L. Olivová-Nezbedová a ďalší. Našťastie, posledne spomínané osobnosti výrazne ovplyvnili nielen českú, ale aj slovenskú a európsku onomastiku. S históriou výskumu vlastných mien je nepochybne spojené aj vyučovanie onomastiky na vysokých školách. M. Harvalík pripomína priekopníka vo vyučovaní onomastiky ako nepovinného predmetu pre bohemistov – V. Šmilauera, ktorý vychoval silnú generáciu onomastikov. Šmilauerovi žiaci prebúdzajú záujem o onomastiku nielen v Prahe, ale aj v Ústí nad Labem, Hradci Králové, Plzni, Brne, Ostrave.

Druhú kapitolu nazval M. Harvalík *Uliční názvosloví a společenské faktory* a všíma si v nej problematiku procesu pomenúvania ulíc – históriu i súčasnosť tohto procesu. Treba len súhlasiť s názorom autora, ktorý odporúča zachovávať názvy podľa pôvodných pomenovaní častí chotára („vhodným zdrojem, kterého by mělo být využíváno co největší měrou, jsou stávající pomístní jména – např. Ulice *Na vršku*, *Ve viničkách*, *U pramene*, *U katovny*...“ – s. 33). Takéto názvy v sebe nesú zároveň aj sekundárne informácie (že v týchto miestach bola katovňa, vinice, prameň a pod.), čo má vplyv aj na prebúdzanie záujmu o históriu obce a takéto názvy zachovávajú historickú kontinuitu pomenovaní v meste.

Veľmi podnetnou je tretia kapitola práce *Vzájemné vztahy mezi onomastikou a dialektologií*, v ktorej autor zúročil svoj dlhodobý záujem o túto problematiku

(porovnaj napr. jeho štúdie *Shody a difference v nářečném a anoikonymickém lexiku* (1998) a *Využití dialektologie při zkoumání pomístních jmen* (1998)). M. Harvalík tu poukazuje na dôležitý fakt, že propriá sú v čase svojho vzniku pevne ukotvené v miestnom nárečí a napriek tomu, že časom stratia svoju motiváciu, desémantizujú sa, naďalej fungujú v pôvodnej podobe aj po zmenách v nárečí. Teoretické východiská teritoriálnej a nárečovej zviazanosti proprií s apelatívami potvrdzuje analýzou rozšírenia apelatív (a proprií) *bielidlo* a *úhor* v českej toponymii.

Vo štvrtej kapitole sa M. Harvalík zaoberá riešením problematiky vzťahu blízkych skupín terénnych názvov typu *Podles* a *Podlesí*. Poukazuje na rozdielnosť motivácií týchto dvoch typov, čo napokon dokladá aj ich rozdielnou modelovou štruktúrou, pričom v modelových štruktúrach vychádza z prác R. Šrámka a J. Pleskalovej. Väčšinu príkladov čerpá M. Harvalík z Archivu pomístních jmen úseku onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze. Táto rozsiahla pracovná báza mu umožnila pripraviť štatistiku frekvencie predložkových terénnych názvov v českej toponymii ako aj apelatívnu lexikálnu bázu relačných objektov (214 objektov!) motivujúcich vznik predložkových toponým: *brdo* > *Zabrdí*, *rokle* > *Mezirokle*, *niva* > *Poniví*, *řeka* > *Meziřeka*, *smrčina* > *Podsmrčiny* atď. Niektoré prípady (najmä predložkového typu) sú diskutabilné v otázke rozlišovania propriálnej a apelatívnej časti (a teda písania veľkého/malého písmena v názve): *Na podlískách* (oproti *Na Podcestí* – s. 92), *V zakaplí* (oproti *V Poddomkách* – s. 91) atď. Problematika je naďalej otvorená, pretože sa tu stretávame s problematikou sociálnych toponým (Krško, 1998, 2002), ktoré môžu existovať a byť známymi len v uzavretej societe obce, čiže môžeme len predpokladať, že existuje objekt *Podlisky*, *Zakaplí*, a preto predložkové názvy by sme museli zapisovať vo forme *Na Podlískách*, *V Zakaplí* (porovnaj napr. názvy *Na podvazy* – *Podvazy* (s. 90), *Na předevisí* – *Předves* (s. 91), *Na zahatích* – *Zahatí* (s. 92)). Či ide o proprium alebo o apelatívum, môžeme zistiť len priamym heuristickým výskumom v danej lokalite (Krško, *Terénne názvy z Muránskej doliny*, 2001, s. 15).

Úlohou onymickej derivácie pri vzniku českých anoikoným sa autor monografie zaoberá v piatej kapitole knihy. V zhode s viacerými českými onomastikmi konštatuje, že slovtvorba proprií je bohatšia, ako je to pri apelatívach.

V poslednej kapitole – *Exonyma a cizí zeměpisná jména v češtině*, sa M. Harvalík venuje problematike cudzích zemepisných názvov. V histórii tejto problematiky prináša zaujímavé postrehy o pôvode termínu exonymum (od roku 1957), jeho terminologickom pendante endonymum (od roku 1975), čitateľovi približuje jednotlivé definície, spriežračňuje problematiku exoným v závislosti od politických zmien, prináša možnosti klasifikácie exoným – podľa pôvodu, frekvencie výskytu v čase a klasifikáciu podľa jazykového hľadiska. Zaujímavou podkapitolou o exonymách je pohľad na vývojové etapy exoným v Čechách – od stredoveku, cez obdobie národné-

ho obrodzenia až po 20. storočie, resp. súčasnosť. Autor neobišiel ani citlivú problematiku súčasnosti – medzinárodnú šandardizáciu exoným z hľadiska globalizácie sveta. V otázke používania exoným alebo endoným sa prikláňa k ich funkčnému uplatneniu v komunikácii: „Mluvčí by mněl mít schopnost rozlišit situaci a v závislosti na ní užít buď původní, nebo domácí formu jména. Bude-li kladen důraz na přesnost a jednoznačnou orientaci, je na místě endonymum, v běžném rozhovoru je naopak vhodnější a přirozenější užívat exonyma“ (s. 123).

Harvalíkov štýl, napriek svojej vysokej erudovanosti, je pre čitateľa zrozumiteľný a môže priniesť veľa informácií aj čitateľom, ktorí sa zaoberajú onomastikou len okrajovo. V knihe nájdú odpovede dialektológovia, historici, geodeti i kultúrne pracovníci, ktorí sa vo svojej práci stretávajú s problematikou vlastných mien.

Jaromír Krško

Nová monografia o slovenčine v prostredí slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe

Alžbeta Uhrinová-Hornoková, riaditeľka agilného Výskumného ústavu Slovákov v Békešskej Čabe, vydala dvojazyčnú publikáciu s názvom *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata – Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe* (Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov 2004. 282 + 218 s.). Postavila si v nej náročnú, zároveň však aj vysoko aktuálnu úlohu – opísať komunikáciu v slovenčine v prostredí slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. Jej aktuálnosť plyní najmä z toho, že je tu hra o čas. Zdá sa, že keby sa príslušný výskum robil o nejaké desaťročie neskôr, opis tohto jazykového prostredia by bol výrazne iný. Pravda, ani skúmaná lokalita nebola vybratá náhodne. Vyznačuje sa tým, že v maďarskom prostredí má z hľadiska uplatňovania slovenského jazyka dominantné postavenie.

Autorka v úvodných kapitolách venuje pozornosť pojmu materinský jazyk, ktorý je v Békešskej Čabe (a vôbec v Maďarsku) komplikovaný ešte tým, že si respondenti svoj materinský jazyk (jazyk svojich predkov) osvojili rozmanitým spôsobom (veľmi často ako druhý jazyk). Zaujímavé je pritom zistenie, ktoré potvrdzujú výskumy aj inde vo svete, kde žijú slovenské enklávy, že materinský jazyk si zachovali lepšie ženy. V súčasnosti existujú v Békešskej Čabe podľa autorkinho výkladu tri varianty slovenského jazyka: a) čabianske nárečie (je to v danej lokalite najrozšírenejší variant, ktorého nositeľmi sú skôr starší obyvatelia), b) spisovný jazyk (ten používajú predovšetkým vzdelanci a príslušníci slovenskej menšinovej komunity

mladšieho veku) a c) biblický jazyk, ktorým je najčastejšie slovakizovaná čeština (v cirkvách). V prípade evanjelickej cirkvi sa uplatňujú dokonca normy Kralickej biblie, aj keď poprestýkané prvkami čabianskeho nárečia. Je to naozaj zaujímavá jazyková situácia, priam volajúca po podrobnom sociolingvistickom výskume.

Autorka vedie svoj výskum pomocou viacerých sociolingvistických metód, najmä bezprostredného pozorovania a dotazníkov. Uvádza aj veľmi užitočný prehľad sociolingvistických aktivít na Slovensku, čo je určite veľmi užitočné aj z hľadiska informovanosti maďarskej odbornej verejnosti o tejto výskumnej oblasti na Slovensku. Všíma si aj tzv. sociolingvistiku minorít v Maďarsku. V tomto rámci podrobne charakterizuje skúmanú lokalitu Békešskú Čabu, ktorá predstavuje najväčšiu slovenskú lokalitu v Maďarsku na Dolnej zemi, uvažujúc aj o vzťahu medzi materinským jazykom a identitou, oboznamuje nás s problémami so sčítaním obyvateľstva, pričom upozorňuje aj na inštitút dvojakej identity, ktorý nie je na domácej etnickej scéne vôbec výnimočný.

V dotazníku so 106 otázkami sa skúma diferencovanie podľa vzdelania a iných sociolingvistických premenných používanie slovenského jazyka v rodine (v rozhovore s rodičmi, súrodencami, starými rodičmi, životnými partnermi, deťmi), v kruhu priateľov, so susedmi, na verejných miestach, vo dvojici, na pracovisku, vo voľnom čase, počas nákupov, u lekára, v administratíve. Sú to všetko veľmi zásadné a užitočné zistenia i z hľadiska udržania slovenčiny v menšinovom prostredí. Aj tu sa ukazuje, aké dôležité je, aby administratívni pracovníci ovládali jazyk menšiny.

Autorka sleduje postupne používanie slovenského jazyka v kostole, v cirkvi, v náboženskom živote, ale takisto aj v médiách (v televízii slovenské slovo zaznieva len z lokálnych zdrojov v rámci regionálneho vysielania, s tlačnými médiami je to o poznanie lepšie). Zaujímavé sú výskumné otázky o uplatňovaní slovenského jazyka v súkromnej, miestami až intímnej sfére, ktoré sa v terénnych výskumoch zvyčajne nekladú. V anketovom dotazníku nachádzame aj otázky typu: V akom jazyku nadávate?, V akom jazyku sa vám sníva?, V akom jazyku rozmýšľate? a i. Osobitne sú povšimnutiahodné výsledky výskumu komunikácie so Slovákmi z materskej krajiny, postoje k slovenskému jazyku na Slovensku i názory predstaviteľov slovenskej inteligencie v Maďarsku (v Békešskej Čabe) na to, čo by bolo treba robiť v prospech rozšírenia slovenčiny v tejto krajine. Je to podľa očakávania pestré a veľa to vypovedá o možnostiach (a limitoch) i o stave príslušnej slovenskej menšinovej komunity v Maďarsku.

Autorka ukazuje, že cirkev už nezohráva takú dôležitú úlohu pri udržiavaní slovenského povedomia ako v minulosti, ale že slovenčina žije naďalej aj v súkromnej sfére. Nie je to teda celkom suchá ratolesť. Pri referovaní o používaní slovenského jazyka vo farnostiach Békešskej Čaby je zaujímavá zmienka o tom, že jazyk

Kralickej biblie sa vnímal, resp. aj doteraz vníma ako slovenčina. Pri analýze situácie v školách však autorka naráža na nepriaznivé momenty (nízky a neustále sa znižujúci počet žiakov v slovenských triedach, štruktúra vyučovania, ktorá hodiny slovenčiny vysúva na perifériu, nevyrovnané ovládanie slovenčiny medzi pedagógmi, ktorí ju učia).

Nové možnosti i nádeje v používaní slovenčiny v Békešskej Čabe sa oprávnene spájajú s novými inštitúciami, najmä s Výskumným ústavom Slovákov (založeným v r. 1990), ktorý okrem iného vydal už 24 monografií zväčša s jazykovednou alebo národopisnou problematikou, s Čabianskou organizáciou Slovákov, s Domom slovenskej kultúry i s tlačou s bohatou tradíciou a novšie, ako autorka zdôrazňuje, tu neoceniteľnú pomoc poskytuje Slovenská menšinová samospráva župného mesta Békešská Čaba, založená r. 1994. Autorka sa venuje i jazyku politiky, poslancom a ich programom. Nájde tu i podrobný súpis vedecko-publikačnej činnosti čabianskej slovenskej inteligencie (zbierky, učebnice, kalendáre, časopisy, národopisné a iné vedecké práce, noviny) a pomerne obsiahlu bibliografiu. Povšimnúť si treba poznámku o vzťahu békeškočabianskej slovenčiny a slovenčiny na Slovensku, ktorá sa z dolnozemskeho pohľadu príliš internacionalizuje. Dozvedáme sa, že časopis Čabän ani nemá jazykového lektora, pričom hostujúcich učiteľov zo Slovenska nechcú požiadať o pomoc, lebo „sa boja slovenského novinárskeho štýlu a prevahy cudzích slov“. Určite pozoruhodné aj z pohľadu slovenskej sociolingvistiky na Slovensku.

Výskum A. Uhrinovej-Hornokovej potvrdil, že na békeškočabianske prostredie, v ktorom žije slovenský jazyk v prostredí inteligencie v 90. rokoch minulého storočia, má výrazný vplyv maďarský jazyk. Slovenčina je pre slovenských hovoriacich často „druhým jazykom“. Dostáva sa postupne do úzadia v súkromnej sfére a v cirkvi, avšak, a to je skutočne povzbudivé, vo „vysokej“ kultúre (v médiách, vede, kultúre, obchode, politike, v štátnej správe a v školstve) sa podľa autorky rozširuje. Vcelku sa teda práca končí optimisticky. Oproti Slovensku je v domácom slovenskom jazyku, to sa zdôrazňuje na viacerých miestach, viac dialektizmov, regionálnych prvkov a archaizmov, menej zasa hovorového jazyka, odborných termínov a slangu.

Z konkrétností upozorníme aspoň na to, že prvé motto, ktoré sa uvádza na začiatku práce, nie je od E. Paulinyho, ale od Š. Peciara. Slovenský text publikácie by si zaslúžil na niektorých miestach ešte dôkladnejšiu apretáciu, lebo nie všetky použité väzby a vyjadrenia, ktoré tu nájdeme, obstoja z hľadiska kultivovanej slovenčiny. V zásade však predloženú prácu A. Uhrinovej-Hornokovej odporúčame všetkým, ktorých zaujíma problematika slovenčiny mimo Slovenskej republiky, obzvlášť slovenčiny v susednom Maďarsku. Medzi nimi, samozrejme, aj tým, ktorí môžu pomôcť, aby sa situácia slovenskej menšiny nezhoršovala, ale naopak zlepšovala.

Slováci v Maďarsku potrebujú, a určite si to aj zaslúžia, a to napokon čítame aj medzi riadkami recenzovanej publikácie, viac pozornosti zo strany nášho štátu, než jej v súčasnosti venuje.

Slavomír Ondrejovič

Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Editorka I. Ohnheiser. Universität Innsbruck – Institut für Slawistik a Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole 2003. 541 s.

Po úspešnej opolskej sérii kolektívnych publikácií v rámci medzinárodného projektu *Najnowse dzieje języków słowiańskich* vzišiel rovnako pod vedením S. Gajdu ako hlavného koordinátora nový projekt *Komparacja współczesnych języków słowiańskich* (Komparácia systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov). K XIII. slavistickému zjazdu v Ľublani vyšiel v roku 2003 v spolupráci univerzít v Opole a Innsbrucku pod edíciou Ingeborg Ohnheiserovej jeho prvý zväzok *Słowotwórstwo/Nominacja* (Tvorenie slov/Nominácia) – kolektívna práca 18 autorov venovaná synchronnej porovnávacej derivácii slovanských jazykov. Jej koncepciu predstavila I. Ohnheiserová už na zasadnutí Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov v roku 1999 (porov. *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand*. Innsbruck 2000) a väčšina z autorov tejto prvej publikácie projektu *Komparacja współczesnych języków słowiańskich* má členstvo v spomínanej komisii. Výsledkom viacročnej spolupráce slavistických derivatológov je multilingválna práca náročná na čítanie, keďže sa v nej jednotlivé slovanské jazyky striedajú podľa odborného zamerania autorov (napr. bielo-ruština, ruština; čeština, poľština, slovenčina, hornolužická srbčina; bulharčina, chorvátčina). Striedanie slovanských jazykov zjednocuje ruština, v ktorej uvádza I. Ohnheiserová základné názvy kapitol a ich častí spolu s krátkym predslovom v ruštine pred každou z deviatich kapitol. Ťažiskovým pojmom publikácie, ktorý slúži ako jej porovnávacia báza, je tendencia – tendencia k internacionalizácii, tendencia k nacionalizácii, pragmaticko-štylistické tendencie, tendencia k jazykovej ekonómii, systémovo-štruktúrne tendencie.

V úvode sa I. Ohnheiserová venuje histórii porovnávacích slavistických výskumov, nadväzuje na dodnes aktuálnu prácu Miloša Weingarta *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* z roku 1937 orientovanú funkčne a sociolingvisticky. Spoluautorky slovníkov neologizmov z konca 20. storočia O. Martincová a R. Be-

lentschiková predstavujú súčasné neologizmy a aktuálnu lexikografiu v slovanských jazykoch. Neologizmy ako prevažne interlingválne jednotky sa dajú efektívne skúmať a interpretovať na základe jednojazyčných alebo viacjazyčných slovníkov, ktoré zachytávajú neologizmy v ruštine, češtine, poľštine, srbčine a chorvátčine, práve porovnávaním jazykov. Okrem nových lexikálnych jednotiek sa skúmajú aj produktívne afixy, frekventované komponenty kompozít a zmeny významov.

V druhej kapitole sa charakterizuje jedna z vedúcich tendencií obohacovania slovnej zásoby slovanských jazykov 20. storočia – tendencia k internacionalizácii (západoslovanským jazykom sa venuje z pohľadu tejto tendencie K. Buzássyová a K. Waszakowa; východoslovanským jazykom A. Lukašanec a južnoslovanským jazykom L. Selimski; grafickú integráciu internacionalizmov v ruštine, češtine a poľštine predstavuje C. Mannewitzová). Uvedení autori sa venujú spôsobu adaptácie internacionalizmov, ich štylistickej integrácii a sociolingvistickým aspektom. Internacionalizácia lexiky ovplyvňuje aj systémové, typologické tendencie, ale aj pragmaticko-štylistické tendencie. V slovanských jazykoch sa objavujú tie isté internacionalizmy, aktivujú sa internacionálne afixy, vzrastá počet kompozít, afixoidujú sa frekventované radixy kompozít. O internacionalizmoch sa diskutuje aj v rámci jazykovej kultúry.

V tretej kapitole sa predstavuje opačná tendencia k nacionalizácii, resp. autochtonizácii. Tá sa realizuje hlavne v jazykoch, ktoré boli alebo sú v jazykovej situácii s ďalším dominantným jazykom, ako bieloruština, ukrajinčina, slovenčina, chorvátčina, macedónčina, lužická srbčina – hlavne dolnolužická srbčina. Západoslovanské jazyky z pohľadu tejto tendencie charakterizujú K. Buzássyová a J. Šolčina s A. Pohoncowou; východoslovanské jazyky A. Lukašanec a južnoslovanské jazyky Weinberger a L. Selimski. Posilňujú sa etnosignifikantné formy z koexistujúcich jazykových jednotiek, napr. z variantných afixov sa uprednostňujú domáce afixy (srb. *studentkinja* – chorv. *studentica*).

Vo štvrtej kapitole sa predstavujú pragmaticko-štylistické tendencie (západoslovanské jazyky A. Nagórková; východoslovanské jazyky I. Ohnheiserová a južnoslovanské jazyky J. Raecke) a neuzuálna derivácia (západoslovanské jazyky K. Buzássyová a O. Martincová; východoslovanské jazyky R. Belentschiková a južnoslovanské jazyky I. Likomanova). V kapitole sa poukazuje na intelektualizáciu, demokratizáciu, zmenu komunikačných noriem, posilnenie funkcie ilokučného aktu irónie, komiky, emfázy, na okazionalizmy (srb. *slobokratija*). Autori sa venujú modernej morfopragmatike (derivačné synonymá, hypokoristiká, kvázideminutíva, kváziaugmentatíva, intenzíva, excesíva, afixy so zmiešanou sémanticko-pragmatickou funkciou, univerbizácia atď.), objavujú sa tendencie k nivelizácii pragmatických rozdielov.

V piatej kapitole sa predstavuje tendencia k jazykovej ekonómii (západoslovanské a východoslovanské jazyky skúma G. Neščimenková, ktorá zistila rozdiely v pragmatickej platnosti univerbizmov; južnoslovanské jazyky skúma I. Likomanova). Charakterizujú sa prostriedky jazykovej ekonómie – skratky, kompozitá, univerbizmy, polysémia a homonymia a ich pragmatická variantnosť.

V šiestej kapitole sa I. Ohnheiserová venuje systémovo-štruktúrnym tendenciám, skúma zastúpenie transpozície, mutácie a modifikácie, posilnenie prefixácie, kompozície, sprostredkovanú motiváciu (*balkanizácia*, *kinofikácia*), produktívne prozreteľové adverbiá priamo zo substantív. V siedmej kapitole sa K. Gutschmidt venuje typologickým tendenciám vo vývine slovnej zásoby slovanských jazykov. V nadväznosti na typológiu V. Skaličku konštatuje, že vo všetkých slovanských jazykoch dominuje aj v neologizmoch afixálna derivácia, vo východoslovanských a západoslovanských jazykoch aj sufixálna univerbizácia. Napriek tomu sa objavujú zreteľné aglutinačné tendencie (nominálna prefixácia). V ruštine, bieloruštine a bulharčine sa výraznejšie než v ostatných slovanských jazykoch objavujú združené pomenovania. Polysyntetické črty sa posilňujú v ruštine, bulharčine a chorvátčine (tu počet kompozít narastá okrem nových typov aj znovuoživením starších lexém).

V ôsmej kapitole sa predstavuje vývin jazykov v spojení s pojmom jazyková kultúra (západoslovanské jazyky K. Buzássyová; východoslovanské jazyky H. Bieder). V jazykoch, v ktorých je posilnená tendencia k nacionálnosti, sa prejavuje polarizácia názorov (napr. v slovakistike) a prehodnocuje sa úloha preskripcie. V ostatných jazykoch je v rámci tejto tendencie charakteristické narúšanie tabu (poľský jazyk), či roztváranie nožníc medzi spisovnou a nespisovnou varietou (český jazyk).

V deviatej časti Derivácia a lexikálne koncepty V. Lehmann charakterizuje vývin lexiky z pohľadu kognitívnej lingvistiky – pracuje so širším termínom lexikálne hniezdo a svoju teóriu predstavuje na príklade lexikálneho hniezda *rezať*, porov. funkčné operátory – modifikácia, rekategorizácia, profilácia, zjednotenie kombináciou lexikálnych konceptov, lexikálna inovácia. K. Waszakowa aplikuje na poľský materiál kognitívny model R. W. Langackera, napr. metaforizácia – *macdonaldizácia kultúry*, *destalinizátor*.

Aktuálnu publikáciu, ktorá odkrytím spoločných tendencií vo všetkých slovanských jazykoch z obdobia podobných hospodárskych, politických a sociálnych zmien fascinuje aj slovakistu, krátko uzatvára I. Ohnheiserová. Editorka napísala aj rozsiahle a výstižné resumé v nemčine (s. 475 – 507) a jeho preklad v angličtine. Cieľom resumé je sprostredkovať základný prínos tejto pozoruhodnej slavistickej monografie širšiemu okruhu filológov. Aktuálny prehľad literatúry v slovanských jazykoch (s. 439 – 474) pomôže záujemcom o slovotvorbu zorientovať sa v bohatej a nie vždy dostupnej bibliografii.

Táto krátka informácia o práci venovanej slovanskej slovotvorbe v rámci projektu *Komparacja współczesnych języków słowiańskich* má za cieľ predložiť slovenskej odbornej verejnosti základné údaje o jej obsahu a vzhľadom na relatívnu nedostupnosť monografie *Słowotwórstwo/Nominacja* aj kontaktnú adresu na jej distribúciu.¹

Miloslava Sokolová

¹ Distribúciu sprostredkúva: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 45-037 Opole, ul. H. Sienkiewicza (e-mail: wydawnictwo@uni.opole.pl).

KRONIKA

Za profesorom Jozefom Jackom (15. 3. 1928 – 2. 9. 2004)

Druhý september 2004, keď sa mnohým deťom po prvýkrát otvorila školská brána, stal sa dňom, v ktorom sa symbolicky zatiahla opona celoživotnému pedagogovi, profesorovi Jozefovi Jackovi. Po náhlej a nečakanej chorobe sa v ten deň navždy uzavrela jeho pozemská púť. Profesora Jacka sme poznali ako človeka vitálneho, optimistického, pracovitého, do posledných chvíľ aj na zaslúženom odpočinku odborné aktívneho a tvorivého. Jeho charakterovou črtou bol ustavičný záujem o všetko a všetkých okolo seba, svojou úprimnosťou, neopakovateľnou bezprostrednosťou a humorom lámal bariéry medziľudských napätí. Svojím povestným vtipom si získal rešpekt svojich žiakov a ostal ich v povedomí ako láskavý, no zároveň náročný *pán učiteľ*.

Meno profesora Jozefa Jacka je nerozlučne späté s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty, neskôr Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. Celý život bol verný svojim myšlienkam a svojmu presvedčeniu, bol verný slovenčine, ktorej venoval všetok svoj pracovný život. Ani po odchode do dôchodku neprestal udržiavať kontakt s celoživotným pôsobiskom, neprestal publikovať štúdie, odborné a popularizačné články. Jeho publikačná činnosť dosahuje úctyhodné rozmery. Aj na diaľku ustavične prejavoval záujem o osudy bývalých kolegov a žiakov. Žil naplno, intenzívne.

Jozef Jacko sa narodil 15. marca 1928 v Petrovanoch pri Prešove. Po maturite na prešovskom gymnáziu študoval v rokoch 1948 – 1952 na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave odbor slovenský jazyk a história. Počas štúdií ho ovplyvnili dnes už klasici slovenskej jazykovedy a literárnej vedy Ján Stanislav, Milan Pišút, Eugen Paulíny, Andrej Mráz, neskôr, počas pôsobenia v Prešove, Ľudovít Novák a ďalší. Jeho prvým učiteľským pôsobiskom v roku 1952 bolo Gymnázium vo Vranove nad Topľou. Osud mu prisúdil túto ročnú štáciu mimo domova, kde mladý učiteľ medzi svojimi študentkami našiel celoživotnú partnerku, budúcu učiteľku slovenského jazyka. Od roku 1954 pracoval nepretržite ako vysokoškolský učiteľ na Katedre slovenského jazyka a literatúry Vysokej školy pedagogickej v Prešove, neskôr Pedagogickej fakulty UPJŠ, od r. 1997 Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. Bol členom vedeckej rady fakulty i univerzity, po roku 1989 bol prodekanom fakulty, v rokoch 1990 – 1995 pracoval v akreditačnej komisii, poradnom orgáne vlády Slovenskej republiky. V roku 1970 získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského doktorát filozofie, v roku 1975

tam obhájil dizertačnú prácu *Substantívne a adjektívne deriváty slovenských miestnych názvov* a získal vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied. O štyri roky neskôr sa habilitoval na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika a v roku 1993 v inauguračnej prednáške *Rozvíjanie systému miestnych a zemepisných názvov* na Fakulte humanitných a prírodných vied UMB v Banskej Bystrici predstavil výsledky bádania v jednej z oblastí svojej vedeckej orientácie a získal vedecko--pedagogickú hodnosť profesora.

Vedeckovýskumný záber profesora Jacka bol mnohorozmerný, nielen čo do počtu štúdií a článkov, ale najmä čo do šírky jazykovedného záberu. Venoval sa lexicológii, derivatológii, morfológii, ortoepii, onomastike, teórii vyučovania slovenčiny, jazykovej kultúre a jazykovej výchove. Praktické učiteľsko-didaktické skúsenosti opreté o teoretickojazykovednú základňu zúročil v monografii *Slovenská morfológia v škole* a v spolupráci s V. Betákovou a K. Zelinkovou napísal monografiu *Teória vyučovania slovenského jazyka*. Postupne a systematicky spolupracoval od polovice 70-tych rokov na vydaniach učebníc slovenského jazyka pre 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy (spoluautormi boli J. Muránsky a E. Cesnaková). Okrem toho bol spoluautorom experimentálnych učebníc zo slovenčiny, učebníc slovenčiny pre nevidiacich, didaktických a metodických textov a spoluautorom aj dnes hojne používanej vysokoškolskej učebnice *Slovenský jazyk a sloh pre poslucháčov učiteľstva 1. stupňa základnej školy*. Často publikoval na stránkach časopisu *Slovenský jazyk a literatúra v škole* (najmä didaktickotransformačné štúdie).

Výraznou črtou výskumnej práce profesora Jacka ako jazykovedca bolo to, že mal vždy na zreteli aj bežného používateľa jazyka. Dynamiku jazykových prejavov konfrontoval so systémom a overoval v bežnej komunikácii. „Jazykovednú múzu“ nehľadal v prácach iných autorov, ale u bežného používateľa v medziach svojho výroku: „*Jazyk je komunikačný nástroj slúžiaci pospolitému ľudu, nie jazykovedcovi*“. Patril medzi jazykových demokratov a trpezlivo vysvetľoval, prečo je to v reči aj inak než v systéme. Zdrojom informácií mu boli študenti pochádzajúci zo všetkých kútov Slovenska, rovnako aj denná tlač, ktorú priam „detektívne“ skúmal. Výsledkom boli nespočetné, najmä derivatologické štúdie a odborné články o fungovaní slovenských a cudzích zemepisných názvov a obyvateľských mien, o produktívnosti slovotvorných postupov a prípon pri tvorení názvov osôb; zameriaval sa na vzťah medzi odvodzovaním obyvateľských mien a morfológiou, na tvorenie adjektívnych a substantívnych derivátov od domácich i cudzích zemepisných názvov, na jazyk publicistiky a masovokomunikačných prostriedkov, na neologizmy, okazionalizmy a hovorové slová v publicistike, názvy profesií, športovú terminológiu, na proces preberania cudzích slov a ich tvarovú a zvukovú adaptáciu. Okrem morfológie a derivatológie si všímal aj fonetickú rovinu, najmä výslovnosť cudzích slov, a poukazoval na ortoepickú dynamickosť a jej kodifikáciu v spisovnej slovenčine.

Osobitne treba vyzdvihnúť jeho podiel na štandardizácii miestnych názvov a ich derivátov. Aj jeho zistenia boli podkladom pri spracúvaní názvov miest a obcí na Slovensku s príslušnými mužskými i ženskými obyvateľskými menami a adjektívnymi derivátmi v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991, ktorých sú súčasťou.

Profesor Jozef Jacko sa venoval aj onomastike – výskumu vlastných mien. Okrem fungovania vlastného mena v praxi sa venoval ich exemplifikácii, publicistickej onymii, štandardizácii názvov ulíc a miestnych názvov. S vlastným menom bezprostredne súvisel aj jeho záujem o ortografiu, predovšetkým o písanie veľkých písmen. V posledných rokoch písal o neverbálnej komunikácii v liturgii a o rozličných slovných podobách katolíckych sviatkov. Bol autorom mnohých odborných a popularizačných príspevkov uverejnených v jazykových rubrikách odbornej, dennej a periodickej tlače.

Verejnosť ho pozná ako popularizátora a propagátora spisovnej slovenčiny prostredníctvom jeho príspevkov v ranných vydaniach relácie Slovenčina na slovíčko v Slovenskom rozhlase, kde jednoduchou a zrozumiteľnou formou vysvetľoval rozličné derivatologické, morfológické, ortoepické i ortografické problémy bežného používateľa slovenčiny. Vychoval mnoho učiteľov slovenského jazyka a literatúry pre základné a stredné školy. Pre svoje učiteľské majstrovstvo a bezprostrednosť pretkávanú láskavým humorom ostal v pamäti mnohých ako výrazná osobnosť, na ktorú radi spomínajú.

Profesor Jozef Jacko nepotreboval a nevyžadoval zbytočné a neúprimné adorácie na svoju prácu. Tak, ako bol skromný a jednoduchý vo svojom živote, taký bol skromný aj v práci. Len nedávno vyšla jeho stostranová kniha o rodných Petrovanoch (*Petrovany v sedemstoročnom jubileu*). Vzdal tak hold miestu, kde sa narodil, kde prežil celý svoj život a kde ho 4. septembra 2004 pochovali. Úctu mu vzdali aj Petrovany a Petrovanci, pre ktorých ostane navždy ich pánom profesorom. Za slovenskú jazykovedu a katedru sa s ním rozlúčil bývalý vedúci katedry docent František Ruščák.

Po odchode niektorých ľudí do dôchodku ostáva na pracovisku prázdnota. Tak sme to cítili aj my, jeho kolegyne a kolegovia. Po jeho odchode zo života sa ten zvláštny pocit prehĺbil. Slovenská jazykoveda v ňom stratila pracovitého jazykovedca, skromného, ľudského, mierneho, ale zásadového človeka, ktorý svojou pracovitosťou, jej výsledkami a činmi ostáva pre nás nasledovaniahodným vzorom.

Česť jeho pamiatke!

Mária Imrichová

Súpis prác profesora Jozefa Jacka za roky 1998 – 2004

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987 – 1997 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 63, 1998, na s. 120 – 126. Bibliografia je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty a recenzie, drobné príspevky a správy. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom roku v tej istej publikácii alebo v tej istej rubrike v tom istom časopise, uvádzajú sa súhrnne v jednom hesle (hniezdajú sa).

1998

- Produktívnosť prípony *-ár* a jej variantov *-iar* a *-ar* v názvoch osôb. – In: *Studia Philologica*. 6. Red. F. Ruščák et al. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 1998, s. 15 – 21, angl. res. s. 22.
- Funkčné hodnotenie názvov osôb s príponou *-ák*. – Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 4, 1998, s. 4 – 6.
- Nové názvy osôb s príponou *-č*. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 79 – 84.
- Cyrilometodský* či *cyrilo-metodský* (*cyrilometodovský* či *cyrilo-metodovský*)? – Slovenská reč, 63, 1998, s. 49 – 53, angl. abstrakt s. 49.
- Územnosprávne členenie Slovenskej republiky. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 87 – 96, angl. abstrakt s. 87.

Banja Luka – z *Banje Luky* – v *Banji Luke*. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 127. – Tamže: *Empajr a empajrový rozhodca* (s. 255 – 256). – *In-line hokej* (s. 377 – 378).

Litomyšl – z *Litomyšľa*. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 40.

Špajza – zo *špajzy*. Kultúra slova, 32, 1998, s. 251 – 252.

Rola nie je *rol'a*. – Nedeľná Pravda, 7, 1998, č. 34, s. 56.

Jazykovedec, záhrada, futbal a pirohy. S profesorom Jozefom Jackom o slovenčine a živote. – Prešovský večerník, 24. 3. 1998, s. 5 (rozhovor M. Országha s J. Jackom).

1999

- Katolícke nedele a sviatky. – Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, 5, 1999, s. 29 – 31.

Euro – *eur*. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 62 – 63. – Tamže: *Mašér* (s. 253 – 254). – *E. Téry* – *Téryho chata* – *Térinka* (s. 320).

Sloveso *zosúkromnieť*. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 124 – 125. – Tamže: *Upchaté priepusty* (s. 310 – 311).

2000

- Vývinové tendencie flexie vlastných podstatných mien mužského rodu. – In: *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého*. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 2000, s. 445 – 450.

Sibírsky husky – *sibírskeho huskyho*. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 127 – 128. – Tamže: *Rómológia a rómológ* (s. 254 – 256). – *Talkshow i tolkšou* (s. 352 – 353).

Sobranský okres. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 63 – 64. – Tamže: *Laznička* (s. 191 – 192).

2001

Štruktúra rímskokatolíckej liturgie omšových textov. – In: *Studia Philologica. Annus VIII. Text a kontext v náboženskej komunikácii*. Red. F. Ruščák et. al. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2001, s. 72 – 76.

Kredit – kreditný i kreditový. – Slovo o slove, 7, Prešov, Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2001, s. 105.

Pätoritý skok. – Slovenská reč, 66, 2001, s. 127.

Nové neosobné slovesá v publicistike, – Kultúra slova, 35, 2001, s. 285 – 286. – Tamže: *Žiar – Žiarčan* (s. 315 – 316).

2002

Short track – šortrek. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 190 – 191. – Tamže: *Celebrita – mužský rod?* (s. 319).

Bruty – v Brutoch. – Kultúra slova, 36, 2002, s. 313 – 314. – Tamže: *Jelčiansky chotár* (s. 372).

2003

Persona grata a non grata v mediálnych textoch. – In: *Komunikácia a text*. Ved. red. Z. Stanislavová. Prešov, Náuka 2003, s. 299 – 304.

Čečensko – Čečenec i Čečen. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 127 – 128. – Tamže: *Veľkonočné trojdnie* (s. 319 – 320).

Herlianský gejzír. Kultúra slova, 37, 2003, s. 62 – 63. – Tamže: *Mostský kostol* (s. 63). – *Prepierač špinavých peňazí* (s. 125 – 126). – *Kto počtuje, ten gazduje* (s. 191 – 192).

2004

Petrovany v sedemstoročnom jubileu. Vydané pri príležitosti 700. výročia prvej písomnej zmienky o obci. Obecny úrad Petrovany. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2004. 103 s.

Literatúra

Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987 – 1997. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 120 – 126.

Jozef Jacko. – In: Dvonč, L.: *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995)*. Bratislava, Veda 1998, s. 237 – 241 (doplnok k bibliografii J. Jacka za roky 1954 – 1975 a súpis prác za roky 1986 – 1995).

Kesselová, J.: K jubileu profesora Jozefa Jacka. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 119 – 120 (k 70. narodeninám J. Jacka).

(mor): Šľachtiteľ slovenčiny oslavuje sedemdesiatku. – Prešovský večerník, 12. 3. 1998, s. 2 (k 70. narodeninám J. Jacka).

Ruščák, F.: Na sedemdesiatku profesora Jozefa Jacka. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 104 – 105.

Jozef Jacko. – In: Dvonč, L.: Slovenski jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava, Veda 2003, s. 164 – 165.

Odišiel nestor slovenskej jazykovedy

Napoludnie 25. novembra 2004 od nás navždy odišiel posledný svedok zlatej éry profesionálnej slovenskej jazykovedy Eugen Jóna, významný bádateľ v oblasti slovakistiky a slavistiky, obľúbený pedagóg a dlhoročný hlavný redaktor i doživotný čestný člen redakčnej rady časopisu Slovenská reč. Narodil sa 20. februára 1909 v obci Veľká Suchá (dnes Hrnčiarska Ves), ležiacej v doline, v ktorej sa stretáva lučenská kotlina a rimavskosobotskou a Gemer sa schádza s Novohradom. Sám sa po celý život považoval za Novohradčana a Gemerčana zároveň, určite viac než za Bratislavčana, hoci tu prežil celú druhú časť svojho života. Eugen Jóna sa dožil takmer 96 rokov – dlhovekosť mal spoločnú nielen so svojim švagrom Dr. Rudom Brtňanom, ale aj s jedným zo svojich predchodcov – s iným redaktorom Slovenskej reči Jozefom Škultéty (1853 – 1948). Pripomeňme ešte raz aj na tomto mieste, že Eugen Jóna stál na čele časopisu Slovenská reč dovedna plných 20 rokov a členom redakcie bol úplne neuveriteľných 60 rokov. Jeho produktívny vedecký život bol teda celkom spätý s týmto časopisom, o čom vydal svedectvo aj sám v sérii spomienkových pokračovaní pamätí hlavného redaktora (do roku 1970).

Školu navštevoval po okolitých rázovitých hornoipeľských novohradských obciach (v Brezničke a v Hradišti), pričom gymnázium absolvoval v metropole Novohradu v Lučenci. Podobne ako aj viacerí iní významní predstavitelia slovenskej vedy a kultúry 20. storočia odišiel študovať na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity, kde sa venoval najmä slavistike a romanistike. Aj keď ho spočiatku zaujala predovšetkým literatúra (slovenská i svetová) – vieme o tom z jeho rozpomienok –, počas pobytu na Karlovej univerzite ho stále viac a viac priťahovala a nakoniec aj pritiahla – za čo vďačíme azda najviac profesorovi Milošovi Weingartovi – jazykoveda. Eugen Jóna bol aj účastníkom I. zjazdu slovanských filológov, ktorý sa konal v r. 1929 v Prahe a bol známy napr. aj tým, že na tomto fóre po prvýkrát odzneli tézy Pražského lingvistického krúžku, také dôležité i pre rozvoj slovenského lingvistického myslenia. Pražský pobyt si Eugen Jóna po skončení štúdia predĺžil ešte o dva roky v Slovanskom seminári FF Karlovej univerzity, takže mohol o to dlhšie a o to intenzívnejšie sledovať dianie v Pražskom lingvistickom krúžku a zúčastňovať sa aj na

prednáškach napr. o spisovnej češtine a jazykovej kultúre. Táto „šanca“ mala zásadnú dôležitosť pre jeho vlastný vývoj aj v ďalšej „martinskej“ fáze jeho kariéry. V roku 1934 nastúpil totiž na dráhu gymnaziálneho učiteľa v Martine, aby sa od r. 1946 stal referentom Jazykového odboru martinskej Matice slovenskej. Určite aj vďaka pražskému pobytu ani v tomto prostredí nepodľahol trochu zjednodušujúcej predstave o jazykovej správnosti a o poslaní a úlohách jazykovej kultúry, aká sa tam pestovala. K tejto veci sa neskôr vyjadril aj sám, keď sa napr. vyslovil, že: „nie je možné donekonečna držať a obhajovať v jazyku také javy, ktoré málokto zo Slovákov používa“. Bol presvedčený, že nie je ani trochu múdre „natískať“ slovenskejšie slová tam, kde fungujú osvedčené výrazové prostriedky, a to ani v takom prípade, ak ich máme spoločné s inými slovanskými jazykmi.

V roku 1950 nastúpil do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení, no v roku 1953 sa už zasa ocitá na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave, aby sa v r. 1960 vrátil (tentoraz už definitívne) do ústavu, medzitým premenovaného na Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied. Tam pracoval s veľkou erudíciou a s veľkým úžitkom pre slovenskú jazykovedu v oddelení dejín slovenského jazyka ako samostatný vedecký pracovník a po istej odmlke ako konzultant až do roku 1985. Ako vidieť, Eugen Jóna pomerne často „preskakoval“ medzi vedeckými a pedagogickými postami. Bol rovnako vedcom i učiteľom, čo v tom čase asi nebolo možné sklbiť nijako ináč, len striedaním zamestnaní. Ani na vedeckom pracovisku sa nevenoval len bádaniu. V čase, keď už nemal svojich oficiálnych žiakov a študentov, našiel vďačných poslucháčov i na tomto pracovisku najčastejšie v miestnosti č. 29.

Vedecké záujmy profesora Eugena Jónu sa vykryštalizovali a nabrali jasné kontúry veľmi zavčas. Vyčlenili sa v nich tri sféry: sféra vnútorných i vonkajších dejín slovenského jazyka a dialektológia, sféra súčasnej slovakistiky s ohniskom v priestore lexikológie a lexikografie a napokon sféra spisovného jazyka, jazykovej kultúry a výchovy. Z jeho monografických diel pripomeňme *Základy ruštiny* z r. 1950, práce *Martin Hattala a spisovná slovenčina* (1951) a najmä mimoriadne brilantne napísané *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej* (1985), ďalej popularizujúcu *Slovenčinu pre každého* (1953) i vysokoškolskú príručku *Úvod do jazykovedy* (1955), ktorá je takisto hodná pozornosti i dnes. Eugen Jóna bol aj spoluautorom viacerých významných kolektívnych diel slovenskej jazykovedy, predovšetkým legendárneho, aj keď torzovitého Slovníka spisovného jazyka slovenského (1946 – 1949), ktorý pripravoval spolu s Antonom Jánošíkom až dovtedy, kým ho nepostihol zákaz vtedajšej politickej moci. Kým tento zásah sa zo strany politickej moci oprávnenne hodnotí ako tragikomický, pre autorov mal však nepochybne aj príchut' tragédie. Ale Eugen Jóna sa s tým vedel vyrovnáť po svojom: nazaj chlapsky a takpovediac stoicky, veď počul niekto od neho ponosy na krivdy a

údery osudu? Prešiel bez reptania na iné výskumné pole. Stal sa napr. spoluautorom prelomových *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1953, kde mal dôležité slovo, neskôr aj spoluautorom už klasického *Slovníka slovenského jazyka*, presnejšie jeho 6. zväzku (1968). Eugen Jóna bol pri začiatkoch *Slovenského historického slovníka* a ako spoluautor napísal i viaceré známe vysokoškolské učebnice, ako je napr. *Slovenština* (1957 a ďalšie vydania), *Čeština* (1972 a ďalšie vydania). Spolu s Jozefom Ružičkom a Vincentom Blanárom pripravil pozoruhodné *Dejiny spisovnej slovenčiny* II (1974), v ktorých podal azda po prvýkrát takú precíznu a dôkladnú analýzu dejín nášho jazyka v tzv. martinskom období. Nezabudol ani na to, že aj stredné školy potrebujú dobré gramatiky a dobré učebné texty, na čo mal takisto tie najlepšie predpoklady.

V dialektologickom výskume sa venoval predovšetkým novohradským nárečiam, o ktorých pripravoval súbornú prácu. Stihol z nej publikovať len zlomky. Vynikajúco sa mu však podarilo osvetliť novú palatalizovanosť veľár v strednej slovenčine, pričom rozvíjal aj pomerne senzačnú hypotézu o bohemizmoch v novohradských nárečiach. Od svojej myšlienky neskôr sčasti ustúpil, ale v každom prípade dokázal a potvrdil veľký význam dialektologického výskumu pre rekonštrukciu vývinu slovenčiny.

Mnohí autori súdia, že najvýznamnejšou časťou jazykovedného diela Eugena Jónu sú jeho práce z oblasti dejín spisovného jazyka 19. storočia. Skutočne hodné obdivu sú a navždy ostanú jeho analytické štúdie o významných jazykovedných a kultúrnych osobnostiach 19. storočia – o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, Jurajovi Palkovičovi, Ľudovítovi Štúrovi, Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, Michalovi Miloslavovi Hodžovi, Martinovi Hattalovi, Jozefovi Viktorinovi, Samovi Czamblovi, Jozefovi Škultéty – a nemôžeme zabudnúť ani na jeho obľúbenú Boženu Slančíkovú Timravu. Eugen Jóna sa v každom jednotlivom prípade zahĺbil do štúdia korešpondencie a iných archívnych materiálov do tej miery, že bol povolaný, ba povolanejší viac než ktokoľvek iný vydať o príslušnej osobnosti a dobových súvislostiach naozaj autentické svedectvo, že mohol so svojimi postavami komunikovať takmer ako partner s partnerom (tak ony pôsobia aj na dnešného čitateľa) a vysloviť sa prostredníctvom nich aj k daniu v súčasnej jazykovede.

Vskutku pamätná je aj redaktorská činnosť profesora Eugena Jónu, pri ktorej treba pripomenúť, že neredigoval len Slovenskú reč, ale napr. aj Jazykovedný zborník (1946 – 1948), neskôr Jazykovedný časopis (1953 – 1966). Dnes z odstupu času môžeme znovu potvrdiť, že redaktorská ruka profesora Eugena Jónu bola napriek jeho povestnej miernosti vždy citeľná. Eugen Jóna bol umiernený až pacifistický, občas sa zdalo, že i prizmierlivý, no svoje si povedal. Stačí sa vrátiť k jeho úvodníkom v Slovenskej reči, ktoré uverejňoval po roku 1946.

Dnes je už dielo Eugena Jónu uzavreté. Ale nijaký ľudský vek nie je dosť dlhý na to, aby stačil na všetky plánované syntézy. Stále ešte nevyšlo komentované akademické vydanie Štúrovej *Nauky reči slovenskej*, na ktorom začal Eugen Jóna pracovať takmer pred polstoročím. Dielo však už onedlho za pomoci dvojice iných autorov uzrie svetlo sveta. Ešte stále nie je dokončené ani kompendium Eugena Jónu o novohradských nárečiach, ktoré takisto pripravoval desiatky rokov, no je jasné, že aj ono stojí za to, aby sme ho zavŕšili a odovzdali čitateľom. Aj na tom sa pracuje. A pri vydaní spomínaných diel budeme mať – navyše – znovu príležitosť naplno si pripomenúť doyenu slovenskej jazykovedy, ktorý spoluutváral obraz slovenskej jazykovedy posledných dvoch tretín 20. storočia a ktorého dielo ostáva súčasťou zlatého fondu slovenskej jazykovedy. Autora, ktorý bez veľkých slov a veľkých gest, bez zbytočného hurhaja okolo seba i bez sebakých v ozajstnej pokore, aká služba jazyku pristane iste najlepšie, vykonal pre slovenskú jazykovedu a slovenský národ veľmi veľa nezastupiteľnej syzifovskej práce. Aj v tom ostáva pre nás vzorom hodným nasledovania. Česť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Život za katedrou

Nedávno si svoje významné životné jubileum – sedemdesiatiny – pripomenul vysokoškolský pedagóg a jazykovedec-dialektológ doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc. Rodák z juhoabovskej obce Trstené pri Hornáde väčšiu časť života strávil v Prešove. Tu absolvoval svoje vysokoškolské štúdiá (odbor slovenčina na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej, predchodkyni terajšej FF PU) a po dvanásťročnom pôsobení v Brezne a ročnom v Literárnovednom ústave SAV sa po príchode (návrate) do Prešova v roku 1971 viac ako tridsať rokov aktívne podieľal na výchove budúcich učiteľov – slovenčinárov na tunajšej filozofickej fakulte.

Náš jubilant patrí k tomu typu pedagógov, ktorí sa pri výkone svojho povolania neuspokojujú len s prácou za učiteľskou katedrou, ale rôznu činnosť vyvíjajú aj mimo nej – v širšom prostredí svojho pôsobenia. Už v Brezne popri pozícii dobrého gymnaziálneho profesora si získal aj povest' výrazného predstaviteľa kultúrneho života v meste. Napríklad z jeho iniciatívy a jeho pričinením tam v čase jeho pôsobenia založili Horehronské múzeum, ktoré dodnes vyvíja úspešnú činnosť, okrem množstva kultúrnych podujatí lokálneho významu zorganizovali sa tu tri celoslovenské vedecké konferencie o významných osobnostiach literárneho života Brezna a jeho okolia – o F. Švantnerovi, J. Chalupkovi a G. K. Zechenterovi-Laskomerskom

(zo všetkých troch pripravil do tlače vedecké zborníky), a svoju dnes už bohatú tradíciu začalo písať významné celoslovenské kultúrne podujatie – prehliadka umeleckej tvorivosti pedagogických pracovníkov Chalupkovo Brezno (v októbri tohto roku sa uskutoční už jeho 37. ročník).

Podobne to bolo aj po príchode L. Bartka do Prešova. Popri pedagogickej práci (na fakulte prednášal historické jazykovedné disciplíny – najmä dialektológiu a dejiny spisovnej slovenčiny, menej onomastiku a vývin slovenského jazyka) sa sústavne venoval najmä problematike umeleckého prednesu (na fakulte i mimo nej, a to prípravou recitátorov, podielom na organizácii podujatí, akými boli napríklad Akademický Prešov, Levočský recitál a iné, a prednáškovou činnosťou) a otázkam jazykovednej kultúry a rétoriky (popri prednáškovej činnosti aj externou výučbou – napr. na Technickej univerzite v Košiciach, na Žilinskej univerzite v Žiline a na Akadémii umení v Banskej Bystrici). Po roku 1989 sa jeho aktivity rozšírili aj na oblasť matičnej činnosti; popri mnohoročnej práci na jej miestnej a krajskej úrovni možno tu spomenúť jeho šesťročné členstvo v celoslovenskom výbore Matice slovenskej a funkciu predsedu jedného zo záujmových odborov matice – jazykového odboru MS, ktorú vykonáva v súčasnosti. Za celý rad ocenení, ktoré za uvedenú mimoškolskú činnosť získal, sa tu žiada spomenúť aspoň Pamätnú medailu Štefana Moyzesa (1998) a Veľkú medailu sv. Gorazda (2003). V rokoch 1999 – 2003 bol L. Bartko členom Ústrednej jazykovej rady (poradného orgánu ministra kultúry Slovenskej republiky v otázkach štátneho jazyka).

Vedecká činnosť L. Bartka úzko korešponduje s jeho pedagogickou prácou. V čase pôsobenia na strednej škole a v SAV sa venoval najmä literárnej histórii (publikoval niekoľko štúdií a celý rad článkov, vypracoval scenáre výstav, spolupracoval na scenári filmového dokumentu o F. Švantnerovi a pod.), po prechode na vysokú školu svoju pozornosť zamerlal na problematiku dejín slovenského jazyka. Medzi východoslovenskými nárečiami, ktorých výskumu sa sústavne venuje, najviac pozornosti, prirodzene, venuje svojim rodným abovským nárečiam (publikoval o nich celý rad dialektologických a onomastických štúdií a do tlače má pripravenú monografiu, v ostatných rokoch sa úspešne podieľa na výskume slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine), v oblasti dejín spisovného jazyka sa zameriava najmä na vývinové otázky tzv. kultúrneho jazyka na východnom Slovensku a výsledkom jeho záujmu o kultúru súčasného spisovného jazyka sú nielen mnohé články (najviac v časopise Kultúra slova, v ktorom je zároveň členom redakčnej rady), ale napríklad aj vedenie jazykových rubriek (pred nejakým časom napríklad v denníku Národná obroda a v tunajších Prešovských novinách), jazyková úprava rôznych publikácií, práca v názvoslovných komisiách (napríklad v Prešove v názvoslovnej komisii pri mestskom, okresnom aj katastrálnom úrade) a pod.

Ladislav Bartko sa svojho jubilea dožil v dobrom zdraví a primeranej miere životného optimizmu. Želáme mu, aby ho tieto danosti neopustili ani v ďalších rokoch, aby pri dobrom zdraví mohol zavŕšiť v prospech našej vedy a kultúry všetko to, čo si zaumienil.

Ferdinand Buffa

Súpis prác doc. Ladislava Bartka za roky 1994 – 2003

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Ladislava Bartka za roky 1957 – 1993 od L. Dvonča, ktorý bol uverejnený v Slovenskej reči, 59, 1994, na s. 243 – 251. Bibliografia je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petítom) články, referáty a recenzie, drobné príspevky a správy. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom roku v tej istej publikácii alebo v tej istej rubrike v tom istom časopise, uvádzajú sa súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa).

1994

Umelecké mená typu *Janko (Kráľ)*, *Fraňo (Štefunko)*. – In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 159 – 165.

O jednom prvenstve Nitry II. – Zápisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, s. 41 – 42 (témy prednášky konanej dňa 19. 10. 1994 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
Neuznášaniachopnosť? – Kultúra slova, 28, 1994, s. 233 – 234.

1995

Ukrajinské, respektíve ukrajinsko-poľské lexikálne prvky v abovskom nárečí na východnom Slovensku. – In: Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschódniósłowiańskim. Red. M. Kondratiuk. Białystoku, Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich 1995, s. 67 – 73, rus. res. s. 74.

Tatrín a štúrovská spisovná slovenčina. – In: Dialógy o slovenčine. 2. Red. K. Ichniovská. Prešov, Metodické centrum 1995, s. 19 – 23. – Znovu publikované: In: 150. výročie vzniku Tatrína. Red. M. Otčenáš. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1995, s. 37 – 41.

Anton Pridavok a jazyková kultúra na Slovensku. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 205 – 209.

Životné jubileum doc. Júlie Dudášovej-Kriššákovej. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 105 – 107 (k 50. narodeninám J. Dudášovej-Kriššákovej).

1996

Pavol Jozef Šafárik vo vedeckom diele Štefana Tóbika. – In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník 12 / Jazykovedný zborník 13 / Historický zborník 5 (AFPh UŠ 79) 1996. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 297 – 303, rus. res. s. 303.

Výučba historických jazykových disciplín na vysokej škole ako nástroj výchovy k národnej hrdosti a slovenskej štátnosti. – In: Výchova k národnej hrdosti a slovenskej štátnosti. Zborník príspevkov z celoštátneho sympózia konaného v dňoch 12. – 13. decembra 1995 v Prešove. Red. J. Mižák. Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus 1996, s. 83 – 85.

Ludovít Štúr, slovenčina a my. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 65 – 70.

A predseda *mečbal* i *Fernandezová*. (Ohlas na článok.) – Prešovské noviny, 40, 1996, č. 8, s. 3.

[Príspevok do ankety Čo s novinami našimi.] – Slovenské národné noviny, 7 (11), 1996, č. 8, s. 10.

ZDŠ Mikuláša Moyzesa (dôstojné potvrdenie minulosti). O 75-ročnom jubileu jednej dohody prešovského MO MS. – Slovenské národné noviny, 7 (11), 1996, č. 23, s. 11.

Otvorený list ministrovi kultúry SR Ivanovi Hudecovi. – Prešovský večerník, 22. 2. 1996, s. 3 (spoluautor L. Šimon).

Odbor Matice slovenskej v Prešove a účasť Mikuláša Moyzesa na jeho práci. – In: Základná umelecká škola Mikuláša Moyzesa Prešov (bulletin). Prešov, vydavateľstvo Cuper 1996, s. 4.

Neraz tŕnistá cesta (Prešovčania si pripomenuli 75. rokov svojho MO MS). – Slovenské národné noviny, 7 (11), 1996, č. 3, s. 11.

Elán, cieľavedomosť a vytrvalosť. (Jazykovedec Ferdinand Buffa sedemdesiatročný.) – Lúč, východoslovenské noviny, 22. 2. 1996, s. 4.

Prešov bol vždy slovenský. (S predsedom prešovského miestneho odboru Matice slovenskej doc. PhDr. Ladislavom Bartkom o jazykovom zákone.) – Prešovské noviny, 40, 1996, č. 10, s. 1 (rozhovor J. Počtu s L. Bartkom).

Dnes na linke: Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., predseda Miestneho odboru Matice slovenskej v Prešove. – Lúč, východoslovenské noviny, 25. 10. 1996, s. 3 (rozhovor Š. Šimočka s L. Bartkom).

1997

Abovské a spišské nárečia. – In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 198 – 205.

Kladzianski dejatelia Samuel Fabry a bratia Hlovíkovci v dejinách spisovnej slovenčiny. – In: Spod hlíny času... (Zborník materiálov zo slávnosti v Kladzanoch

14. mája 1995.) Red. D. Ondiková. Košice, Matica slovenská, Ev. cirkev a. v. na Slovensku a obec Kladzany. [1997], s. 46 – 48.

Karol Kuzmány, slovenčina a Matica slovenská. – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 3 – 8.

Karol Kuzmány v dejinách spisovnej slovenčiny. – In: Karol Kuzmány (k 190. výročiu narodenia). Referáty prednesené na vedeckom seminári 13. októbra 1996 v Brezne. Brezno, Miestny odbor Matice slovenskej 1997, s. 8 – 10.

Miesto rétoriky v učebnom pláne doplňujúceho pedagogického štúdia na Žilinskej univerzite v Žiline. – In: Učebné plány a kreditný systém. Zborník prednášok zo seminára TEMPUS-u JEP-115-30-96 konaného v dňoch 13. – 14. februára 1992 v Súľove. Red. F. Schlosser. Žilina, Žilinská univerzita 1997, s. 33 – 35.

Jazyková kultúra a rétorika – nástroj zvyšovania efektívnosti doplňujúceho pedagogického štúdia. Konferencia pri príležitosti 45. výročia založenia TU a 5. výročia vzniku KIP. Košice, Technická univerzita, Katedra inžinierskej pedagogiky, 1997, s. 164 – 167.

Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava, Veda 1997, s. 652.

Užitočné, nenahradiťelné podujatie. (Pozdrav jubilujúcemu Chalupkovmu Breznu.) – In: Chalupkovo Brezno v pamäti. Vydané pri príležitosti jubilejného 30. ročníka prehliadky umeleckej tvorivosti pedagogických pracovníkov na Slovensku. Red. J. Borgul'ová – M. Kán. Bratislava, Národné osvetové centrum 1997, s. 35 – 38.

Prešov. – Slovenské národné noviny, 8 (12), 1997, č. 33, s. 11 (príspevok v rubrike Odbory MS).

Spresnenie pravidiel prepisu písmen cyrilského písma z bieloruštiny do slovenčiny. – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 221 – 223 (spoluautorka V. Ľašuková).

O výskume slovenských nárečí na Ukrajine. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 1, 1997, č. 1, s. 12.

30. Chalupkovo Brezno. – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 350 – 354 (správa o podujatí konanom v dňoch 10. – 12. 10. 1997 v Brezne).

Životné jubileum Štefana Liptáka. – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 34 – 37 (k 60. narodeninám).

Budujú nové kontakty a vedeckú spoluprácu. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 1, 1979, č. 3, s. 3 (odpoveď na otázku redakcie o kontaktoch Prešovskej univerzity s univerzitou v Minsku).

1998

Masníkova Zpráva písma slovenského – prvá jazyková príručka češtiny na Slovensku. – In: Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša

- Masníka). Red. J. Doruľa. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 1998, s. 142 – 156.
- Nárečie Sečoviec. – In: Sečovce. Red. J. Ordoš. Prešov, I. T. M. 1998, s. 179 – 191.
- K charakteristike gemerských nárečí. – In: Studia Academica Slovaca. 27. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 180 – 185.
- K charakteristike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine. – Slavica Slovaca, 33, 1998, s. 3 – 17, angl. abstrakt s. 3, nem. res. s. 17 (spoluautori N. Dzendzelivská, Š. Lipták).
- O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. – In: Slováci na Zakarpatskej Ukrajine. Zborník materiálov z odborného seminára konaného v Bratislave 19. XII. 1997. Red. Š. Lipták a L. Čáni. Bratislava, Dom zahraničných Slovákov 1998, s. 29 – 39, 45 – 49.
- K problematike prekladu slovenských ľudových rozprávok z nárečia do spisovného jazyka. – In: Literatúra pre deti a mládež v procese. 1. Rozprávkový žáner. Red. J. Kopál. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 1998, s. 275 – 282.
- Nas abjadnala mova. Prel. V. Lašuk. [Lašuková] – Polymia, literaturno-maski i hramatyka-palityčny časopis, 11, 1998, č. 835, s. 216 – 221.
- Belarussistyka na Filasofskim fakul'te Prešavskaha universiteta v Prešove. – In: Belaruskaja mova v druhoj palove XX stahoddzia. Materyaly Mižnarodnaj navukovaj kanferencyji (Minsk, 22 – 24 kastyčnika 1997 h.). Red. M. R. Pryhudzič. Minsk, Belaruskij dzjaržavny universitet – Nacyjanal'naja akademiya navuk Belarusi 1998, s. 291 – 293.
- Bielorusistika na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. – Slavica Slovaca, 33, 1998, s. 149 – 152, angl. abstrakt s. 149.
- K charakteristike slovacích govorov na territorii Zakarpatskoj oblasti Ukrainy. – In: Streszczenia referatów i komunikatów. Językoznawstwo. XII. międzynarodowy kongres slawistów. Kraków 1998. Red. J. Rusek – J. Siatkowski – Z. Rusek. Warszawa, Wydawnictwo Energeia 1998, s. 233 (spoluautori N. Dzendzelivská, Š. Lipták).
- Matičari a jazyková kultúra. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 129 – 131.
- Dva Roky – Rok Antona Bernoláka a Rok slovenskej literatúry. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 3 – 6.
- Na prelome Rokov. (Úvaha o Roku Antona Bernoláka a o Roku slovenskej literatúry.) – Slovenská Republika, 31. 10. 1998, s. 12 – 13.
- Úroveň jazykovej kultúry (súčasťou všeobecnej kultúrnosti každého jednotlivca). – Región extra, regionálny týždenník (Vranov nad Topľou – Bukóza), 5, č. 26, s. 3.
- O kodifikácii názvov obcí na Slovensku. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 63 – 64.

- Poznámky k prepisu písmen bulharskej cyriliky do latinky. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 177 – 178 (spoluautorka N. Nikolovová).
- XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove (27. 8. – 2. 9. 1998). – Slavica Slovaca, 33, 1998, s. 178 – 186 (spoluautori V. Blanár, J. Bosák, J. Doruľa, L. Králik, S. Lesňáková, M. Majtán).
- Naša univerzita na zjazde slavistov. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 2, 1998, č. 8, s. 12.
- Postrehy z Minska. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 2, 1998, č. 8, s. 14 (správa o vedeckej konferencii konanej v dňoch 22. – 23. 9. 1998 v Minsku, Bielorusko).
- Šaliasky Matko rastie. – Slovenské národné noviny, 9 (13), 1998, č. 9 – 10, s. 2 (o súťaži recitátorov konanej 3. 2. 1998 v Starej Ľubovni).
- Jubilejný Šaliasky Matko. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 229 – 232 (správa o 5. ročníku celoslovenskej súťaže v umeleckom prednese Šaliasky Matko Jozefa Čigera-Hronského konanom 6. 3. 1998 v Šali).
- Ján Šárga. (Na nedožitie 80. výročie narodenia.) – Slovenská reč, 63, 1998, s. 370 – 373.
- Tvorivý vklad. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 2, 1998, č. 1 – 2, s. 11.

1999

- O jazyku spevníka Cithara sanctorum z roku 1636 a jeho ďalších vydání v 17. storočí. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 12 – 23.
- K problematike štruktúrnej a normatívnej dynamiky spisovnej a nárečovej formy jazyka. (Na materiáli slovenského jazyka.) – In: Mova, literatura (da 55-hoda adkryccia katadry belaruskaj movy i litaratury BDU.) Materyjaly mižnarodnaj navukovaj kanferencyji. Minsk 22 – 23 verasňa 1998 h. U dvuch častkach. Častka 1. Minsk, BDU 1999, s. 116.
- Niektoré osobitosti fungovania vlastných mien v nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. – In: Nazewnictwo na Pograniczach Etniczno-językowych. Materiały z międzynarodowej Konferencji Onomastycznej. Białystok – Suprasl 26 – 27 X 1998. Studia slawistyczne. 1. Red. Z. Abramow – L. Dacewicz. Białystok, Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej 1999, s. 17 – 20.
- Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. – In: Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jubilejný zborník 1959 – 1999.). Red. M. Otčenáš. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999, s. 181 – 194.
- Dve výročia Štefana Tóbika. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 257 – 267 (k 90. výročiu narodenia a 30. výročiu úmrtia Š. Tóbika).
- Ervín Lazar a jeho matičná činnosť. – Slovenské národné noviny, 10 (14), 1999, č. 2 – 3, s. 12.
- Prešovskí matičiari v Roku P. O. Hviezdoslava. – Prešovský večerník, 3. 2. 1999, s. 2 (spoluautor O. Šimon).
- Koľko rokov má FF PU? – Prešovská univerzita – periodikum Akademickkej obce Prešovskej univerzity, 3, 1999, č. 3 – 4, s. 7.

- AS PU o aktuálnych otázkach univerzity. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity, 3, 1999, č. 9 – 10, s. 5.
- Prešovčania Hviezdoslavovi. – Slovenské národné noviny, 10 (14), 1999, č. 27, s. 11.
- Šárossy alebo Šároši? – Veľkošarišan, kultúrno-spoločenský mesačník zo života občanov, pracovníkov podnikov, závodov a súkromných podnikateľov vo Veľkom Šariši, 8, 1999, č. 7, s. 3.
- Významná medzinárodná vedecká konferencia v Minsku. – Slavica Slovaca, 34, 1999, s. 186 – 188 (správa o konferencii konanej v dňoch 22. – 23. 9. 1998).
- Vedecký seminár o akademikovi Ľudovítovi Novákovi a jeho diele. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 163 – 166 (správa o seminári konanom 15. 1. 1999 v Prešove).
- Na deväťdesiatku Sama Mazúra. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 234 – 235.
- Na šesťdesiatku profesora Jána Sabola. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 42 – 45.
- Pamätná medaila Štefana Moyzesa profesorovi Sabolovi. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity, 3, 1999, č. 3 – 4, s. 7.

2000

- Rétorika. (Rozšírené sylaby pre študentov DPŠ.) 1. vyd. Žilina, Žilinská univerzita – EDIS, vydavateľstvo ŽU 2000. 56 s.
- Odraz slovensko-ukrajinských jazykových kontaktov v toponymii zakarpatských Slovákov. – In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 2000, s. 169 – 181.
- K úradnej podobe ženských rodných (krstných) mien typu *Adriána*. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 280 – 285.
- K poetike mien literárnych postáv z hľadiska teórie prekladu. – In: Preklad a tlmočenie. 2. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2000 v Banskej Bystrici. Red. N. Vietorová. Banská Bystrica, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra slovakistiky FF UMB 2000, s. 133 – 147.
- Štefan Tóvik. – In: Miscellanea anno 1999. Acta Collegii Evangelici Prešovensis. 7. Red. P. Kónya – R. Matlovič. Prešov, Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku 2000, s. 231 – 247.
- Akademický senát PU rozhodol o voľbách. (Zo zasadnutia AS PU.) – Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity, 4, 2000, č. 1 – 2, s. 2.
- Príspevok k rozvoju medzinárodnej spolupráce. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity, 4, 2000, č. 1 – 2, s. 16.

2001

- Príspevok k dejinám výskumu slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine a náčrt ďalších úloh tohto výskumu. (Od S. Cambela cez J. Dzendzelivského do 3. tisícročia.) – In: Ukrajinske i slovianske movoznavstvo. Sučasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Mižnarodna konferencija na čest' 80-riččia profesora Josypa Dzendzelivskoho. Zbirnyk naukovych prac. Vypusk 4. Užho-

rod, Ministerstvo osvity i nauky Ukrajiny – Užhorodskij nacional'nyj universytet 2001, s. 82 – 87.

Národný aspekt v slovenských duchovných piesňach. – In: Text a kontext v náboženskej komunikácii. Acta Facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitatis Presoviensis. Studia philologica. Annus VIII. Ed. J. Kesselová. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 2001, s. 191 – 199.

Abov známy i neznámy. – In: Nemcová, M.: Piesne Abova. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2001, s. 95 – 99.

Aktuálne o nárečiach a národnom jazyku. [Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Editorka A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999. 332 s.] – Kultúra slova, 35, 2001, s. 296 – 301.

Nárečie je ako poľné kvetiny. (S magnetofónom za bohatstvom reči našich predkov.) – Prešovský večerník, 17. 1. 2001, s. 4 (jubilejný článok k 75. narodeninám F. Buffu).

Jeden z najväčších synov slovenského národa. – Horehronie – regionálne noviny občanov Brezna, Horehronia a Stredného rudohoria, 9, 2001, č. 46, s. 8 (príhovor na otvorení výstavy „Karol Kuzmány 1806 – 1866“ v Brezne 13. októbra 2001).

Jazyková poznámka. – In: Kandráčová, M.: Spev je môj život. Autentické rozhovory so „šarišským slávikom“ spracoval František Matúš. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2001, s. 234 – 236. – Tamtiež: Slovníček nárečových výrazov (s. 237 – 240).

Jazyková poznámka. – In: Nemcová, M.: Piesne Abova. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2001, s. 100 – 101. – Tamtiež: Slovník nárečových výrazov (s. 102 – 105).

Jubileum zanieteného matičiara. – Slovenské národné noviny, 12 (16), č. 8/2001, s. 11 (jubilejný článok k 80. narodeninám J. Hambora).

2002

Moravianske nárečie. – In: Dejiny obce Moravany. Ed. Ľ. Harbuľová. Michalovce 2002, s. 262 – 277.

O názvoch našich ulíc. – Prešov – Kultúrno-spoločenský mesačník, 45, 2002, č. 3., s. 13.

Umelecký prednes. – In: Chalupkovo Brezno v pamäti. 2. 35 rokov Chalupkovho Brezna. Zostavili L. Bartko et al. Brezno, Organizačný výbor Chalupkovho Brezna 2002, s. 20 – 23.

Zakladateľ Chalupkovho Brezna... Z galérie významených pri príležitosti Dňa učiteľov 2002 – PhDr. Ladislav Bartko, CSc. – Učiteľské noviny, 52, 2002, č. 25, s. 3 (rozhovor J. Dobáka s L. Bartkom).

Návraty ku Dňu učiteľov 2002. – Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity, 6, 2002, č. 4 – 5, s. 17 (rozhovor A. Takáča s L. Bartkom).

2003

Slovenské nárečia na Zakarpatskej Ukrajine vo svetle jazykových kontaktov. – In: XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Ľubľane. Príspevky slovenských slavistov

- tov. Ed. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 49 – 69 (spoluautori N. Dzendzelivská a Š. Lipták).
- Slovak Dialects at Transcarpathian Ukraine in the Light of Language Contacts. – In: 13. mednarodni slavistični kongres. Ljubljana, 15. – 21. avgusta 2003. Zbornik povzetkov. 1. del – Jezikoslovje. Ed. F. Novak. Ljubljana: Mednarodni slavistični komite – Slovenski slavistični komite 2003, s. 223 (spoluautori N. Dzendzelivská a Š. Lipták).
- Zápas o novú spisovnú slovenčinu ako súčasť literárnokritickej činnosti Mikuláša Dohnányho a ostatných levočských štúrovcov. – In: Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch. (Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu.) Red. P. Žeňuch. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 2003, s. 113 – 119.
- O účasti Matice slovenskej na založení a počiatkoch obsahovom zameraní Slovenskej reči. – In: Slovenská reč. 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003, s. 35 – 43.
- Rétorika. In: Riadenie prevádzky tunelov. Tunely v cestovnom hospodárstve. Projekt dištančného vzdelávania. Ed. F. Schlosser. Žilina, Žilinská univerzita 2003, s. 3 – 16.
- Zemplínskoteplické nárečie. – In: Zemplínska Teplica. Ed. J. Ordoš. Prešov – Zemplínska Teplica 2003, s. 253 – 275.
- Z výskumov ukrajinsko-slovenskej jazykovej interferencie v slovenských nárečiach na Zakarpatskej Ukrajine. – In: Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 12. – 13. septembra 2002 v Prešove. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. Slavistický zborník 4 (AFPhUP 91/173). Ed. Ľ. Babotová a J. Kredátusová. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 53 – 62.
- Z výskumov nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. – In: Slováci v zahraničí. 20. Red. S. Bajaník a V. Dendúrová-Tapalagová. Martin, Matica slovenská 2003, s. 9 – 29 (spoluautor Š. Lipták).
- O vplyve uhorského kancelárskeho úzu na domáce podoby slovenských rodných mien a na ich fungovanie v komunikácii. – In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Red. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda 2003, s. 279 – 282.
- O doterajších výsledkoch a ďalších úlohách výskumu slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine. – In: BraSlav 2. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave dňa 13. a 14. novembra 2003. Ed. P. Žigo a Ľ. Matejko. Bratislava, Univerzita Komenského 2003, s. 221 – 227 (spoluautor Š. Lipták).

Pozdrav jubilantovi profesorovi Doruľovi. – Bardejovské novosti – nezávislý regionálny týždenník, 14, 2003, č. 37, s. 2.

Redakčná činnosť

Kultúra slova, 28, 1994 – 37, 2003 (člen red. rady)

G. K. Zechenter-Laskomerský. Život a dielo. 1824 – 1908. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Brezne 6. – 7. decembra 1974. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1977 (zostavovateľ).

Učebnice, učebné pomôcky a programy pre hudobnú výchovu. Zborník projektov, referátov a materiálov z hudobnopedagogickej konferencie v Prešove 26. – 28. 9. 1995. Editor F. Matúš. Prešov, Pedagogická fakulta UPJŠ 1996. 68 s. (jazyková redakcia a korektúra).

Základná umelecká škola Mikuláša Moyzesa Prešov (bulletin). Prešov, Vydavateľstvo Cuper 1996 (redakčná spolupráca).

Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárno-vedný zborník 12 / Jazykovedný zborník 13 / Historický zborník 5 (AFPh UŠ 79) 1996. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta UPJŠ – Matica slovenská 1996. 552 s. (výkonný redaktor s J. Zimmermannom, člen red. rady).

Spod hliny času ... (Zborník materiálov zo slávnosti v Kladzanoch 14. mája 1995.) Red. D. Ondiková. Košice, Matica slovenská, Ev. cirkev a. v. na Slovensku a obec Kladzany [1997] (jazyková redakcia).

Nižníková, J. – Sokolová, M.: Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998. 270 s. (člen redakčnej rady).

Valcerová-Bacigálová, A.: Vzťah významu a tvaru v preklade poézie. Preklady poézie A. Voznesenského do slovenčiny a češtiny. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia. 18. (AFPh UP 17/99.) Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999. 220 s. (výkonný redaktor, člen red. rady).

Filologická revue (štúdie, odborné články, eseje, recenzie, poznámky a glosy, kronika), roč. 3, č. 1, 2, 3. Banská Bystrica, Filologická fakulta UMB 2000 (jazykový redaktor).

Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowiczovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník. 2 (AFPhUP 35/117). 2000. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2000 (člen red. rady).

Preklad a tlmočenie. 2. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2000 v Banskej Bystrici. Red. N. Vietorová. Banská Bystrica, Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra slovakistiky FiF UMB 2000. 284 s. (recenzent).

Kandráčová, M.: Spev je môj život. Autentické rozhovory so „šarišským slávikom“ spracoval František Matúš. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2001 (odborný jazykový poradca a korektor).

Nemcová, M.: Piesne Abova. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2001 (odborná jazyková spolupráca).

Kopčáková, S.: Ladislav Burlas. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2002. 176 s. (odborná jazyková spolupráca).

Štátna vedecká knižnica v Prešove. 1952 – 2002. Zostavila A. Hudáková. Prešov, Štátna vedecká knižnica 2002. 40 s. + 14 s. obrazová príloha (jazyková úprava).

Chalupkovo Brezno v pamäti. 2. 35 rokov Chalupkovho Brezna. Brezno, Organizačný výbor Chalupkovho Brezna 2002 (zostavovateľ spolu s M. Kánom a A. Štulrajterovou).

Súzvuk. 1. Aktivity členov Prešovského hudobného spolku Súzvuk v rokoch 2001 – 2002. Prešov, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2003 (recenzent a odborná jazyková spolupráca).

Literatúra

- Dvonč, L.: Súpis prác doc. Ladislava Bartka za roky 1957 – 1993. – Slovenská reč, 59, 1994, s. 243 – 251.
- Chilová, K.: Ladislav Bartko. – Slovenské národné noviny, 5 (9), 1994, č. 48 – 49, s. 4.
- Lipták, Š.: Docent Ladislav Bartko šesťdesiatročný. – Slovenská reč, 59, 1994, s. 241 – 242.
- Považaj, M.: Životné jubileum doc. Ladislava Bartka. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 237 – 238 (k 60. narodeninám).
- Sabol, J.: Životné jubileum doc. PhDr. Ladislava Bartka, CSc. – Universitas Šafarikiana, 24, 1995, č. 5 – 6, s. 15 (k 60. narodeninám).
- Dordrecht/Boston/London, Kluwer Academic publishers 1995 (záznam 3 prác L. Bartka).
- Odaloš, P. – Majtán, M.: Bibliografia slovenskej literatúry o urbanonymách. In: Urbanonymy v kontexte histórie a súčasnosti. Materiály z onomastického kolokvia (Banská Bystrica 3. – 5. septembra 1996). Red. P. Odaloš a M. Majtán. Banská Bystrica – Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Fakulta humanitných a prírodných vied Univerzity Mateja Bela – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1996, s. 274 (záznam jednej práce L. Bartka).
- Ladislav Bartko. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava, Veda 1997, s. 32 – 35.
- Ladislav Bartko. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998, s. 31 – 35 (súpis prác L. Bartka za roky 1957 – 1960, doplnky k bibliografii za roky 1972 – 1975 a 1976 – 1985 a súpis prác za roky 1986 – 1995).
- Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993 – 1998 (výber). Red. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov a Slavistický kabinet SAV 1998, s. 29, 32, 112, 123, 145 (záznam štyroch prác L. Bartka).
- Šelepec, J. – Dorčáková, M.: Slavistika na Filozofickej a Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove. Prešov, Krajská štátna knižnica 1998. 96 + 3 s. (záznam jednej práce L. Bartka).
- Breznosčáková, Z.: Publikačná činnosť pracovníkov Prešovskej univerzity za rok 1998. Prešov, Prešovská univerzita, Univerzitná knižnica 1999 (záznam 15 prác L. Bartka).
- Nadrukavana pra kantakty v Belarusi i v svece. In: Kantakty i dyjalohi. Infarmacyjna-analityčny i kul'turalahičny biuleteň Mižnarodnaj asacyjacyji belarusistav i Belaruskaha tavarystva družby i kul'turnaj suvrazi z zametnymi krajinami, č. 2 – 3 (38 – 39), Ľuty – sakavik, 1999, s. 50. Minsk – Belarus (záznam jednej práce L. Bartka).
- Dorčáková, M.: Bibliografia slavistických bibliografií. Prešov, Štátna vedecká knižnica v Prešove 2000, s. 19 – 20 (so záznamami troch bibliografií, v ktorých sú zachytené niektoré práce L. Bartka).
- Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1998 – 2002 (výber). Ed. P. Žeňuch. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 7 – 9 (záznam 21 prác L. Bartka).
- Oravcová, A. – Ondrejovič, S.: Autorský register časopisu Slovenská reč za roky 1932 – 2002. In: Slovenská reč. 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003, s. 148, 225 – 226 (záznam 6 prác L. Bartka).
- Pramene a literatúra. – In: Zemplínska Teplica. Ed. J. Ordoš. Prešov – Zemplínska Teplica 2003, s. 282 – 283 (záznam dvoch prác L. Bartka).
- Ladislav Bartko. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava, Veda 2003, s. 26 – 31.

Pekné životné jubileum doc. Marty Patákovvej

V druhom zväzku Dvončovej bibliografickej trilógie Slovenskí jazykovedci 1986 – 1995 z r. 1998 pri mene jubilatky nájdeme informáciu, že od r. 1994 je na dôchodku. Nie je to tak, lebo doc. M. Patáková pedagogicky pôsobila na plný úväzok až do konca augusta 2004 na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde prednášala a viedla semináre z predmetu žurnalistické žánre, pred ktoré logicky pripájala aj minimum zo štylistiky. Svoje bohaté skúsenosti z vyučovania slovenského jazyka mohla na konci úspešnej a pestrej pedagogickej dráhy odovzdávať tým, ktorí to budú vo svojich profesiách prakticky potrebovať.

Obyčajne pri životných jubileách mávame v našich časopisoch tri zastavenia. To prvé, pri päťdesiatke M. Patákovvej, „sa nekonalo“, lebo pri delimitácii Pedagogickej fakulty UK so sídlom v Trnave r. 1984 sa na to akosi „pozabudlo“. Takže druhé pristavenie nájdeme v Slovenskej reči r. 1994 z pera L. Navrátila; tam je uvedený aj jej súpis prác za roky 1963 – 1993, ktorý je presnejší a úplnejší ako údaje v Dvončovej bibliografii.

Doc. PhDr. Marta Patáková, CSc., sa narodila 9. 10. 1934 v Trnave. Študovala v r. 1954 – 1959 na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave (slovenský jazyk), popri tom však učila aj na Základnej deväťročnej škole v Trstíne, no už r. 1961 prišla na Katedru slovenského jazyka a literatúry bývalého Pedagogického inštitútu v Trnave, ktorý sa po organizačných transformáciách r. 1964 zmenil na Pedagogickú fakultu Univerzity Komenského so sídlom v Trnave. Tu bola v r. 1977 – 1984 vedúcou katedry slovenského jazyka a literatúry, v r. 1975 – 1977 aj prodekanou pre vedecko-výchovnú činnosť. Od r. 1984 prešla na Pedagogickú fakultu v Nitre, kde bola v r. 1984 – 1989 vedúcou katedry slovenského jazyka a literatúry, potom v r. 1992 – 1994 pracovníčkou Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Vysokej školy pedagogickej v Nitre. Ako vidieť, vedecko-organizačnej práci venovala značnú časť rokov svojho života.

Marta Patáková patrí do tej generačnej vrstvy, ktorá medzi prvými absolvovala Vysokú školu pedagogickú v Bratislave (existovala v r. 1953 – 1959), ktorú potom nahradili pedagogické inštitúty (v Trnave, Nitre, Banskej Bystrici, v Prešove a inde); tie mali tiež len päťročnú „trvanlivosť“ (do r. 1964), lebo vzápätí ich nahradili pedagogické fakulty. A aby tejto reorganizačnej „päťročnicovej“ anabáze nebol koniec, dnes sa v uvádzaných mestách etablovali novozaložené univerzity.

Spomínam to hlavne preto, že aj napriek všetkým týmto zmenám silná generačná vrstva M. Patákovvej zostala verná svojmu pedagogickému poslaniu a vychovala a pripravila do života stovky učiteľov a stredoškolských profesorov slovenského jazyka. A títo absolventi zostali v prevažnej miere spojení so svojím rodným krajom,

vdaka čomu na mimobratislavských vysokých školách vybudovali solídne a pevné základy pedagogických pracovísk (v prípade našej jubilantky to bola trasa Trnava – Nitra – Trnava). Zväčša sa aj ich pedagogický život vyvíjal po analogickej trajektórii – pre budúcich učiteľov pripravovali najmä praktické príručky, kým u niektorých popri tom prevládla orientácia na vedecký výskum.

M. Patáková sa orientovala predovšetkým na potreby pedagógov a žiakov. Ak zrátame všetky vydania, ktorých vysoký počet svedčí o užitočnosti takýchto príručiek, je autorkou, resp. spoluautorkou úctyhodných 22 publikácií: *Zbierka štylizovaných cvičení* (1964 – spoluautorka V. Betáková); *Diktáty a pravopisné cvičenia* (1965, 2. prepracované vyd. 1967, 3. rozšírené vyd. 1971 – spoluautorka A. Rýzková); *Slohové rozbor v ukážkach* (1975 – spoluautorka V. Betáková); *Ako rozoberať vety* (1969, 2. prepracované vyd. 1977, 3. vyd. 1982, 4. vyd. 1987, 5. doplnené vyd. 1987); *Cvičenia zo štylistiky* (1974, 2. vyd. 1978, 3. vyd. 1990 – spoluautor J. Findra); *Slohové rozbor v ukážkach* (1975 – spoluautorka V. Betáková); *Pravopisný výcvik v 5. – 8. ročníku základnej školy* (1979, 2. vyd. 1981, 3. vyd. 1985, 4. vyd. 1986, 5. vyd. 1988, 6. vyd. 1990 – spoluautorka A. Rýzková); *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva I. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským* (1987 – spoluautori O. Hábovčík, K. Habovštiaková, J. Holčík, E. Krošláková, J. Vaňko); *Cvičenia zo slovenského jazyka pre gymnáziá s osemročným štúdiom* (2002). Príručky M. Patákovskej za štyridsať rokov svojej prítomnosti na školách pomohli nielen mnohým generáciám študujúcich, ale výraznou mierou prispeli aj k praktickému kultivovaniu nášho jazyka.

Jubilantkinou výskumnou a pedagogickou doménou bola na začiatku slovenská syntax, potom začala v jej orientácii prevažovať štylistika, čo už možno badať v jej prvých štúdiách a potom aj v kvalifikačných prácach zo sedemdesiatych rokov najmä o próze Jozefa Čigera-Hronského. Keďže v tých časoch tento autor nebol „žiaduci“, individuálna monografia *Kompozičná variabilnosť prózy. Kompozičné postupy v tvorbe J. C. Hronského* mohla vyjsť v edícii Monografie Pedagogickej fakulty v Nitre až v r. 1990.

Želáme našej milej kolegyni do budúcich rokov najmä pevné zdravie a pohodu, aby si zaslúžene oddýchla od namáhavej pedagogickej i vedecko-organizačnej činnosti a veľa ráz aj zbytočného administrovania požadovaného „zhora“. Lenže keď sa raz niekto z tejto nadšenej a vitálnej pedagogicko-metodickej zakladateľskej generácie rozhodol pre učiteľovanie a vysadol na onoho pomyselného „tigra“, ťažko sa s ním lúči aj po formálnom odchode do dôchodku. Ale kto má väčšie právo na oddych ako pedagógovia? Užívajte si ho, milá pani docentka, v dobrom zdraví a v príjemných spomienkach na vašu zaslúžilú prácu!

Ján Bosák

Dodatok k bibliografii doc. Marty Patákovéj

Tento dodatok nadväzuje na Súpis prác doc. Marty Patákovéj za roky 1963 – 1993, uverejnený v časopise Slovenská reč, 1993, 59, s. 307 – 311.

1990

Pravopisný výcvik v 5. – 8. ročníku základnej školy. 6. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990 (spoluautorka A. Rýzková).

2002

Cvičenia zo slovenského jazyka pre gymnáziá s osemročným štúdiom. Bratislava, MEDIA TRADE, spol. s r. o. – Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 71 s.

Jubilantka Tatiana Laliková

Málokedy možno u vedeckého pracovníka nájsť takú sklbenosť odborného záujmu s jeho „srdcovou záležitosťou“ ako u jublantky, aj keď ona sama to navonok nijako nedáva najavo. Napriek tomu, že sa jej naskytla možnosť uplatniť sa v materiálne výhodnejšej profesii, zostala a zostáva verná svojmu domovskému pracovisku, Jazykovednému ústavu Ľ. Štúra SAV, kde sa venuje dvom vedeckým oblastiam: historickej lexikológii a lexikografii a onomastike z diachrónneho aspektu.

Mgr. Tatiana Laliková sa narodila 12. novembra 1954 v Bratislave. Študovala v rokoch 1974 – 1980 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk a anglický jazyk. Od roku 1982 pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave (študijný pobyt, odborná pracovníčka, samostatná odborná pracovníčka) v oddelení dejín slovenčiny. Od začiatku svojho pôsobenia v tomto ústave sa na plný úväzok venuje koncipovaniu hesiel do jedného z najvýznamnejších lexikografických diel na Slovensku, *Historického slovníka slovenského jazyka* (doteraz vyšlo 5 zväzkov, šiesty je pripravený do tlače, siedmy, posledný, je už skoncipovaný; jublantka je spoluautorkou tohto slovníka od 3. zväzku).

Okrem koncipovania hesiel do Historického slovníka slovenského jazyka Tatiana Laliková robila mimoriadne záslužnú činnosť. V spolupráci s Milanom Majtánom, vedeckým redaktorom tohto slovníka, dopĺňala spracované heslá, a to už od prvého zväzku, kde ešte sama nemala svoje heslá, o vlastné mená, propriá, s apelatívnym základom, zo staršieho obdobia od 11. storočia, v ktorom sa súvislé slovenské jazykové pamiatky nenachádzali. Tieto vlastné mená (antroponymá a toponymá)

sa však nachádzajú v latinských textoch zo staršieho obdobia. Ich zaradenie do Historického slovníka slovenského jazyka má veľký význam, pretože dokazuje a potvrdzuje okrem iného aj na základe týchto konkrétnych dokladov existenciu slovenského jazyka už pred výskytom samostatných súvislých slovenských, resp. českých textov so slovakizmami od 15. storočia. Ako presvedčivé príklady možno uviesť heslá *družba* (antroponymum: *cum Beche, fratre Drusba* 1075); *mrákota* (antroponymum: *Georgio Mrakotha* 1481); *lovec* (toponymum: *Loucha Lovča* 1283); *kociúr* (toponymum: *Cozuran Kocurany, Kocurice* 1113).

Publikačná činnosť Tatiany Lalikovej sa nesústreďuje iba na Historický slovník slovenského jazyka, ale okrem štúdií venovaných historickej lexikológii (*Významová stavba slova nevesta v staršej slovenčine*, 1986; *Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predpisovnom období*, 1993; *Dĺžkové miery predkov*, 1997; *Význam Dubayovho diela pre slovenskú jazykovedu*, 2000 a pod.) publikovala veľké množstvo štúdií zameraných na jej druhý odborný záujem, na historickú onomastiku (*Bezpríponové z apelatív utvorené najstaršie slovenské osobné mená*, 1987; *Najstaršie slovenské osobné mená apelatívneho pôvodu*, 1987; *Domáce formy kresťanských mien v najstaršej slovenčine*, 1991; *Osudy najstarších zložených slovanských osobných mien v slovenčine*, 1996 a pod.). Mnohé onomastické, ale aj iné štúdie majú atraktívnu tematiku (*Vývin námestí a ich názvov v historickom jadre Bratislavy*, 1988; *Mená členov Jánošíkovej družiny – v skutočnosti a v literatúre*, 1992; *Mená psov na Slovensku*, 1996; *Názvy brán a bášť v starej Bratislave*, 1996 a pod.), takže jubilantka ich potom v populárnej forme úspešne publikovala v dennej tlači a v populárnych periodikách, napr. *Námestia v starej Bratislave*, 1986; *Mená členov Jánošíkovej družiny v skutočnosti a umeleckej literatúre*; *Niečo o Jánošíkovi*; *Jánošík trochu inak* (1990, 1993, 2000); *Terénne názvy so základným slovom dub*, 1994; *Koľko meria piadimužik*, 2000.

Tatiana Laliková bola v rokoch 1997 – 1998 vedúcou grantu (VEGA) *Prameň k dejinám slovenčiny*. Výsledkom bolo vydanie druhého zväzku publikácie rovnomeného názvu. Táto publikácia nadväzuje na prvý zväzok z roku 1992 a prináša nové, doteraz nepublikované texty slovenských jazykových pamiatok zo 16. až 18. storočia. Zastúpené sú viaceré oblasti: administratívno-právne pamiatky (výpovede svedkov, testamenty, sťažnosti a pod.), odborné-náučné spisy, náboženské spisy, preklady a pod. Tatiana Laliková ako hlavná zostavovateľka v spolupráci s Milanom Majtánom pripravila túto publikáciu na vydanie veľmi dôkladne a zodpovedne.

Milá Tánička, pokračuj aj naďalej vo svojej plodnej činnosti, ktorá obohacuje slovenský národ o nové poznatky z jeho minulosti a upevňuje jeho národné povedomie. Želám Ti v mene celej jazykovednej obce tú najlepšiu pohodu v Tvojom osobnom živote a ďalšie úspechy vo vedeckom živote. Všetko najlepšie!

Tri pohľady na profesora Jána Stanislava

Len celkom nedávno som pripomínal sté výročie narodenia jedného z prvých členov plejády slovenských jazykovedcov zo začiatku dvadsiateho storočia – Antona Jánošíka. Čas však neúprosne letí, a tak plním ďalšiu svoju nestorskú povinnosť – pripomínam sté výročie narodenia prof. Jána Stanislava. Chcel by som tu pripomenúť tri základné pohľady na jeho osobnosť i činnosť: pohľad biografický, bibliografický a sociografický.

Biografický pohľad poskytuje predovšetkým heslo v Encyklopédii jazykovedy, ale aj Dvončove bibliografické súpisy, ako aj viaceré spomienkové príspevky a hlavne nekrológy. Ján Stanislav sa narodil 12. 12. 1904 v Liptovskom Jáne, zomrel 29. 9. 1977 v Liptovskom Mikuláši. Študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slavistiku a romanistiku v rokoch 1924 – 1928, absolvoval študijné pobyty v Prahe, Ľublani, Krakove a v Paríži, od r. 1936 pôsobil na Filozofickej fakulte UK. Tu dosiahol všetky vedecké hodnosti i mnohé vedecké i spoločenské ocenenia.

Vedeckú prácu prof. Stanislava zhodnotil Š. Peciar v rozsiahlom nekrológu uverejnenom v Slovenskej reči r. 1978. Poukázal tu na širokú slavistickú oblasť jeho záujmov, v rámci ktorej, prirodzene, prvé miesto zaujímala problematika slovenčiny. Zhodnotil rozsiahle knižné publikácie J. Stanislava i len akoby vedľajšiu pedagogickú aj len akoby okrajovú organizačnú činnosť v slovenskej jazykovede.

Podrobný bibliografický pohľad na prof. Stanislava predkladá L. Dvonč vo svojich Slovenských jazykovedcoch. V týchto súpisoch našli svoje miesto nielen kapitálne práce, ako sú *Slovenský juh v stredoveku*, *Dejiny slovenského jazyka I – V*, *Starosloviensky jazyk*, *Slovenská historická gramatika I – IV*, ale dobre vidieť aj množstvo drobnejších poznámok najmä recenzií (takmer všetkých slavistických zahraničných prác, ktoré sa mu dostali do rúk), jeho reakcie na rozličné aktuálne podnety. Plasticky tu vynikajú i jednotlivé obdobia, napr. obdobie 1962 – 63 venované problematike jazykovej kultúry, ale najmä spevu a hudby. Svoje miesto tu majú aj práce o veľkých osobnostiach slovenskej kultúry – o Cyrilovi a Metodovi či A. Bernolákovi.

Tretí pohľad sa týka medziludských vzťahov – preto ho označujeme ako sociografický. Pri jeho náčrte môžem, ba musím využiť svoje osobné spomienky ako

Stanislavov študent (nie žiak, lebo moje záujmy neboli slavistické) a neskôr kolega.

Moje prvé osobné kontakty s prof. Jánom Stanislavom boli, prirodzene, študijné. V mojom indexe sú na prvých miestach zapísané siahodlhé, zväčša trojhodinové prednášky z praslovančiny, zo staroslovienčiny, starej češtiny, okrajovo aj srbochorvátčiny. Na seminárnych cvičeniach sa povinne vypracúvali písomné interpretácie určených staroslovienskych textov. Skutočný prvý kontakt som zažil na imatrikulácii. Bol som veľmi prekvapený a potešený, keď sa ma pri potriasaní ruky prívetиво spýtal, či viem, ako získalo mesto Stupava svoje meno. Zahanbený som sa zmohol len na kolujúce ľudové etymológie.

Z celého svojho štúdia som však nadobudol dobrý poznatok, že prof. Stanislav síce nevynikal túžbou nadväzovať bližšie kontakty so svojimi študentmi i absolventmi – vždy nás oslovoval len priezviskom – ale bol dobromyseľný a neobyčajne citlivý. Svoju utiahnutosť od verejných a spoločenských vecí využíval na ustavičnú systematickú prácu a na pravidelné prechádzky po dunajskom nábreží. Vcelku však ostával prof. Stanislav v mojich očiach usilovným, pracovitým, ale pritom všetkom predsa len osamelým bežcom. Nenašiel pokračovateľa vo svojom diele, nevyprovokoval hlbšie založené recenzie v odbornej tlači.

Posledný raz som sa s prof. Stanislavom stretol na pohrebe. Bolo to stretnutie mĺkve, ale o to smutnejšie. Vlastne to ani nebolo posledné stretnutie, lebo s prof. Stanislavom som sa sprostredkovane stretal pri čítaní a recenzovaní memoárovej knihy syna Ivana Stanislava. Sú v nej spomienky na školské roky, na učiteľské pôsobenie na fakulte, ale sú tu aj kapitoly súkromnejšej povahy: o prvej veľkej láske, o svadbe, o narodení a výchove dvoch synov. A sú tu aj menej známe texty, ako je napr. prednáška o stave slovenskej vedy, prejav na poslednej rozlúčke s Milošom Weingartom, dokonca aj niektoré umelecké texty – napr. text k Fibichovmu Poému.

Ján Horecký

Robert Auty (1914 – 1978)

Sú mená, ktoré sa nám z nejakých dôvodov neudržia dlhšie v pamäti, aj keď vieme, že ich nositeľov si máme za čo vážiť a máme im za čo byť vďační. K takýmto osobnostiam bezpochyby patrí aj profesor slavistiky Londýnskej a Oxfordskej univerzity Robert Auty, pôvodne germanista, neskôr však vynikajúci slavista, bohemista a slovákista. Pripomeňme si ho teda a oprášme spomienku naň práve dnes – v čase jeho nedožitých deväťdesiatin.

Robert Auty sa narodil 10. októbra 1914 v Rotherhame v učiteľskej rodine. S vynikajúcimi výsledkami absolvoval Oxfordskú univerzitu, odkiaľ ho ako znamenitého študenta poslali na univerzitu v Münsteri, kde pod vedením prof. G. Müllera obhájil dizertačnú prácu. V r. 1937 sa stal asistentom na germanistike v Cambridgei a venoval sa najmä stredovekému filologickému bádaniu. Po istej prestávke nastúpil do služieb československej vlády v Londýne, kde v r. 1943 – 45 pracoval na zahraničnom oddelení ako prekladateľ a tlmočník. Po návrate do Cambridgea začal na univerzite prednášať opäť nemčinu a jeho slavistické záujmy boli na čas zatlačené do úzadia. Avšak v r. 1948 si pribral k nemčine aj češtinu, aby sa už od r. 1957 takmer výlučne venoval len slavistike. Istý čas pôsobil na Dôstojníckej vysokej škole, ale v r. 1962 sa už postavil na čelo Katedry porovnávacej filológie slovanských jazykov na univerzite v Londýne ako následník G. Nandrisa. V r. 1965 prešiel do Oxfordu, kde vo vedení Katedry porovnávacej slovanskej filológie nahradil B. Unbegauna.

Hlavná pozornosť Roberta Autyho sa v Londýne a Oxforde už plne sústredila predovšetkým na češtinu a slovenčinu. Ešte ako germanista sa venoval aj skúmaniu kultúrnych a národnostných prúdení v strednej Európe. To ho priviedlo k štúdiu spisovných jazykov slovanských i neslovanských národov v niekdajšom Rakúsko-Uhorsku (čeština, slovenčina, slovinčina, srbčina, chorvátčina, maďarčina) a ku skúmaniu politických pohybov príslušných etník od konca 18. storočia a okolností, za akých sa tieto etniká formovali na moderné národy. Jeho polyglotické vedomosti boli priam legendárne, takže mohol sledovať produkciu aj vo všetkých týchto národných jazykoch. Slovenčine venoval mimoriadnu pozornosť a jeho zásluhou sa od r. 1948 začali slovenský jazyk a literatúra sústavne prednášať ako odbor na univerzite v Cambridgei. Z čias londýnskeho a oxfordského pôsobenia sú pamätne viaceré jeho bádateľské cesty na Slovensko, spojené aj s prednáškami.

Hlavné slovackistické a slavistické aktivity Roberta Autyho dokumentujú najmä jeho samostatné publikácie, ako sú *The Evolution of Literary Slovak – Vývin slovenského spisovného jazyka* (1953), *Handbook of Old Church Slavonic – Compendium staroslovienčiny* (1960), *Czech and Slovak Thought in the 2. Half of the 18th Century – České a slovenské myslenie 2. polovice 18. storočia* (1962), *Czech and Slovak – Čeština a slovenčina* (1965), *The Role of Poetry in the Early Nineteenth--Century Slavonic Language – Úloha poézie v slovanských jazykoch na začiatku 19. storočia* (1973) a *An Introduction to Russian History. – Úvod do ruských dejín* (1976), ktorú pripravil spolu D. Obolenským. Osudy „rakúskych“ slovanských jazykov a medzi nimi, pravdaže, aj slovenčiny, sa stali predmetom viacerých štúdií, ktoré uverejňoval najmä v medzinárodnom časopise *The Modern Language Review*, ale i v českých a slovenských periodikách (*Slavia*, *Slavica Pragensia*, *Philologica FF UK* a i.). Kým sprvoti vychádzal vo svojich výkladoch z koncepcie V. Vážneho a český a slovenský jazyk chápal ako reprezentantov jedného

abstraktného československého jazyka, neskôr prihliadol k argumentom domácej historickej jazykovedy (E. Paulíny, R. Krajčovič, V. Blanár a i.), ktoré si osvojil. Sám však od začiatku vysoko oceňoval vklad Ľudovíta Štúra. Trval pritom na preskúmaní pojmov ako sú kultúrna slovenčina a kultúrny dialekt, ktoré ostali preňho viac-menej len hypotetickými termínmi. Obľúbenou témou R. Autyho boli aj pokusy o vytvorenie všeslovanského jazyka v minulosti. Najviac ho v tomto kontexte inšpirovala práca Jána Herkeľa *Grammatica universalis linguae Slavicae* ..., ktorej venoval viaceré štúdie.

Prof. R. Auty urobil mnoho aj z pohľadu informovanosti anglickej verejnosti o slovenčine a Slovensku, o jeho dejinách. Vo svojich článkoch, recenziách, encyklopedických heslách a v portrétoch významných slovenských literárnych a jazykovedných vedcov prinášal o našom jazyku a našej krajine podrobné a zasvätené analýzy a prehľady. Bol navyše členom Medzinárodného komitétu slavistov, predsedom anglického komitétu slavistov a vedúcim, resp. členom ďalších britských a medzinárodných slavistických inštitúcií (bol napr. členom Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky a členom Komisie pre slovanskú lingvistickú terminológiu). Vykonával v prospech slavistiky i slovistiky skutočne veľa. Okrem iného sa uvádza, že práve on zabezpečil lektorát slovenského a českého jazyka na univerzite v Oxforde a v Sheffielde. Nie je už jeho vinou, že dnes už nie sú aktívne. Robert Auty zomrel náhle v auguste 1978 vo veku 64 rokov na infarkt myokardu. Bola to vtedy citeľná strata nielen pre britskú slavistiku a slavistiku vôbec, ale aj pre slovistiku.

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Glosár a jeho významy – Naše najväčšie lexikografické dielo Slovník slovenského jazyka, zachytávajúce slovnú zásobu slovenského jazyka určite najúplnejšie, vyčleňuje vo svojom 1. zväzku (1959, s. 436) pri hesle glosár tieto významy: 1. zbierka glos, 2. druh stredovekého slovníka, 3. abecedný zoznam slov. V iných príručkách a slovníkoch sa tento výraz vôbec nenájde (spomeňme napr. Krátky slovník slovenského jazyka), alebo sa pri ňom neuvádza celé spektrum významov. Napr. Slovník cudzích slov Slovenského pedagogického nakladateľstva, preložený z češtiny (1997), spracúva heslo glosár (s. 325) takýmto spôsobom: 1. druh stredovekého slovníka, najmä odborného, terminologického, 2. zoznam významovo nepriezračných slov, doložených v staršej literárnej pamiatke (pripojený k jej edícii), 3. súpis glos. A odcitujme ešte spracovanie daného hesla v poslednom 2. vydaní Veľkého slovníka cudzích slov (2000) S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej, kde ho nájdeme v takejto podobe: 1. zbierka glos, 2. podrobný slovník textu obyč. staršieho, 3. druh stredovekých slovníkov.

Ako vidieť, heslo glosár sa v súčasných autoritatívnych dielach slovenskej lexicografie spracúva rôzne čo do významov, ale aj čo do uvádzania ich poradia. Domnievame sa však, že ani jedno z citovaných riešení nevystihuje celkom aktuálnu situáciu v používaní tohto výrazu. Ak nazrieme do Slovenského národného korpusu (súbor textov súčasného slovenského jazyka v elektronickej podobe) a ak si k tomu vezmeme na pomoc aj internetové vyhľadávače, napr. Google a Morfeo, ukáže sa nám, že výraz glosár sa dnes používa predovšetkým vo význame, ktorý sa ani v jednom z uvedených slovníkov neuvádza na prvom mieste. V poslednom desaťročí sa rozšíril počet odborných a terminologických publikácií, ku ktorým sa pripája viac alebo menej stručný terminologický slovník – „glosár“. Ten obsahuje definície alebo vysvetlenia základných pojmov, resp. pojmov, o ktorých sa predpokladá, že nemusia byť čitateľom, resp. adresátom celkom zrozumiteľné. Glosár nájdeme napr. v takýchto kontextoch: *glosár pôvodu mien telies slnečnej sústavy*, ale napr. aj *glosár v oblasti auditu*, ďalej *etnologický glosár* a pod. Glosár sa nemusí týkať len jedného jazyka, ale môže byť aj viacjazyčný, porov. napr. *Glosár odborných anglicko-francúzsko-nemecko-slovenských termínov k Spoločnému referenčnému rámcu pre jazyky*, *Nemecko-slovenský glosár*, *Deväťjazyčný glosár odborného vzdelávania*, *Glosár frekventovaných anglických pojmov na diskusiiach a WTO*. Svoje glosáre majú na internete najrozmanitejšie firmy, organizácie i nadácie, napr. Slovenská asociácia farmaceutických spoločností, Európska únia, glosár je pripojený napr. aj k Etickému kódexu francúzskeho priemyslu na Slovensku. Svoj glosár má i Informač-

ná kancelária Rady Európy v Bratislave, o ktorom sa dozvedáme, že sa „prísne obmedzuje len na pojmy, ktoré boli použité v predchádzajúcej Charte a vysvetľuje ich použitie a význam“ s dodatkom, že „nie je určený na použitie v žiadnej inej súvislosti a definície nemusia odrážať používanie týchto pojmov inými orgánmi“. Tu sa jasne poukazuje na úzku spojitosť medzi glosárom a príslušným textom.

Súčasne možno zistiť, že význam slova glosár „zbierka glos“ ustupuje do úzadia, aj keď v čase spracúvania Slovníka slovenského jazyka mohol byť omnoho produktívnejší. V novšom čase sme zaznamenali iba spojenia typu *Glosár Gabriela Zelenaya* a *Glosár Andera z Košíc* (Rádio Regina), čo tento význam slova glosár posúva do audio-mediálnej sféry. Ani použitie slova glosár vo význame druh stredovekého slovníka už nie je mimoriadne produktívne. Naopak: pomerne široko sa tento výraz uplatňuje vo význame stručného terminologického slovníka pripojeného k príslušnému textu. Na základe týchto zistení ponúkame takéto spracovanie hesla glosár: 1. abecedne usporiadaný stručný terminologický slovník, vysvetľujúci základné alebo špecifické (málo priezračné) termíny textu, ku ktorému je pripojený, 2. zbierka glos, 3. druh stredovekých slovníkov.

Slavomír Ondrejovič

OBSAH 69. ROČNÍKA SLOVENSKEJ REČI

ONDREJOVIČ, S.:	Rok	2004	a slovenčina
.....			
3			

ŠTÚDIE A ČLANKY

BALÁKOVÁ, D.:	K výskumu	súčasnej	živej	slovenskej	frazeológie
.....					
193					
FINDRA, J.:	Vymedzenie	štýlovej	vrstvy		
.....					
7					
JANOČKOVÁ, N.: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine)					
.....					
65					
KAČALA, J.:	Okridlené	výrazy	zo	slovenského	písomníctva
.....					
85					
KAČALA, J.: Syntagmatické a nesyntagmatické spájanie syntaktických jednotiek vo vete					
.....					
257					
LIFANOV, K.: Ustáľovanie fonetického systému spisovnej slovenčiny v 20. storočí					
.....					
283					
MAJTÁN M.: Pomenúvanie kráv na Slovensku začiatkom 19. storočia. (Tvorenie mien v súpisoch Bytčianskeho panstva)					
.....					
151					
MRAČNÍKOVÁ, R.: Historický slovník slovenského jazyka – prameň ďalšieho štúdia slovan- ských jazykov (Problematika genetickej charakteristiky slov prevzatých do predpisovnej slovenčiny na príklade polonizmov)					
.....					
270					
SLOBODA, M.: Jazyk národnostnej menšiny, idiolektné siete a biografie (Slováci v chorvát- skom Iloku)					
.....					
15					

ŠVAGROVSKÝ, Š. – ONDREJOVIČ, S.: Východoslovenský jazykový separatizmus v 19. a 20. storočí. (Poznámky k Východoslovenskému slovníku)

129

ŽIGO, P.: Jazyk *Slovenských veršov* od Petra Benického. (M. Majtánovi k životnému jubileu)

203

DISKUSIE A ROZHĽADY

DOLNÍK, J.: Otázky teórie súčasnej spisovnej slovenčiny

96

ĐUROVIČ, L.: Ešte k slovesám *kecat'* a *kajat'* sa

210

GIGER, M.: Recipientné pasívum v slovenčine

37

KRÁL, Ā.: Z problematiky slovenskej ortoepie a ortografie – o reforme slovenského pravopisu

293

KRÁLIK, Ľ.: O názvoch menových jednotiek pobaltských republík a ich skloňovaní v slovenčine

159

MLACEK, J.: Slovenské príslovia a frazémy v novom výbere

43

OLOŠTIAK, M.: Kritické poznámky k derivatológii v novej vysokoškolskej učebnici lexikológie

101

OLOŠTIAK, M.: Výslovnosť a skloňovanie názvov klubov NHL

302

SPRÁVY A RECENZIE

BOHUŠOVÁ, Z.: Nárečie Lupoče. O dialekte severozápadného Novohradu. J. K r š k o

228

BUGÁROVÁ, M.:	Intonácia	a	sémantika	vety.	F.	Kočiš
57						
Ďalší	krok	českej	onomastiky.	J.	Kršk	
340						
Jazyková	kultúra	na	začiatku	3. tisícročia.	K.	Kálmánová
324						
Komparacia	współczesnych	języków	słowiańskich.	M.	Sokolová.	
345						
Kompendium	o	analýze	textov.	J.	Horecký	
336						
Medzinárodná	konferencia	Braslav	2.	M.	Dudok	
111						
Medzinárodná konferencia o slovenčine v menšinovom prostredí v Békešskej Čabe.	S.	Ondrejovič				
331						
Monografia	o	hydronymách	v	povodí	Nitry.	J. Pavlovič
337						
Nová	monografia	Jána	Horeckého.	M.	Ološtiak	
221						
Nová monografia o slovenčine v prostredí slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe.	S.	Ondrejovič				
342						
Nová	monografia	o	štylistike	slovenčiny.	F.	Ruščák
165						
O jednom prestížnom vedeckom podujatí alebo výkvet slovanskej slovtvorby zavítal na Slovensko.	M.	Ološtiak				
328						
O rituáli v jazyku a texte. Medzinárodná vedecká konferencia v Lodži 17. – 19. mája 2004.	H.	Kubišová				

217	Slovenčina	v Rusku.	L.	Đurovič
170	Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2003. M. Považaj			
318	16.	slovenská	onomastická	konferencia. L. Gianitsová
333	XIII.	kolokvium	mladých	jazykovedcov. M. Ološtiak
52	TUGUŠEVA, R. Ch.: Očerki sopostavitel'noj leksikologii češskogo i slovackogo jazykov. V. Blánár			
219	VAŇKO, J.: Slovaško-slovenska homonimija. Slovar slovaško-slovenskih medjezikovnih homonimov. T. Bánik.			
229				

KRONIKA

	Bibliografia	Jána	Findru	za roky 1993 – 2003. S. Ondrejovič
117	Dvestopäťdesiat rokov od narodenia Juraja Ribaya (1754 – 1812). M. Majtán			
251	Eugen	Jóna	95-ročný.	S. Ondrejovič
61	Jubilant	Vladimír	Benko.	S. Ondrejovič
189	Jubilantka	Mária	Myjavcová.	M. Dudok
238	Jubilantka	Tatiana	Lalíková.	J. Skladaná

371

173

240

354

369

253

114

374

236

124

232

243

359

Súpis	prác	profesora	Jozefa	Jacka	za	roky	1998	–	2004
352									
Tri	pohľady	na	profesora	Jána	Stanislava.	J.	Horecký		
373									
Za	profesorom	Jozefom	Jackom	(15. 3. 1928	–	2. 9. 2004).	M. Imrichová		
349									
Život		za	katedrou.		F.	Buffa			
357									

ROZLIČNOSTI

Glosár	a	jeho	významy.	S.	Ondrejovič
378					
Chelsea	–	nesklonné	subst.	alebo	gen. Chelsea? M. Ološtiak
191					
Integrita.			S.	Ondrejovič	
255					
Slovenské	čúliť	a	české	čulisný.	Š. Ondruš
126					
Šva.			S.	Ondrejovič	
63					

MENNÝ REGISTER 69. ROČNÍKA SLOVENSKEJ REČI

(Tučným písmom sú vytlačené stránky prác uverejnených v rubrike ŠTÚDIE A ČLÁNKY a v rubrike DISKUSIE A ROZHLADY.)

- Abramowicz, Z. 333
 Altmann, G. 320, 336 – 337
 (o jeho publikácii)
 Anocová, D. M. 332
 Auer, P. 23, 25, 30
 Augustínová, E. 253
 Auty, R. 374 – 376
 Avilovová, N. S. 67
 Avramova, C. 330
 Baláková, D. **193 – 202**
 Balážová, Ľ. 327
 Balleková, K. 157, 332
 Baltová, J. 330
 Bánik, T. 52, 230 – 231, 335
 Baranov, V. 111
 Bardina, N. 112
 Bartko, L. 334, 357 – 359
 (o ňom), 359 – 368 (*súpis*
 prác)
 Bauko, J. 53, 334
 Bel, M. 136, 139
 Belentschiková, R. 329, 346
 Bell, A. 20, 28, 30
 Benický, P. 203 – 209 (*o jeho*
 Slovenských veršoch)
 Benko, V. 189 – 190 (*o ňom*)
 Benkovičová, J. 112
 Bernát, L. 334
 Bernolák, A. 139, 283
 Bieder, H. 347
 Biloveský, V. 218
 Bily, I. 335
 Bízová, M. 52
 Blanár, V. 112, 130, 133, 173 –
 175, 219 – 220, 252, 253,
 271, 313, 334
 Blommaert, J. 30
 Bohušová, Z. 228 – 229 (*o jej*
 publikácii)
 Bolek, A. 233, 235
 Bosák, J. 7, 327, 369 – 370
 Botto, J. 140
 Brandner, A. 112
 Brückner, A. 273, 279
 Bubak, J. 151, 156
 Budíková, B. 54
 Buffa, F. 153, 154, 155, 156,
 357 – 359
 Bugárová, M. 57 – 60 (*o jej pu-*
 blikácii)
 Büchmann, G. 86
 Buttlerová, D. 273, 277
 Buzássyová, K. 109, 321, 327,
 330, 346, 347
 Cicourel, A. 30
 Cieslikova, A. 217
 Csató, E. A. 37
 Cuřin, F. 140, 141
 Cybulski, M. 217
 Czambel, S. 137, 144, 211, 212,
 213, 214, 285
 Čech, R. 54
 Čechová, L. 218
 Čechová, M. 7
 Čelakovský, F. L. 51
 Čermák, F. 85
 Černá, A. 326
 Čornejová, M. 54
 Dacewicz, L. 334
 Daneš, F. 37, 41
 Dašková, K. 43 – 51 (*o jej pub-*
 likácii)
 de Saussure, F. 66
 Diewald, D. 37
 Divičanová, A. 331
 Dobranski, E. 146
 Doktor, V. 113
 Dokulil, M. 66, 107, 108, 109,
 221
 Dolník, J. 76, **96 – 101**, 325
 Dorovský, I. 112
 Doruľa, J. 133, 247
 Dudok, D. 16, 19, 31
 Dudok, M. 18, 111 – 113, 238 –
 240, 253, 326, 331
 Ďurčo, P. 45, 85, 335
 Ďurovič, Ľ. 170 – 172, **210 –**
 216
 Dvonč, L. 130, 210, 211, 212,
 214, 320
 Dvorecký, M. 55
 Eckert, R. 86
 Eliáš, M. 207, 208
 Engelová, O. 113
 Erhart, A. 162
 Faßke, H. 37
 Ferrand, m. 330
 Fičor, D. 328
 Filipec, J. 85
 Findra, J. **7 – 14**, 114 – 116
 (o ňom), 117 – 123 (*súpis*
 prác), 165 – 169 (*o jeho pub-*
 likácii), 325
 Fishman, J. 18, 32,
 Frankowska-Kozak, B. 334
 Furdík, J. 67, 68, 77, 79, 102,
 104, 107, 108, 109, 110, 221,
 222, 225, 310
 Gařaranga, J. 23
 Gajda, S. 345
 Gálisová, A. 55
 Garabík, R. 53
 Georgieva, C. 113
 Gerlaková, A. 55
 Gianitsová, Ľ. 53, 333 – 335
 Giger, M. **37 – 43**
 Giles, H. 24, 33
 Gils, P. 64
 Glovňa, J. 50
 Glovňová, S. 53
 Grác, M. 53
 Günter, K. 86
 Gutschmidt, K. 347
 Habovštaková, K. 283
 Habovštiak, A. 126, 240 – 243
 (o ňom), 243 – 250 (*súpis*
 prác)
 Hais, K. 310
 Halaga, O. 129 – 150 (*o jeho*
 slovníku)
 Hanamann, R. 218
 Harčar, A. 147, 148
 Harvalík, M. 333, 340 – 342
 (o jeho publikácii)
 Haspelmath, M. 37
 Hattala, M. 211, 212
 Haugen, E. 18
 Heiser, F. 112
 Hendrich, J. 131

- Hladký, J. 334, 337 – 339 (*o jeho publikácii*)
Höbusch, S. 330
Hodek, B. 310
Hoffmannová, J. 7
Holá, A. 332, 335
Hollý, J. 140
Homišínová, M. 332
Horák, A. 53
Horák, G. 38
Horecký, J. 67, 124 – 125, 221 – 228 (*o jeho publikácii*), 300, 303, 321, 325, 336 – 337, 372 – 373
Horňanský, I. 328, 333
Hovančík, M. 52
Hrnko, A. 131
Hřebíček, L. 320, 336 – 337 (*o jeho publikácii*)
Hubáček, J. 7
Huszárová M. 54
Chambers, J. 20, 25
Charitončíková, Z. 330
Chloupecký, F. 132
Chloupek, J. 7, 9
Chmiel, J. 217
Chochol, M. 52
Chovanec, J. 54
Christiansová D. 111
Imrichová, M. 101 – 110 (*o jej publikácii*), 303, 321, 327, 335, 349 – 351
Isačenko, A. V. 66, 67, 69, 80, 170 – 172 (*o jeho knihe*), 220
Ivanová, M. 55
Ivanová-Šalingová, M. 38, 63, 159, 377
Ivoríková, H. 54
Jacko, J. 349 – 351 (*o ňom*), 352 – 354 (*súpis prác*)
Jakobson, R. 260
Janaš, P. 37
Janočková, N. 55, **65 – 84**
Jánošík, A. 124 – 125 (*o ňom*)
Janovec, L. 55
Jarošová, A. 321
Jedlička, A. 7
Jenča, I. 327
Jermakova, O. 330
Jesenská, P. 54
Johnson, P. 32
Jóna, E. 61 – 62 (*o ňom*), 354 – 357 (*o ňom*)
Jones, D. 306, 307, 309
Kačala, J. **85 – 95**, 96, 112, 194, **257 – 269**, 313, 325
Kadorová, M. 54
Kálmánová, K. 324 – 328
Kaminska, M. 217
Karcevski, S. O. 69
Karpilovska, J. 329
Karpinský, P. 55
Káša, P. 113
Kaulfürst, F. 53
Käfer, I. 253
Király, P. 130, 132, 133, 136, 143, 144
Kiseľova, N. 112
Kleszczowa, K. 330
Klímecková, A. 253
Knieszsa, I. 134
Kočíš, F. 57 – 60
Koenig, Gy. 137
Kollár, J. 141
Kollár, M. 283
Kondrašov, N. A. 292
Konečná, H. 327
Kopečný, F. 67, 75, 80
Korjakovceva, J. 330
Kořenský J. 8
Kotvan, J. 218
Kovačka, M. 253
Kováčová, M. 328
Kráčmar, T. 54
Krajčovič, R. 133, 207, 272, 280
Král, Á. **293 – 301**, 308, 325
Králik, L. **159 – 164**, 220, 334
Krasnovská, E. 112
Krčmová, M. 326
Krivko, R. 112
Krošlákova, E. 193
Krško, J. 52, 228 – 229, 335, 340 – 342
Krylová, B. 55
Kryzia, W. 112
Kubišová, H. 217 – 218
Kubriakova, J. 329
Kučera, J. 305, 314
Kuchar, R. 112, 334
Kuric, A. 16
Kusá, M. 113
Kůtová, V. 54
Laciok, M. 251
Lalíková, T. 371 – 373 (*o nej*)
Langacker, R. W. 347
Lastyák, I. 332
Lašťovičková, M. 53
Lazar, E. 144
Le Poire, B. A. 24
Lehmann, V. 347
Lešsko, E. 144
Letz, B. 292
Li Wei 25, 26
Lifanov, K. **283 – 292**
Likomanova, I. 346, 347
Lindertová, B. 155, 156
Lipták, Š. 112
Lomenčík, J. 52
Lotka, E. 63
Lötzsch, R. 37, 38
Lukašaneč, A. 329, 346
MacMohan, M. 63, 64
Macura, V. 159
Machata, M. 55
Machek, V. 126, 127, 271, 275, 277, 278, 280
Macho, M. 53
Majtán, M. 133, **151 – 158**, 173 – 175 (*o ňom*), 176 – 189 (*súpis prác*), 251 – 253, 321, 333
Maleková, D. 54
Malenínská, J. 335
Málková, K. 55
Mandlerová, J. 30
Maníková, Z. 63, 159, 377
Mannewitzová, C. 346
Martincová, O. 330, 346
Marynas, K. 30
Masár, I. 326
Maslov, J. S. 67
Matejko, Ľ. 111
Matěnová, H. 53
Mathesius, V. 259
Maťovčík, A. 218
Mielczareková, J. 52
Mihálik, J. 55
Michajlova, M. 112
Michalk, S. 37
Miklas, H. 111
Miko, F. 44, 195
Mikula, V. 113
Miller, R. L. 26
Minárik, J. 204, 206, 207, 208
Minárik, M. 232 – 235
Mirčeva, B. 111
Mislovičová, S. 326
Mistrík, J. 7, 8, 38, 63
Mišianik J. 204, 206, 207
Miškovič, A. 131
Mitter, P. 335

- Mlacek, J. **43** – **51**, 85, 194, 195, 201
Mračníková, R. 54, 112, **270** – **282**
Mráz, A. 140, 141
Mrózek, R. 333
Mukařovský, J. 47
Myjavcová, M. 238 – 240 (*o nej*)
Nagórková, A. 329, 346
Nekvapil, J. 26
Neščimenková, G. 347
Níkitevič, A. 329
Niševa, B. 53
Novák, L. 133
Nowakowska, K. 52
Nowakowska, M. M. 112
Obická, S. 334
Odaloš, P. 157, 334
Ohnheiserová, I. 329, 345, 346, 347
Okita, T. 27
Ološtiak, M. 52 – 57, **101** – **110**, 191 – 192, 221 – 228, **302** – **317**, 328, 328 – 331, 333
Olšiak, M. 55
Ondráčková-Hlavatá, Z. 55
Ondrejovič, S. 3 – 6, 61 – 62, 63 – 64, 114 – 116, 117 – 123, **129** – 150, 189 – 190, 236 – 238, 253 – 254, 255 – 256, 307, 320, 331 – 332, 333, 336 – 337 (*o jeho publikácii*), 342 – 345, 354 – 357, 374 – 376, 377 – 378
Ondruš, Š. 127
Opavská, Z. 52
Oravec, J. 67
Pakula, A. 218
Palcútová, M. 54
Palkovič, K. 49, 157
Papierzová, M. 112
Pastrnek, F. 134
Pastyřík, S. 333
Patáková, M. 369 – 370 (*o nej*)
Patinková, J. 54
Patráš, V. 326
Pauliny, E. 66, 130, 138, 139, 141, 300
Pavlovič, J. 337 – 339
Peciar, Š. 67, 76, 79
Permiakov, G. L. 47
Petríková, M. 113
Píšová, J. 55
Pišút, M. 206, 208
Pleskalová, J. 112
Pohoncowa, A. 346
Pokorný, J. 126
Poldauf, I. 67
Porubcová, J. 328
Pospíšil, I. 113
Považaj, M. 318 – 324, 324, 334
Pravdová, M. 326
Pražák, A. 141, 142
Přidavok, A. 232 – 235 (*o ňom*), 236 – 238
Přidavok, Ján 237
Přidavok, Joz. 237
Přidavok, M. 236
Přidavok, P. 236
Profantová, Z. 44
Prošek, M. 326
Raacke, J. 330, 346
Rafayová, A. 55
Rakšányiová, P. 54
Rapant, D. 137
Rejzek, J. 271, 275, 280
Repaský, J. 144
Resutíková, K. 332
Ribay, J. 251 – 253
Riffaterre, M. 10
Ripka, I. 101 – 110 (*o jeho publikácii*), 240 – 243, 321
Rišová, A. 54
Rudolf, R. 220
Rumpelová, I. 54
Ruščák, F. 165 – 169
Rutkowski, M. 333
Ružička, 66
Sabol, J. 213, 215, 296, 308, 309, 313
Sawicki, O. B. 217
Seale, C. 32
Sedlák, I. 218
Sekaninová, E. 66, 74, 80, 108
Selimski, L. 329, 346
Shepard, C. A. 24
Schmeller, J. A. 64
Sičáková, L. 334
Sierociuk, J. 330
Silverman, D. 32
Sipko, J. 112
Skalička, V. 347
Skladaná, J. 208, 252, 327, 334, 371 – 373
Slančová, D. 327
Sloboda, M. **15** – **36**, 53, 332
Sloviková, D. 53
Smiešková, E. 193
Sokolová, M. 37, 66, 67, 74, 75, 77, 108, 313, 329, 345 – 347
Sokolović, D. 53
Stanislav, J. 132, 147, 373 – 374 (*o ňom*)
Staszewski, J. 112
Steinerová, J. 43 – 51 (*o jej publikácii*)
Stern, V. 112
Svobodová, M. 326
Svozilová, N. 20
Szarka, A. 331
Szirmay, A. 137
Szymczaková, M. 112
Šafárik, P. J. 140
Šaling, S. 63, 159, 377
Šebová-Maruszová, K. 327
Šindelářová, J. 335
Škovierová, A. 112
Škultéty, J. 285
Šmatlák, S. 204, 208
Šmidová-Kochová, P. 55
Šmotlák, M. 53
Šolcína, J. 346
Štefánik, J. 332
Štěpán, L. 113
Štěpán, P. 335
Števečková, D. 38
Štolc, J. 16, 66
Štoll, P. 159
Štúr, L. 142, 210, 211, 212, 283, 287, 296
Švagrovský, Š. **129** – **150**, 253
Švec, L. 159
Tatják, L. 131, 143
Tauboret-Keller, A. 25
Torras, M. C. 23
Tošovič, B. 329
Tóth, S. J. 54, 327, 332
Trávníček, 132
Trubačev, O. N. 126
Trudgill, P. 19
Tsitsipis, L. 19
Tugaševa, R. Ch. 219 – 220 (*o jej publikácii*)
Tuhárska, Z. 53
Tušková, T. 332
Týrová, Z. 54
Uhrinová-Hornoková, A. 327, 332, 342 – 345 (*o jej publikácii*)
Ulchanov, I. 329
Urbanová, J. 332

Vajičková, M. 85	von Kempelen, W. 253 – 254	Woolard, C. 23
Vaňko, J. 229 – 231 (<i>o jeho</i>	(<i>o ňom</i>)	Záborský, J. 140
<i>slovníku</i>)	Vyvíjalová, M. 252	Zagunová, A. 52
Vargová, M. 53	Warchoń, S. 151, 155, 156	Záturecký, A. P. 44, 45, 47
Vasmer, M. 271, 275, 277, 278	Waszakowa, K. 329, 346, 347	Zavarský, S. 112,
Vážný, V. 147, 300	Weingart, M. 147, 345	Zeman, J. 305, 314, 334
Vereščagin, J. 111	Weinreich, U. 20, 24	Zemskaja, J. 330
Vinogradov, V. V. 66	Wimmer, G. 320, 336 – 337	Žemberová, V. 113
Vinogradova, V. 330	(<i>o jeho publikácii</i>)	Žigo, P. 112, 133, 203 – 209 ,
Vlčanová, M. 112	Wimmerová, S. 320, 336 – 337	333
Vodrážková, K. 54	(<i>o jej publikácii</i>)	Žiláková, M. 332

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

J. Kačala, Syntagmatické a nesyntagmatické spájanie syntaktických jednotiek vo vete ■ R. Mračníková, Historický slovník slovenského jazyka – prameň ďalšieho štúdia slovanských jazykov (Problematika genetickej charakteristiky slov prevzatých do predpisovnej slovenčiny na príklade polonizmov) ■ K. Lišanov, Ustáľovanie fonetického systému spisovnej slovenčiny v 20. storočí

DISKUSIE A ROZHĽADY

Á. Král', Z problematiky slovenskej ortoepie a ortografie – o reforme slovenského pravopisu ■ M. Ološtiak, Výslovnosť a skloňovanie názvov klubov NHL

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2003. M. Považaj ■ Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia. K. Kálmánová ■ O jednom prestížnom vedeckom podujatí alebo výkvet slovanskej slovo tvorby zavítal na Slovensko. M. Ološtiak ■ Medzinárodná konferencia o slovenčine v menšinovom prostredí v Békešskej Čabe. S. Ondrejovič ■ 16. slovenská onomastická konferencia. L. Gianitsová ■ Kompendium o analýze textov. J. Horecký ■ Monografia o hydronymách v povodí Nitry. J. Pavlovič ■ Ďalší krok českej onomastiky. J. Krško ■ Nová monografia o slovenčine v prostredí slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. S. Ondrejovič ■ Komparacja współczesnych języków słowiańskich. M. Sokolová

KRONIKA

Za profesorom Jozefom Jackom (15. 3. 1928 – 2. 9. 2004). M. Imrichová ■ Súpis prác profesora Jozefa Jacka za roky 1998 – 2004 ■ Odišiel nestor slovenskej jazykovedy. S. Ondrejovič ■ Život za katedrou. F. Buffa ■ Súpis prác doc. Ladislava Bartka za roky 1994 – 2003 ■ Pekné životné jubileum doc. Marty Patákovéj. J. Bosák ■ Jubilanťka Tatiana Laliková. J. Skladaná ■ Tri pohľady na profesora Jána Stanislava. J. Horecký ■ Robert Auty (1914 – 1978). S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník,
Miroslav Dudok, Ján Findra, Eugen Jóna, Katarína
Kálmánová, Rudolf Krajčovič, Milan Majtán,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Pova-
žaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Ján Sabol,
Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLANKY

diskusie a rozhlady.....	38
správy a recenzie.....	63
Matej Považaj.....	69
Katarína Kálmánová.....	73
Martin Ološtiak.....	76
Slavomír Ondrejovič.....	78
Lucia Gianitsová.....	81
Ján Horecký.....	82
Jozef Pavlovič.....	85
Jaromír Krško.....	88
Slavomír Ondrejovič.....	91
Miloslava Sokolová.....	94
Kronika.....	95
Mária Imrichová.....	97
Slavomír Ondrejovič.....	103
Ferdinand Buffa.....	105
Ján Bosák.....	118
Jana Skladaná.....	120
Ján Horecký.....	121
Slavomír Ondrejovič.....	123
rozličnosti.....	124
Slavomír Ondrejovič.....	125

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 69, 2004. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2004

SLOVEN- SKÁ REČ

ROČNÍK
69 – 2004

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o. , Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridávať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu info@juls.savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993.
 - b) štúdiá v zborníku:

DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlaček. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť*. *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

